

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК
ЩОДО ПРИЙНЯТНОСТІ ЗАЯВ**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Прохання до видавців або організацій, які бажають перекласти та/або відтворити цей текст повністю або частково у друкованій чи електронній формі, звертатися до publishing@echr.coe.int стосовно умов отримання дозволу.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2014
[Рада Європи/Європейський суд з прав людини]

Посібник було укладено Департаментом Юрисконсульта Суду, він не є зобов'язальним для Суду. Перше видання цього посібника було здійснено у 2009 році, друге у 2011. Третє видання було завершено до 1 січня 2014.

Посібник можна завантажити за адресою: www.echr.coe.int (Юриспруденція – Аналіз прецедентного права – Практичний посібник щодо прийнятності заяв).

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	7
<i>Схема «шлях заяви»</i>	9
<i>Спрощена схема шляху заяви в залежності від судової інстанції</i>	10
Вступ	11
A. Індивідуальні заяви	12
1. <i>Предмет статті</i>	12
2. <i>Категорії позивачів</i>	13
а) Фізичні особи	13
б) Юридичні особи	13
с) Будь-яка група приватних осіб	14
3. <i>Статус потерпілого</i>	14
а) Поняття "потерпілий"	14
б) Прямо потерпілий	14
с) Непрямо потерпілий	14
д) Потенційно потерпілі і actio popularis	16
е) Втрата статусу потерпілого	18
ф) Смерть потерпілого	18
4. <i>Представництво</i>	18
B. Право на індивідуальне звернення	19
1. <i>Обов'язки держави-відповідача</i>	20
а) Правило 39 Регламенту Суду	20
б) Встановлення фактів	21
с) Розслідування	22
I. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ	22
A. Невичерпання усіх національних засобів захисту	22
1. Мета правила	22
2. Застосування правила	24
а) Гнучкість	24
б) Дотримання національних правил і обмежень	24
с) Існування кількох засобів захисту	24
д) Оскарження по суті	25
е) Існування і відповідність	25
ф) Доступність і ефективність	26
3. Межі застосування правила	26
4. Тягар доведення	27
5. Процесуальні аспекти	29
6. Створення нових засобів захисту	29
B. Недотримання шестимісячного строку	31
1. Мета правила	31
2. Дата початку перебігу шестимісячного строку	31
а) Остаточне рішення	31
б) Початок відліку	32

i. Ознайомлення з рішенням.....	32
ii. Вручення рішення	32
iii. Відсутність повідомлення про рішення.....	33
iv. Відсутність засобу захисту	33
v. Стан, що продовжується	33
3. Закінчення шестимісячного строку.....	33
4. Дата подання заяви.....	34
a) Заповнення формуляра заяви	34
b) Письмові повноваження.....	34
c) Дата відправлення	34
d) Відправлення факсом	34
e) Характеристика скарги.....	35
f) Подальші скарги.....	35
C. Анонімна заява.....	36
1. Анонімність заяви.....	36
2. Неанонімна заява.....	37
D. Ідентичність заяви.....	37
1. Заява є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом.....	37
2. Заява, за своєю суттю ідентична до заяви, що вже була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання.....	38
a) Оцінка подібності заяв.....	39
b) Поняття "інший міжнародний орган розслідування чи врегулювання".....	39
E. Зловживання правом на подання заяви	40
1. Загальне визначення	40
2. Введення Суду в оману.....	40
3. Образливі висловлювання	41
4. Порушення вимоги щодо конфіденційності процедури дружнього врегулювання	41
5. Заява вочевидь сутяжницька або позбавлена реальної мети.....	42
6. Інші випадки	42
7. Як має поводитися держава-відповідач.....	43
II. ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЮРИСДИКЦІЄЮ СУДУ.....	43
A. Несумісність <i>ratione personae</i>	43
1. Принципи	43
2. Юрисдикція	44
3. Відповідальність та звинувачення.....	44
4. Питання щодо можливої відповідальності держав членів Конвенції внаслідок дій або бездіяльності, пов'язаних з їхнім членством у міжнародній організації	46
B. Несумісність <i>ratione loci</i>	48
1. Принципи	48
2. Конкретні приклади	49
C. Несумісність <i>ratione temporis</i>	49
2. Застосування цих засад	50
a) Критична дата відносно ратифікації Конвенції або визнання юрисдикції органів Конвенції.....	50
b) Одномоментні факти, що передували або слідували за набранням чинності Конвенцією або за декларацією	50

3.	Специфічні ситуації	52
	а) Порушення, що продовжуються	52
	б) Процесуальне зобов'язання на підставі статті 2 розслідувати заяви про смерть: провадження стосовно фактів поза межами часової юрисдикції Суду	53
	в) Процесуальне зобов'язання за статтею 2 розслідувати випадки смерті: провадження щодо фактів, які не входять до часової юрисдикції Суду	53
	г) Врахування попередніх фактів	54
	е) Незавершена процедура або ув'язнення, що триває	54
	ф) Право на відшкодування у випадку судової помилки	55
	D. Несумісність <i>ratione materiae</i>	55
1.	Поняття «цивільних прав і обов'язків»	56
	а) Загальні вимоги до застосування пункту 1 статті 6	56
	б) Термін «спір»	56
	в) Існування оспорюваного права у національному законодавстві	57
	г) «Цивільний» характер права	599
	е) Приватний характер права: майновий вимір	599
	ф) Поширення на інші види спорів	60
	г) Виключені питання	62
	г) Застосування статті 6 до інших проваджень, крім основного судового розгляду	63
2.	Поняття «кримінального обвинувачення»	64
	а) Загальні принципи	66
	б) Застосування загальних принципів	66
	і. Дисциплінарні провадження	67
	ii. Адміністративні, податкові, митні провадження та з питань конкурентного права	67
	iii. Політичні питання	68
	iv. Вислання і екстрадиція	68
	v. Різні стадії кримінального провадження, додаткове провадження та подальші заходи	69
	с) Зв'язок з іншими статтями Конвенції або Протоколами до неї	71
3.	Поняття «приватного життя» та «сімейного життя»	71
	а) Сфера застосування статті 8	71
	б) Сфера «приватного життя»	72
	i. Фізична і психологічна або моральна недоторканність особи	72
	ii. Приватне життя	74
	iii. Особиста ідентичність і особиста автономія	75
	с) Сфера «сімейного життя»	76
	i. Право стати батьками	77
	ii. Стосовно дітей	77
	iii. Стосовно подружжя	78
	iv. Стосовно інших стосунків	79
	v. Матеріальні інтереси	79
4.	Поняття «житла» та «кореспонденції»	80
	а) Сфера застосування статті 8	80
	б) Обсяг поняття «житло»	80
	с) Ситуації, що підпадають під поняття «житло»	81

d) Обсяг поняття «кореспонденція»	83
e) Приклади втручання.....	84
5. Поняття «володіння майном»	85
a) Майно, що захищається	85
b) Автономне значення	85
c) Існуюче право на володіння майном	85
d) Вимоги та борги	86
e) Повернення майна.....	86
f) Майбутній прибуток	87
g) Представники вільних професій та їхня клієнтура	87
h) Ліцензії на здійснення комерційної діяльності.....	87
i) Інфляція.....	87
j) Інтелектуальна власність	88
k) Акції.....	88
l) Виплата соціального забезпечення	88
III. НЕПРИЙНЯТНІСТЬ, ЩО ҐРУНТУЄТЬСЯ НА СУТІ.....	88
A. Явна необґрунтованість	88
1. Загальний вступ.....	88
2. «Четверта інстанція»	89
3. Очевидна або явна відсутність порушення	91
a) Жодного підтвердження свавілля чи несправедливості.....	91
b) Жодного підтвердження непропорційності між цілями та засобами .	92
c) Інші порівняно прості матеріально-правові проблеми.....	93
4. Невмотивовані скарги: брак доказів.....	94
5. Заплутані або надумані скарги	95
B. Відсутність суттєвої шкоди.....	95
1. Контекст прийняття нового критерію	96
2. Обсяг застосування	96
3. Як визначити, чи зазнав заявник суттєвої шкоди.....	97
a) Відсутність суттєвої фінансової шкоди.....	97
b) Суттєва фінансова шкода.....	99
c) Відсутність не фінансової суттєвої шкоди.....	99
d) Суттєва не фінансова шкода.....	100
4. Два пункти застереження	101
a) Як визначити, чи вимагає розгляду заяви по суті повага до прав людини	101
b) Стосовно того, чи справа належним чином розглядалася національним судовим органом	102
ПОКАЖЧИК НАВЕДЕНИХ СПРАВ.....	104

ПЕРЕДМОВА

Право на індивідуальне звернення до Суду справедливо вважається відмінною рисою і основним досягненням Європейської Конвенції про захист прав людини. Особи, які вважають, що їх основоположні права було порушено, можуть звертатися зі скаргою до Європейського суду з прав людини. Однак Конвенція містить базові умови прийнятності, яким мусять відповідати заяви для того, щоб заслуговувати на розгляд. Наприклад, заявники повинні вичерпати всі національні засоби юридичного захисту і подати заяву впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

На 1 листопада 2014 року до судових підрозділів Європейського суду надійшло близько 78 000 заяв. Хоч кількість заяв, внесених до реєстру Суду зменшилася майже на 50 % за три останні роки, вона все ж залишається значною, оскільки йдеться про справи, представлені до розгляду міжнародної судової інстанції, а це продовжує загрожувати ефективності права на судовий розгляд, гарантованого Конвенцією. Практика показує, що переважна більшість заяв (92% поданих у 2013 р.) стикається з мотивом неприйнятності і відповідно відхиляється Судом. Однак перед тим, як їх відхилити, ці заяви мають розглянути юристи і судді. Такі справи переповнюють реєстр Суду і відповідно заважають розгляду справ, що більше заслуговують на увагу, які відповідають умовам прийнятності і які можуть стосуватися посилення порушення прав людини.

Досвід і наведені вище статистичні дані показують, що більшість індивідуальних заявників недостатньо ознайомлені з критеріями прийнятності заяв. Здається, це стосується також і значної кількості юрисконсультів і спеціалістів у галузі права. Під час конференції у м. Інтерлакен стосовно реформи Європейського суду представники країн членів Ради Європи визначили цю проблему і закликали «держави, що є сторонами Конвенції, надати потенційним заявникам повну й об'єктивну інформацію щодо Конвенції і судової практики Європейського суду, зокрема, стосовно процедури подання заяв і умов прийнятності» (пункт 6 Інтерлакенської декларації від 19 лютого 2010 р.)

Прагнучи задовольнити цю рекомендацію, Суд розробив цей практичний посібник щодо прийнятності заяв, в якому детально викладено правила і судову практику стосовно прийнятності. Цей посібник має дозволити адвокатам надати кращі поради своїм клієнтам щодо імовірності того, що їхню заяву буде оголошено прийнятною і зменшити кількість явно неприйнятних заяв. Попередні видання цього посібника було перекладено більш як двадцятьма мовами і опубліковано в електронному вигляді, на національному рівні і на сайті Суду. Я хочу подякувати усім урядам й іншим нашим партнерам, які сприяли реалізації цього проекту і закликаю їх подбати про переклад і розповсюдження третього видання.

Нове Правило 47 Регламенту Суду, що зробило суворішими правила звернення до Суду, набуло чинності 1 січня 2014 року. Ця зміна Регламенту, що супроводжується новою інструкцією щодо його практичного застосування, внесла дві важливі зміни до критеріїв прийнятності, які дозволяють визначити, чи заяву буде відхилено, чи передано до одного з органів Суду. По-перше, новий спрощений формуляр заяви слід заповнити повністю і супроводити усіма потрібними документами на підтвердження, бо інакше заява не розглядатиметься.

По-друге, заяву в принципі буде оголошено непринятною через запізнення, якщо формуляр заяви або документи по справі будуть доповнені лише після вичерпання шестимісячного строку.*

Для того, щоб привернути увагу потенційних заявників і/або їхніх представників на нові умов подання заяв, Суд збільшив кількість своїх інформаційних документів, надавши їх користувачам на всіх офіційних мовах держав, що підписали Конвенцію. Поміж цих документів подано інтерактивний список пунктів, що слід перевірити, а також відеоматеріали, які деталізують умови прийнятності і пояснюють, як правильно заповнити формуляр заяви. Крім того, веб-сторінки, що містять інформацію, корисну для потенційних заявників, тепер повністю доступні на мовах усіх держав, що підписали Конвенцію. Належить також повідомити про посібник «питання/відповіді», недавно опублікований Радою європейської колегії адвокатів (ССВЕ).

І останній, не менш важливий пункт. У 2012 році Суд розпочав програму перекладу своєї судової практики, що дозволило опублікувати у його базі HUDOC більше 12 000 перекладів постанов і рішень Суду приблизно тридцятьма мовами (іншими, ніж англійська і французька). Деякі постанови і рішення, тепер перекладені іншими мовами, містять важливий аналіз щодо питань прийнятності. Справи, опубліковані в HUDOC можна розшукати за допомогою ключових слів, що стосуються умов прийнятності.

Адвокатам і радникам, так само, як і іншим уповноваженим особам, належить дбати про те, щоб шляхи доступу до Суду були відкриті для всіх заявників, чії справи відповідають умовам прийнятності, записаним у Конвенції, а також вищезазначеним процедурним умовам. Хоч кількість справ, поданих на розгляд, значно скоротилася протягом останніх років, Суд продовжує отримувати надто багато заяв, яких взагалі не слід було б подавати, оскільки вони не відповідають викладеним вимогам. Юристам рекомендується уважно прочитати цей посібник перш, ніж вирішувати подати заяву до Суду. Цим вони б сприяли значному підвищенню ефективності Конвенції з прав людини.

Я хочу подякувати видавництву Wolf Legal Publishers за опублікування третього видання цього посібника англійською і французькою мовами у такій привабливій формі. Я певен, що розвиток права і визнання корисності цього посібника дозволять нам здійснити ще багато його перевидань.

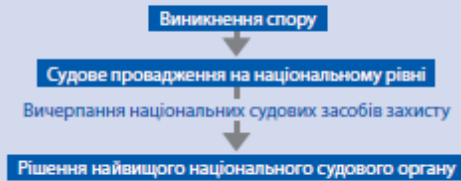
Страсбург, листопад 2014.

Дін Шпільман, Голова Європейського суду з прав людини.

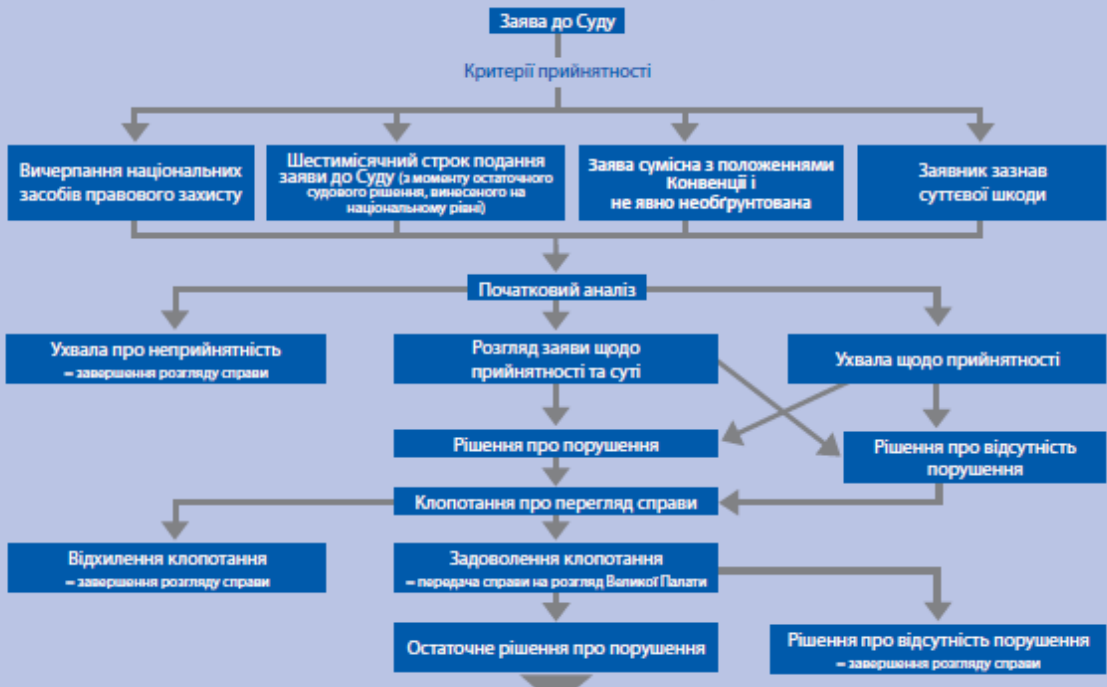
*Шестимісячний строк, який надається заявникам для подання заяви, буде скорочено до чотирьох місяців, коли набере чинності Протокол № 15 Конвенції.

Хід розгляду заяви

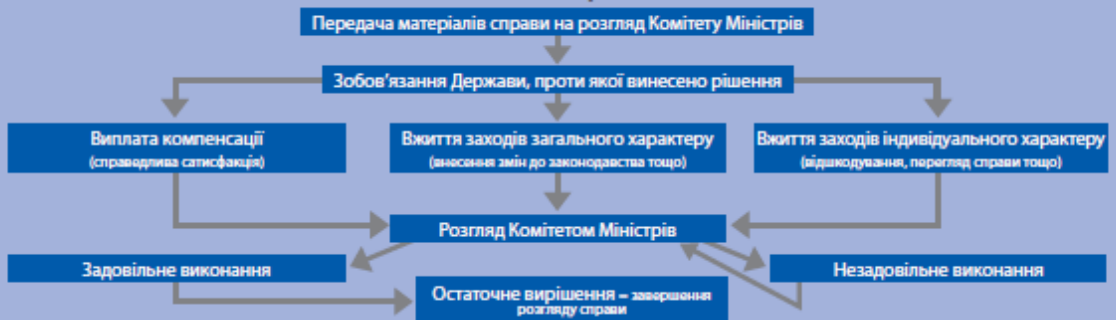
Провадження на національному рівні

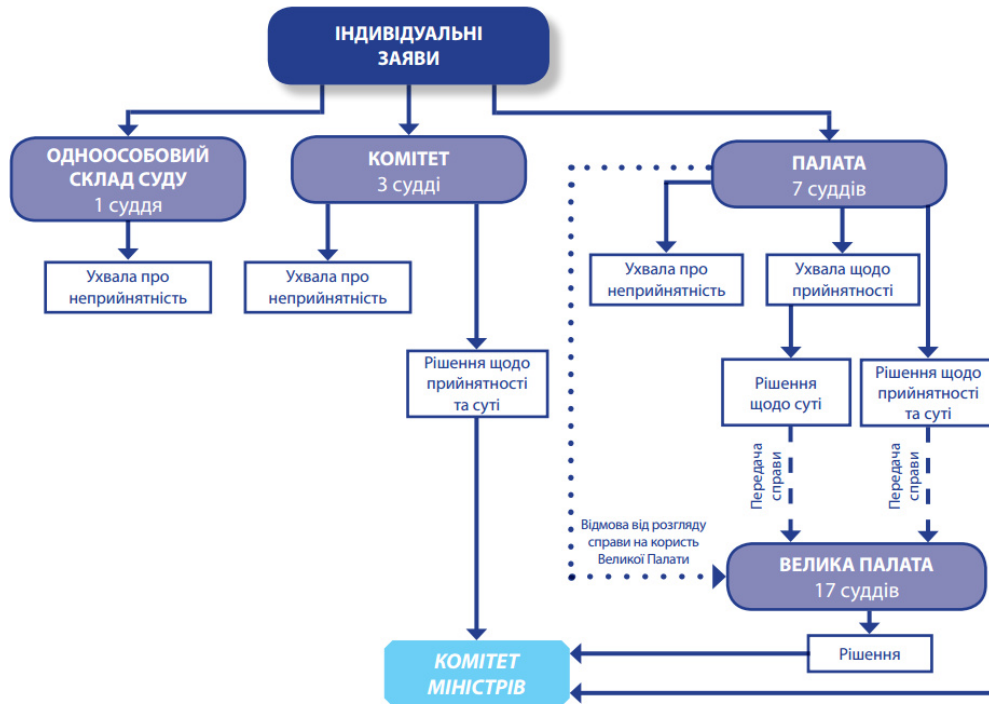
Провадження перед Європейським судом з прав людини

Виконання рішення

Спрощена схема проходження заяви в Суді в залежності від його складу

ВСТУП

1. Система захисту прав людини та основних свобод, встановлена Європейською конвенцією з прав людини («Конвенція»), ґрунтується на принципі субсидіарності. Гарантування її застосування покладається передусім на Держави Сторони Конвенції, а Європейський суд з прав людини («Суд») повинен втручатися лише тоді, коли держави нехтують своїми зобов'язаннями.

Контроль з боку Страсбурзького Суду здійснюється в основному шляхом подання індивідуальної заяви, яка може подаватися до Суду будь-якою фізичною чи юридичною особою в межах юрисдикції Держави Сторони Конвенції. Отже, коло потенційних заявників є широким: крім 800 мільйонів жителів «Великої Європи» та громадян інших країн, які мешкають або проходять через неї транзитом, слід урахувати ще й мільйони асоціацій, фондаций, політичних партій, підприємств, тощо. Не забуваючи також і про людей, які внаслідок екстериторіальних дій, вчинених Державами Сторонами Конвенції поза межами їхніх відповідних територій, виявляються в межах їхньої юрисдикції.

Нині упродовж багатьох років у зв'язку з різними чинниками Суд потопає в індивідуальних заявах (понад 99 900 заяв перебували у провадженні станом на 31 грудня 2013 р.). Однак переважна більшість цих заяв (понад 95%) відхиляється без розгляду по суті через недотримання одного з критеріїв прийнятності, закріплених Конвенцією. Така ситуація викликає подвійне розчарування. По-перше, оскільки Суд зобов'язаний відповідати на кожен заяву, він не має змоги розглядати в межах розумних строків справи, що вимагають розгляду по суті, і це не приносить жодної користі громадськості. По-друге, скарги десятків тисяч заявників неминуче відхиляються, часто після багатьох років очікування.

2. Держави Сторони Конвенції, Суд та його Секретаріат постійно шукають шляхів вирішення цієї проблеми та забезпечення ефективного здійснення правосуддя. Одним із найважливіших заходів є прийняття [Протоколу № 14](#) до Конвенції, який передбачає, крім іншого, що вочевидь неприйнятні заяви розглядатимуться не комітетом у складі трьох суддів, а одним суддею з допомогою позасудових референтів. Протокол № 14, що набрав чинності 1 червня 2010 року, також встановив новий критерій прийнятності, пов'язаний із суттєвістю шкоди, завданої заявникові, і спрямований на зменшення кількості заяв, що подаються особами, яким не було завдано суттєвої шкоди.

19 лютого 2010 року представники сорока семи держав членів Ради Європи, які всі є Сторонами Конвенції, зібралися у м. Інтерлакен, Швейцарія, щоб обговорити майбутнє Суду і, зокрема, його перевантаженість через велику кількість неприйнятних заяв. В [урочистій декларації](#) вони знову підтвердили основну роль Суду в європейській системі захисту прав людини та основоположних свобод і зобов'язалися сприяти посиленню ефективності його діяльності, водночас зберігаючи принцип індивідуального подання заяв.

Необхідність піклуватися про дієвість механізму Конвенції у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі також підкреслювалася в деклараціях, прийнятих на наглядних конференціях в Ізмірі і Брайтоні, відповідно, у 2011 і у 2012 роках.

3. Ідею надання потенційним заявникам повної та об'єктивної інформації стосовно процедури подання заяв та критеріїв прийнятності чітко викладено у пункті С-6 а) і б) Декларації, прийнятої в Інтерлакені. Цей практичний посібник щодо умов прийнятності індивідуальних заяв слід розглядати саме в такому контексті. Його було створено для того, щоб надати чіткішу та детальнішу картину вимог щодо

прийнятності, з метою, з одного боку, якомога більше скоротити кількість заяв, що не мають жодних шансів щодо прийняття рішення по суті, та, з іншого боку, забезпечити, щоб справи, які заслуговують на розгляд по суті, пройшли тест на прийнятність. У більшості справ, які нині проходять цей тест, прийнятність розглядається одночасно із суттю справи, що спрощує і прискорює процедуру.

Даний посібник є документом, розрахованим в основному на практикуючих правників, зокрема, на адвокатів, які, ймовірно, представлятимуть заявників у Суді.

Усі критерії прийнятності, викладені у статтях 34 (індивідуальні заяви) та 35 (умови прийнятності) Конвенції, розглядалися у світлі практики Суду. Звичайно, деякі поняття, такі як шестимісячний строк і, меншою мірою, вичерпання національних засобів захисту, легше визначити, ніж інші, такі як «явна необґрунтованість», що може надавати майже невичерпну безліч варіантів, або ж компетентність Суду *ratione materiae* чи *ratione personae*. Крім того, на деякі статті заявники посилаються набагато частіше, ніж на інші, а деякі держави ратифікували не всі додаткові протоколи до Конвенції, тоді як інші держави висловили застереження щодо обсягу застосування деяких положень. Рідкісні випадки міждержавних заяв не враховувались, оскільки ці заяви вимагають абсолютно іншого підходу. Отже, цей посібник не претендує на вичерпність і зосереджується лише на найбільш поширених випадках.

4. Посібник було укладено Департаментом Юрисконсульта Суду, і надане в ньому тлумачення критеріїв прийнятності не є обов'язковим для Суду. Він буде регулярно оновлюватися. Його було укладено французькою та англійською мовами і буде перекладено на деякі інші мови, насамперед, на офіційні мови держав, проти яких подається велика кількість заяв.

5. Після визначення понять індивідуальної заяви і статусу потерпілого у посібнику розглядаються процесуальні підстави неприйнятності (I), підстави, що стосуються юрисдикції Суду (II) та підстави, що стосуються суті справи (III).

А. Індивідуальні заяви

Стаття 34 – Індивідуальні заяви

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї (...).

1. Предмет статті

6. Стаття 34, що гарантує право на подання індивідуальної заяви, надає особам реальне право звернення до суду на міжнародному рівні, вона є однією з основоположних гарантій дієвості системи органів Конвенції – «ключовою частиною механізму» захисту прав людини (*Loizidou проти Туреччини*¹ (попередні заперечення), § 70; *Mamatkoulou і Askarov проти Туреччини* [ВП], §§ 100 і 122).

7. Як живий документ, Конвенцію слід тлумачити в світлі сучасних умов життя. Усталена практика Суду застосовується також і до таких процесуальних положень, як стаття 34 (*ibidem*, § 71).

¹ Гіперпосилання ведуть до оригіналу тексту – англійською або французькою мовами, які є двома офіційними мовами Суду – постанови і рішення Суду, а також рішення і звіти Європейської комісії з прав людини. Якщо нема спеціального позначення після назви справи, то посилання зроблено на рішення по суті, постановлене однією з палат Суду. Позначка (ріш.) відсилає до рішення Суду, а позначка [ВП] означає, що справу розглядала Велика Палата Суду.

8. Щоб мати право послатися на статтю 34 Конвенції, заявник повинен виконати дві умови: він має входити до однієї з категорій позивачів, зазначених у цій статті, і мати підстави вважати себе потерпілим від допущеного порушення Конвенції (*Vallianatos та інші проти Греції*) [ВП] § 47)

2. Категорії позивачів

а) Фізичні особи

9. Кожен може послатися на порушення Конвенції з боку відповідної держави Сторони Конвенції, якщо це порушення мало місце у межах юрисдикції цієї держави, згідно зі статтею 1 Конвенції (*Van der Tang проти Іспанії*, § 53), незалежно від свого громадянства, місця проживання, цивільного стану, становища або юридичної правоздатності. Стосовно матері, позбавленої батьківських прав, див. *Scozzari et Giunta проти Італії* [ВП], § 138; стосовно неповнолітнього див. *A. проти Сполученого Королівства*; стосовно особи, позбавленої юридичної дієздатності, яка звернулася до Суду без дозволу свого опікуна, див. *Zehentner проти Австрії*, §§ 39 і далі.

10. Заяву можуть подавати лише живі особи або від їхнього імені. Померла особа не може подавати заяви до Суду (*Aizpurua Ortiz та інші проти Іспанії*, §30 ; *Dvořáček et Dvořácková проти Словаччини*, § 41), навіть через представника (*Kaya i Polat проти Туреччини* (ріш.); *Сіобану проти Румунії* (ріш.)).

б) Юридичні особи

11. Юридична особа, що посилається на порушення однією з Високих Договірних Сторін, що підписали Конвенцію, її прав, закріплених у Конвенції чи в її Протоколах, може подавати заяву до Суду лише якщо йдеться про «неурядову організацію» у значенні статті 34 Конвенції.

12. Мають вважатися «урядовими організаціями», на відміну від «неурядових організацій» у значенні статті 34, не лише центральні державні органи, а й децентралізовані органи влади, які здійснюють «владні повноваження», незалежно від ступеня їхньої автономності від зазначених органів; це стосується також територіальних громад (*Radio France та інші проти Франції* (ріш.) § 26), муніципалітетів (*Ayuntamiento de Mula проти Іспанії* (ріш.) або частини комуни, що бере участь у здійсненні публічної влади (*Секція комуни Antilly проти Франції* (ріш.)), вони не мають права подавати заяву на підставі статті 34 (див. також *Döşemealti Belediyesi проти Туреччини* (ріш.))

13. До категорії «урядових організацій» входять юридичні особи, що беруть участь у здійсненні публічних функцій або які керують публічними службами під контролем влади. Щоб визначити, чи це стосується юридичної особи, що не заявлена як територіальне угруповання, слід брати до уваги її юридичний статус і, якщо потрібно, ту правочинність, яку цей статус їй надає, природу діяльності, яку вона здійснює, обставини, за яких це відбувається, та ступінь її незалежності від політичних органів влади (*Radio France та інші проти Франції* (ріш.), § 26); *Kotov проти Росії* [ВП], § 93). Щодо юридичних осіб публічно-правових організацій, що не здійснюють урядових повноважень, див. *Les saints monastères проти Греції*, § 49, і *Radio France та інші проти Франції* (ріш.), §§ 24-26; *Österreichischer Rundfunk проти Австрії* (ріш.). Стосовно організацій, юридично й фінансово незалежних від держави, див. *Compagnie de navigation de la République islamique d'Iran проти Туреччини*, §§ 80-81; *Ukraine-Tyumen проти України*, §§ 25-28; *Unédic проти Франції*, §§ 48-59; і навпаки (а

contrario), *Zastava It Turs protivu Serbii (piu.)*, *State Holding Company Luganksvugillya protivu Ukraini* (ріш.); див. також *Transpetrol, a.s., protivu Slovachchini* (ріш.).

с) Будь-яка група приватних осіб

14. Заяву може подати будь-яка група приватних осіб. Однак ні місцеві адміністративно-територіальні утворення, ні інші офіційні органи не можуть подавати через фізичних осіб, які входять до їхнього складу або їх представляють, скарги проти будь-якої дії, караної державою, від якої вони залежать і від імені якої вони здійснюють публічну владу (*Demirbaş ta inii protivu Turachchini* (ріш.)).

3. Статус потерпілого

а) Поняття «потерпілий»

15. Терміном «потерпілий» у статті 34 Конвенції позначається особа або особи, що є прямо чи непрямо потерпілими від оскаржуваного порушення. Таким чином, стаття 34 стосується не лише особи або осіб, що прямо потерпіли від оскаржуваного правопорушення, а й також будь-якого непрямо потерпілого, якому це порушення могло завдати збитків або який має серйозний особистий інтерес щодо його припинення (*Vallianatos ta inii protivu Grechii* [ВП], §47). Поняття «потерпілий» тлумачиться автономно і незалежно національних норм, таких, що стосуються зацікавленості або здатності до подання позову (*Gorraiz Lizarraga ta inii protivu Ispanii*, § 35), навіть якщо Суду доводиться взяти до уваги той факт, що заявник був стороною у національному провадженні (*Aksu protivu Turachchini* [ВП] § 52; *Micallef protivu Mal'tu* [ВП] §48. Це поняття не передбачає наявності шкоди (*Brumărescu protivu Rumunii* [ВП] §50). Дія, що мала тимчасові юридичні наслідки, може вважатися достатньою (*Monnat protivu Sheytsarii*, § 33).

16. Поняття «потерпілий» зазнає еволюційних змін відповідно до сучасних умов життя. Його слід застосовувати без зайвого формалізму (*ibidem*, §§ 30-33; *Gorraiz Lizarraga ta inii protivu Ispanii*, §38; *Stukus ta inii protivu Pol'shi* §35; *Ziatal protivu Pol'shi* §§54-59). Суд вирішив, що питання статусу потерпілого може бути долучене до суті справи (*Siliadin protivu Franchii*, §63; *Hirsi Jamaa ta inii protivu Italii* [ВП] § 111).

б) Прямо потерпілий

17. Щоб мати право подати заяву на підставі статті 34, заявник повинен довести, що він «прямо потерпілий» через оскаржуваний захід (*Tănase protivu Moldovi* [ВП], § 104; *Burden protivu Spoluchеного Королівства* [ВП], § 33). Ця умова є необхідною для запуску механізму захисту Конвенції (*Hristozov ta inii protivu Bolgarii*, § 73), хоч цей критерій не слід застосовувати надто механічно і не гнучко протягом провадження (*Micallef protivu Mal'tu* [ВП], § 45; *Karner protivu Avstrii*, § 25; *Aksu protivu Turachchini* [ВП], § 51).

с) Непрямо потерпілий

18. Якщо потерпілий від якогось стверджуваного порушення помер до подання заяви, особа, яка має законні інтереси у справі, будучи родичем померлого, може подати заяву, посилаючись на шкоду, пов'язану зі смертю або із зникненням (*Varnava ta inii protivu Turachchini* [ВП], § 112). Це становить особливу ситуацію, пов'язану з природою стверджуваного порушення і з міркуваннями стосовно ефективного застосування однієї з найважливіших статей Конвенції (*Fairfield protivu Spoluchеного Королівства* (ріш.)).

19. У подібному випадку Суд визнав, що близькі родичі, такі, як батьки особи, щодо якої стверджується, що за її смерть чи зникнення має відповідати держава, можуть самі претендувати на статус непрямо потерпілих від порушення статті 2, а питання, чи вони є спадкоємцями померлої особи, не є суттєвим (*Van Colle проти Сполученого Королівства*, § 86).

20. Близький родич померлої чи зниклої особи може також поскаржитися від її імені на іншу шкоду, наприклад, за статтями 3 і 5 Конвенції, за умови, що оскаржуване порушення є тісно пов'язаним зі смертю чи зникненням і може розглядатися на підставі статті 2 Конвенції.

21. Можна послатися на наступні справи: стосовно подружжя, див. *McCann та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], *Salman проти Туреччини* [ВП], стосовно неодруженої пари, див. *Velikova проти Болгарії* (ріш.); стосовно батьків, див. *Ramsahai та інші проти Нідерландів* [ВП], *Giuliani i Gaggio проти Італії* [ВП]; стосовно братів і сестер, див. *Andronicou i Constanti-Neu проти Кіпру*; стосовно дітей, див. *McKerr проти Сполученого Королівства*; стосовно племінників, див. *Yaşa проти Туреччини*.

22. У випадках, коли стверджуване порушення непрямо пов'язане зі смертю або зникненням прямо потерпілого, Суд, як правило, відмовляв іншій особі визнати її статус потерпілого, крім випадку, коли остання, як виняток, могла довести, що вона особисто зацікавлена у клопотанні (*Nassau Verzekering Maatschappij N.V. проти Нідерландів*, (ріш.) § 20). Див., наприклад, рішення *Sanles Sanles проти Іспанії*, яке стосувалося заборони евтаназії у світлі статей 2, 3, 5, 8, 9 і 14, в якому Суд вирішив, що права, на які посилалася заявниця – зовиця і спадкоємиця померлого – є такими, що не передаються, то ж з цієї причини вона не могла претендувати на статус потерпілої від порушення від імені свого померлого родича; див. також рішення *Bis та інші проти Туреччини* і *Fairfield проти Сполученого Королівства*.

23. У випадках, коли статус потерпілого надається близьким родичам прямо потерпілого, що дозволяє їм подати заяву і послатися на шкоду, спираючись, наприклад, на статті 5, 6 або 8 Конвенції, Суд брав до уваги той факт, чи довели вони, що мають моральне зацікавлення в тому, щоб з померлого було знято усі обвинувачення (*Nölkenbockhoff проти Німеччини*, §33; *Grădinar проти Молдови* §§ 95 і 97-98), або в тому, щоб захистити власну репутацію і репутацію своєї родини (*Brudnicka та інші проти Польщі*, §§ 27-31; *Armonienė проти Литви*, § 29; *Polanco Torres i Movilla Polanco проти Іспанії*, §§ 31-33), або мають матеріальний інтерес у зв'язку з прямими наслідками щодо їхніх прав на спадок (*Nölkenbockhoff проти Німеччини*, §33; *Grădinar проти Молдови*, § 97; *Micallef проти Мальти*, [ВП], § 48). До уваги бралася також наявність загального інтересу, який вимагав розгляду скарг (*ibidem*, §§ 46 і 50; див. також *Bis та інші проти Туреччини* (ріш.), §§ 22-23).

24. Суд постановив, що участь заявника у національному провадженні є лише одним з відповідних критеріїв (*Nölkenbockhoff проти Німеччини*, § 33; *Micallef проти Мальти* [ВП], §§ 48-49; *Polanco Torres i Movilla Polanco проти Іспанії*, § 31; *Grădinar проти Молдови*, §§ 98-99); див. також справу *Kaburov проти Болгарії* (ріш.) §§ 57-58, де Суд постановив, що у справі стосовно можливості передачі права за статтею 3 Конвенції, оскільки заявник не мав морального зацікавлення у результаті провадження або іншої серйозної мотивації, його не можна було вважати потерпілим лише з тієї причини, що національний суд дозволив йому брати участь у провадженні стосовно відповідальності за злочин, оскільки він є спадкоємцем Кабурова. Див. також рішення *Nassau Verzekering Maatschappij N.V. проти Нідерландів*, за яким Суд відхилив прохання компанії-позивача надати їй статус потерпілої з тієї причини, що акт про передачу права дозволяв їй посилатися на заподіяну шкоду на підставі Конвенції.

25. Що стосується шкоди, заподіяної компаніям, Суд постановив, що особа не може скаржитися на порушення своїх прав під час провадження, в якому вона не брала участі, навіть якщо ця особа є акціонером і/або керівником компанії, яка взяла участь у цьому провадженні. Якщо за деяких обставин єдиний власник компанії може вважатися «потерпілим» у значенні статті 34 Конвенції, коли оскаржувані заходи було вжито щодо його компанії, у протилежному випадку ігнорування юридичної особи компанії можна виправдати лише за надзвичайних обставин, зокрема, якщо чітко доведено, що компанія не має можливості звернутися до органів Конвенції за допомогою своїх статутних органів або – у випадку ліквідації – за допомогою ліквідаторів (*Centro Europa 7 S.r.l i Di Stefano проти Італії*, [ВП] § 92).

d) Потенційні потерпілі і *actio popularis*

26. У деяких окремих випадках Суд визнав, що заявник може бути потенційним потерпілим, наприклад, якщо він не має змоги встановити через секретність дозволених законодавством заходів, що оскаржувані положення були дійсно застосовані до нього (*Klass et autres проти Німеччини*), або коли щодо іноземця прийнято постанову про екстрадицію, яка ще не виконана, а через екстрадицію йому загрожує в країні призначення ризик бути підданим поведженню, що суперечить статті 3 Конвенції, або зазіхання на його права, гарантовані статтею 8 Конвенції (*Soering проти Сполученого Королівства*).

27. Однак для того, щоб заявник міг вважатися потерпілим у такій ситуації, він повинен представити обґрунтовані переконливі докази можливості виникнення порушення, наслідки якого він відчуває особисто на собі; самі лише підозри чи припущення не є достатніми у цьому випадку (*Senator Lines GmbH проти 15 держав Європейського Союзу* (ріш.) [ВП]). Див., наприклад, *Vijayanathan i Pusparajah проти Франції*, §46, щодо формальної відсутності наказу про екстрадицію; *Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France проти Франції* (ріш.), щодо оскаржуваних наслідків парламентського рішення; *Rossi та інші проти Італії* (ріш.) щодо оскаржуваних наслідків судового рішення стосовно третьої особи, що перебуває в комі.

28. Заявник не може вважатися потерпілим, якщо він є частково винним у оскаржуваному порушенні (*Paşa i Erkan Erol проти Туреччини*)

29. Суд також підкреслив, що Конвенція не передбачає можливості розпочати *actio popularis* з метою тлумачення визнаних у ній прав і що вона також не дозволяє приватним особам оскаржувати положення національного права лише тому, що на їхню думку, вони суперечать Конвенції, тоді як вони особисто не є прямо потерпілими від цих положень (*Aksu проти Туреччини* [ВП] §50; *Burden проти Сполученого Королівства* [ВП] §33).

30. Однак, особа може стверджувати, що якийсь закон порушує її права за відсутності безпосередньої імплементації щодо неї, якщо ця особа змушена була змінити свій звичайний спосіб життя під загрозою переслідування, або якщо вона входить до категорії осіб, що можуть безпосередньо відчути на собі наслідки цього законодавства (*ibidem*, § 34; *Tănase проти Молдови* [ВП], § 104; *Michaud проти Франції*, §§ 51-52; *Sejdić i Finčić проти Боснії-Герцеговини* [ВП], § 28).

e) Втрата статусу потерпілого

31. Національні органи влади насамперед зобов'язані виправити оскаржуване порушення Конвенції. Питання, чи заявник може вважати себе потерпілим від оскаржуваного порушення, постає на всіх етапах провадження в Європейському Суді

(*Scordi № проти Італії (№ 1)* [ВП], § 179). З цією метою заявник повинен бути спроможним обґрунтувати свій статус потерпілого на всіх етапах провадження (*Bourdov проти Росії*, § 30; *Centro Europa 7 S.r.l i Di Stefa № проти Італії* [ВП], § 80).

32. Питання, чи особа може ще претендувати на статус потерпілої від оскаржуваного порушення Конвенції, зобов'язує Суд розглянути *a posteriori* становище цієї особи (*ibidem*, § 82).

33. Рішення або захід на користь позивача в принципі є достатнім, щоб позбавити його статусу «потерпілого» за статтею 34 Конвенції, лише у тому випадку, коли національні органи влади визнали, у прямій формі чи по суті, а потім виправили порушення Конвенції (*Scordi № проти Італії (№ 1)* [ВП], § 180; *Gäfgen проти Німеччини* [ВП], § 115; *Nada проти Швейцарії* [ВП], § 128). Лише за виконання цих умов, субсидіарний характер механізму захисту Конвенції виключає можливість розгляду заяви (*Jensen i Rasmussen проти Данії* (ріш.); *Albayrak проти Туреччини*, § 32).

34. Заявник продовжує вважатися потерпілим, якщо органи влади не визнали, у прямій формі чи по суті, порушення, на яке він скаржиться (*ibidem*, § 33; *Jensen проти Данії* (ріш.)), навіть якщо заявник отримав певне відшкодування (*Centro Europa 7 S.r.l i Di Stefa № проти Італії* [ВП], § 88).

35. Крім того, надане відшкодування має бути адекватним і достатнім. Воно залежить від сукупності обставин справи, зокрема, від природи розглянутого порушення Конвенції (*Gäfgen проти Німеччини* [ВП], § 116).

36. Наприклад, особа не може претендувати на статус потерпілої у значенні статті 6 Конвенції від порушення її права на справедливий судовий розгляд, якщо це порушення сталося під час провадження, що закінчилося її виправданням або зняттям покарання (*Oleksy проти Польщі*, (ріш.), *Koç i Tambaş проти Туреччини* (ріш.), *Bouglate проти Бельгії* (ріш.)), за винятком скарг на тривалість провадження (*Osmatov i Husseinov проти Болгарії* (ріш.)).

37. В інших випадках встановлення, чи позивач продовжує мати статус потерпілого, може також залежати від суми відшкодування, наданої національними судовими органами і від ефективності (включно з швидкістю) надання відшкодування (*Normann проти Данії* (ріш.); *Scordi № проти Італії (№ 1)* [ВП] § 202; див. також *Jensen i Rasmussen проти Данії* (ріш.)).

38. Стосовно інших специфічних ситуацій див. справи *Arat проти Туреччини*, § 47 (стаття 6); *Constantinescu проти Румунії*, §§ 40-44 (статті 6 і 10); *Guisset проти Франції*, §§ 66-70 (стаття 6); *Chevrol проти Франції*, §§ 30 і далі (стаття 6); *Moskovets проти Росії*, § 50 (стаття 5); *Moos проти Франції*, §§ 29 і далі (стаття 1 Протоколу № 1); *D.J. i A.-K.R. проти Румунії* (ріш.), §§ 77 і далі (стаття 2 Протоколу № 4); *Serguei Zolotoukhine проти Росії* [ВП], § 115 (стаття 4 Протоколу № 7); *Dalban проти Румунії* [ВП], § 44 (стаття 10); *Güneş проти Туреччини* (ріш.) (стаття 10).

39. Справу може бути вилучено з реєстру через те, що заявник вже не користується статусом потерпілого або *locus standi*. Стосовно вирішення справи на національному рівні після постановлення рішення про прийнятність, див. *Ohlen проти Данії* (вилучення); стосовно угоди про передання прав, які становили предмет скарги, розглянутої Судом, див. *Dimitrescu проти Румунії*, §§ 33-34.

40. Суд аналізує також, чи справу слід вилучити з реєстру через одну чи декілька підстав, зазначених у статті 37 Конвенції, беручи до уваги обставини, що мали місце після подання заяви, навіть якщо позивач все ще може претендувати на статус «потерпілого» (*Pisa № проти Італії* (вилучення) [ВП] § 39), або навіть незалежно від факту, чи може ця особа претендувати на статус потерпілої. Щодо розвитку подій після того, як було прийнято рішення про передання справи до Великої Палати, див. *El*

Majjaoui i Stichting Touba Moskee проти Нідерландів (вилучення) [ВП], §§ 28-35; після того, як скаргу було оголошено прийнятною, див. *ChevaNeva проти Латвії* (вилучення) [ВП], §§ 44 і далі; а після прийняття рішення палатою, див. *Syssoyeva та інші проти Латвії* (вилучення) [ВП] § 96.

f) Смерть потерпілого

41. В принципі, скаргу, передану заявником, який помер після її подання, можуть підтримати його спадкоємці або близькі родичі, якщо вони мають таке бажання, за умови, що вони особисто у цьому зацікавлені (*Hristozov та інші проти Болгарії*, § 71; *Malhous проти Чеської Республіки* (ріш.) [ВП]).

42. Однак якщо заявник помер під час провадження і якщо ніхто не висловив бажання підтримати скаргу або якщо особи, що висловили таке бажання, не є спадкоємцями або близькими родичами заявника і не можуть довести, що вони мають законний інтерес у підтриманні скарги, Суд вилучає її з реєстру (*Léger проти Франції* (вилучення) [ВП], § 50; *Hirsi Jamaa та інші проти Італії* [ВП], § 57), крім дуже рідкісних випадків, коли Суд вирішує, що принципи поваги до прав людини, визначені Конвенцією і її Протоколами, вимагають продовження розгляду справи (*Karner проти Австрії*, §§ 25 і далі).

43. Див., наприклад, наступні справи: *Raimondo проти Італії*, § 2 і *Stojkovic проти Кошицької Югославської Республіки Македонія*, § 25 (вдова і діти); *X проти Франції*, § 26 (батьки); *Malhous проти Чеської Республіки* (ріш.) [ВП] (племінник і потенційний спадкоємець); *Velikova проти Болгарії* (неодружений партнер або фактичний партнер); і навпаки, *ThéveNen проти Франції* (універсальна спадкоємиця без жодної спорідненості з померлим позивачем); *Léger проти Франції* (вилучення) [ВП] §§ 50-51 (племінниця).

4. Представництво

44. Якщо заявники вирішують не подавати самостійно заяву, а діяти за допомогою представника, як це передбачено пунктом 1 Правила 36 Регламенту Суду, тоді, відповідно до пункту 3 Правила 45 Регламенту Суду, вони зобов'язані подати письмове уповноваження, підписане за всіма правилами. Дуже важливо, щоб представники довели, що вони отримали точні і ясні інструкції від особи, що вважає себе постраждалою за статтею 34, від імені якої вони збираються виступати в Суді (*Post проти Нідерландів* (ріш.)). Стосовно законності представництва, див. *Aliev проти Грузії*, §§ 44-49, стосовно автентичності заяви, див. *Velikova проти Болгарії*, §§ 48-52.

45. Проте, особливі міркування можуть долучитися стосовно потерпілих від оскаржуваних порушень за статтями 2, 3 і 8 Конвенції з боку національних органів влади, зважаючи на вразливість потерпілих, їхній вік, стать або інвалідність, які можуть перешкодити їм подати заяву до Суду, а також на зв'язки між особою, що подає заяву і потерпілим. У таких випадках заяви, представлені окремими особами від імені одного чи кількох потерпілих, були оголошені прийнятними, навіть за відсутності правильно оформленої заяви. Див., наприклад, справу *Ihan проти Туреччини* [ВП], §55, у якій заявник виклав претензії від імені свого брата, що зазнав брутального поводження; справу *Y.F. проти Туреччини*, § 29, в якій чоловік скаржить на те, що його дружину змусили пройти гінекологічне обстеження; рішення Комісії *S.P., D.P. i A.T. проти Сполученого Королівства*, у якому солістор подав скаргу від імені дітей, яких він представляв у національному провадженні як їхній опікун *ad litem*, і, навпаки, *Nencheva та інші проти Болгарії*, § 93, коли Суд не визнав статусу потерпілої стосовно асоціації-заявниці, що діяла від імені прямих потерпілих, вважаючи, що ця асоціація не

зверталася до національних судових органів і що оскаржувані факти не мали жодного впливу на її діяльність, оскільки вона могла і далі працювати, переслідуючи намічені цілі.

В. Право на індивідуальне звернення

Стаття 34 – Індивідуальні заяви

«(...) Високі Договірні сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.»

46. Право звернення до Суду є абсолютним і не допускає жодних перешкод. Цей принцип передбачає свободу спілкування з органами Суду (стосовно тюремної кореспонденції див. *Peers проти Греції*, § 84; *Kornakovs проти Лаввії*, §§157 і далі). Див. з цього приводу Європейську угоду 1996 року стосовно осіб, що беруть участь у провадженнях в Європейському суді з прав людини (*STCE № 161*).

47. Національні органи влади повинні утримуватися від будь-якого тиску на заявника з метою примусити його відкликати заяву чи змінити пункти скарги. На думку Суду, «тиск» може мати форму прямого примусу і неприхованого залякування заявників, реальних чи потенційних, їхніх родин або представників у Суді, а також неправомірних непрямих дій або контактів (*Mamatkoulov i Askarov проти Туреччини* [ВП], § 102).

Суд розглядає також ефект, що переконує не здійснювати право на індивідуальне подання (*Colibaba проти Молдови*, § 68). За деяких умов Суд може офіційно поставити питання, чи здійснювався тиск на заявника, що призвело до перешкод в ефективному здійсненні права на індивідуальний захист (*Lopata проти Росії*, § 147).

Слід враховувати вразливість скаржника та ризик того, що органи влади можуть впливати на нього (*Iambor проти Румунії (№ 1)*, § 212). Заявники можуть бути особливо вразливими, якщо вони утримуються під вартою в очікуванні судового розгляду, а їхні контакти з родинами чи зовнішнім світом підлягають обмеженням (*Cotelet проти Румунії*, § 71).

48. Приклади, варті уваги:

– допити, що проводились органами влади з метою дізнатися зміст заяви: *Akdivar та інші проти Туреччини*, § 105; *Tanrikulu проти Туреччини* [ВП], §131;

– погрози розпочати кримінальне переслідування адвоката заявника: *Kurt проти Туреччини*, §§159-165, або скарга органів влади на особу, що була адвокатом у національному провадженні: *McShane проти Сполученого Королівства*, § 151; дисциплінарні та інші заходи проти адвокатів заявників: (*Khodorkovskiy i Lebedev проти Росії*, §§ 929-933;

– допит поліцією адвоката і перекладача заявниці, пов'язаний з її вимогою справедливого відшкодування: *Fedotova проти Росії*, §§ 49-51; стосовно розслідування, замовленого представником уряду: *Riabov проти Росії*, §§ 53-65;

– унеможливлення зустрічі адвокатів та лікаря із заявником: *Boicenco проти Молдови*, §§ 158-159;

– неповага до конфіденційності стосунків між компанією заявником та її адвокатом у кімнаті для побачень: *Oferta Plus SRL проти Молдови*, § 156;

– погрози з боку представників пенітенціарних органів: *Petra проти Румунії*, § 44;

- відмова тюремної адміністрації надіслати заяву до Суду з посиланням на невичерпаність усіх національних засобів захисту: *Nurmagomedov проти Росії*, § 61;
- тиск на свідка у справі стосовно умов тримання у в'язниці: *Nezvinski проти Росії*, §§ 119 і далі;
- зауваження представників пенітенціарних органів з метою переконати ув'язненого не подавати заяву у поєднанні з бездіяльністю і невинуватим запізненням у наданні усього необхідного для його листування та документів, потрібних для подання ним заяви до Суду: *Gagiu проти Румунії*, §§ 94 і далі;
- відмова представників органів влади надати ув'язненому заявникові копії документів, необхідних для подання заяви до Суду: *Nayduon проти України*, § 68; *Vasiliy Ivashchenko проти України*, §§ 107-110;
- втрата представниками пенітенціарних органів непоновлених документів, супроводжуваних заяву ув'язненого до Суду: *Buldakov проти Росії*, §§ 48-50;
- залякування і тиск на заявника з боку представників органів влади через подання ним заяви до Суду: *Lopata проти Росії*, §§ 154-160.

49. Обставини справи можуть пом'якшити задеклароване втручання до права на подання індивідуальної заяви: *Syssoyeva та інші проти Латвії* (вилучення з реєстру [ВП], §§ 118 і далі). Див. також справу *Holland проти Швеції* (ріш.), у якій Суд визнав, що знищення аудіозаписів слухання до спливу визначеного шестимісячного строку для подання заяви до Суду, здійснене в межах національного права, не зашкодило ефективній можливості заявника здійснити своє право на звернення до Суду; і справу *Farcaş проти Румунії* (ріш.), в якій Суд визначив, що неможливість вичерпати усі національні засоби захисту через брак спеціального обладнання, що дає доступ до відповідних державних служб, на яку посилався заявник, особа з фізичними вадами, не становила для нього реальної перешкоди для здійснення ним права на оскарження; див. *Yepishin проти Росії*, §§ 73-77 де Суд вирішив, що відмова пенітенціарної адміністрації сплатити за пересилку листів заявника до Суду не перешкодила заявникові ефективно скористатися своїм правом на оскарження.

4. Обов'язки держави-відповідача

а) Правило 39 Регламенту Суду

50. Відповідно до Правила 39 свого Регламенту, Суд може визначити тимчасові заходи (*Matatkoulov і Askarov проти Туреччини* [ВП], §§ 99-129). Якщо органи влади держави Сторони Конвенції не вживатимуть усіх заходів, які можна вважати розумно необхідними для виконання визначеного Судом заходу, це вважатиметься порушенням статті 34 (*Paladi проти Молдови* [ВП], §§ 87-92).

51. Уряд-відповідач повинен довести Суду, що тимчасового заходу було дотримано, або, у виняткових випадках, що існувала об'єктивна перешкода, яка не дозволила цього зробити, і що він вжив усіх розумно можливих заходів, щоб усунути цю перешкоду і щоб інформувати Суд про цю ситуацію (див., наприклад, *A.N.H. проти Фінляндії* (ріш.) § 27).

52. Кілька недавніх прикладів:

- Незабезпечення органами влади у необхідний час зустрічі між ув'язненим, що просить притулку в країні, і адвокатом, незважаючи на тимчасовий

захід, визначений Судом з цього приводу згідно з Правилем 39 свого внутрішнього Регламенту: *D.B. проти Туреччини*, § 67;

– Передання ув'язнених органам державної влади Іраку всупереч визначеному тимчасовому заходу: *Al-Saadoon i Mufdhi проти Сполученого Королівства*, §§ 162-165;

– Вислання першого заявника всупереч визначеному тимчасовому заходу: *Kataliyevu проти Росії*, §§ 75-79

– Ненавмисне, але не невиправне недотримання заходу, вжитого у світлі статті 8: *Hamidovic проти Італії* (ріш.)

– Недотримання тимчасового заходу, який вимагав переведення ув'язненого до спеціалізованого медичного закладу: *Makharadze i Sikharulidze проти Грузії*, §§ 100-105;

– Недотримання тимчасового заходу, призначеного Судом з причини існування реальної загрози катування у випадку екстрадиції: *Mannaï проти Італії*, §§ 54-57 ; *Labsi проти Словаччини*, §§ 149-151 ;

– Таємна екстрадиція особи, стосовно якої було визначено тимчасовий захід, через те, що їй загрожувало брутальне поводження в Узбекистані: *Abdulkhakov проти Росії*, §§ 226-231 ;

– Примусова екстрадиція до Таджикистану особи, щодо якої існувала реальна загроза брутального поводження та підозри, що тимчасового заходу не буде дотримано: *Savridin Dzhurayev проти Росії*, §§ 218-219; відсутність захисту з боку російських органів влади проти примусового повернення до Таджикистану, на порушення визначеного тимчасового заходу, громадянина цієї країни, що перебував під їхньою охороною: *Nizomkhon Dzhurayev проти Росії*, §§ 157-159.

53. Суд контролює виконання тимчасового заходу; якщо держава вважає, що вона має незаперечні аргументи, які можуть переконати Суд анулювати цей захід, вона повинна повідомити про це Суд (*Paladi проти Молдови* [ВП], §§ 90-92; *Olaechea Cahuas проти Іспанії*, § 70; *Groni проти Албанії*, §§181 і далі).

Саме лише подання заяви з клопотанням про застосування Правила 39 не є достатнім для того, щоб зобов'язати державу відкласти рішення про екстрадицію (*Al-Moayad проти Німеччини* (ріш.), § 122 і далі; див. також зобов'язання держави-відповідача добросовісно співпрацювати з Судом).

б) Встановлення фактів

54. Суд відповідає за встановлення фактів, а сторони повинні активно йому допомагати, надаючи йому всю необхідну інформацію. Їхню поведінку може бути взято до уваги під час пошуку доказів (*Irlande [Ірландія] проти Сполученого Королівства*, § 161).

55. Суд оголосив, що стосовно деяких типів заяв процедура, визначена Конвенцією, за якою саме скаргник повинен довести свої претензії, не може бути завжди суворо дотримана. Тому абсолютно необхідно у межах функціонування системи подання індивідуальних заяв, щоб держави надавали усю необхідну допомогу для ефективного і серйозного розгляду заяв, права, закріпленого у статті 34 (*Bazorkina проти Росії*, § 170 ; *Tahsin Acar проти Туреччини* [ВП], § 253). Це зобов'язання означає, що держави сторони Конвенції повинні сприяти роботі Суду і проводити на місці

серйозне розслідування, а також виконувати усі зобов'язання загального характеру, які на них лягають у процесі розгляду скарг. Той факт, що уряд не передає інформацію, якою він володіє, не надавши при цьому належного виправдання своїх дій, може не лише дозволити зробити висновки щодо обґрунтованості скарг заявника, але й призвести до недотримання державою-відповідачем своїх зобов'язань за статтею 38 Конвенції (*ibidem*, § 254 ; *Imakaïeva проти Росії*, § 200 ; *JaNewiec та інші проти Росії* [ВП], § 202).

56. Зобов'язання надавати необхідні докази, яких потребує Суд, покладається на державу-відповідача з моменту запиту, незалежно від того, чи це відбувається на початковій стадії повідомлення заяви урядові, чи на наступних етапах провадження (*ibidem*, § 203 ; *Erukidzeit Guirgvliani проти Грузії*, § 295 ; *Bekirski проти Болгарії*, §§ 111-113). Абсолютно необхідно, щоб запитувані документи були надані повністю, якщо Суд уточнив, що це є його вимогою, а відсутність будь-якого документа потрібно належним чином пояснити (*JaNewiec та інші проти Росії* [ВП], § 2). Крім того, будь-який документ слід надавати без зволікання і впродовж термінів, визначених Судом, оскільки через серйозне і не обґрунтоване запізнення Суд може визнати непереконливими пояснення уряду (*ibidem*).

57. Суд визнав попередньо, що вважатиме, що держава-відповідач не дотрималася вимог статті 38 у тих випадках, коли вона не надала пояснень на виправдання своєї відмови передати документи, на які поступив запит (див, наприклад, *Maslova і Nalbandov проти Росії*, §§ 128-129) або якщо він надав неповну чи перекручену інформацію, відмовившись надати Суду оригінал документу (див., наприклад, *Troubnikov проти Росії*, §§ 50-57).

58. Якщо держава-відповідач послалася на конфіденційність або на міркування безпеки, виправдовуючи свою відмову надати необхідні документи, Суд повинен перевірити, чи існували законні аргументовані підстави вважати ці документи секретними або конфіденційними (*JaNewiec та інші проти Росії*, [ВП], § 205). Стосовно неподання до Суду звіту з грифом «секретно»: *ibidem*, §§ 207 і далі. ; *Nelan і К. Проти Росії*, §§ 56 і далі.

Стосовно зв'язку між статтями 34 і 38, див. *Bazorkina проти Росії*, §§ 170 і далі, а також § 175. Стаття 34, яка забезпечує ефективний захист права на індивідуальний запит, є до деякої міри *lex specialis*, тоді як у статті 38 чітко закріплено обов'язок держав співпрацювати з Судом.

с) Розслідування

59. Сприяння держави-відповідача очікується також у випадках розслідування (стаття 38 Конвенції), оскільки держава повинна створювати «усі необхідні умови» для ефективного розгляду заяв (*Çakici проти Туреччини* [ВП], § 76), а перешкоджання в проведенні розслідування становить порушення статті 38 (*Chamaïev та інші проти Грузії і Росії*, § 504).

I. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ

А. Невичерпання усіх національних засобів захисту

Стаття 35 § 1 – Умови прийнятності

«1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загально визнаними принципами міжнародного права (...)»

60. Критерій прийнятності виходить із загально визнаних принципів міжнародного права, як це зазначено у тексті статті 35. Зобов'язання вичерпати всі національні засоби захисту є частиною міжнародного звичаєвого права, визнаного таким судовою практикою Міжнародного суду ООН (наприклад, справа *Interhandel (Suisse c. Etats-Unis)*, рішення від 21 березня 1959 р.). Посилання на це знаходимо також в інших міжнародних договорах стосовно прав людини: у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (пункту 1 с) статті 41) і Факультативному протоколі до нього (стаття 2 і пункт 2 b) статті 5), Американській конвенції про захист прав людини (стаття 46) і Африканській хартії про захист прав людини і народів (стаття 50 і пункт 5 статті 56). Як зауважив Суд у справі *De Wilde, Ooms i Versyp проти Бельгії*, держава може відмовитися від правила про вичерпання національних засобів захисту, оскільки існує усталена міжнародна практика з цього приводу (§ 55).

61. Європейський суд з прав людини залишає собі субсидіарну роль по відношенню до національних судових систем захисту прав людини; було б доречно, щоб національні суди з самого початку мали можливість вирішувати питання сумісності національного права з вимогами Конвенції (*A, B i C проти Ірландії* [ВП], § 142). Проте, якщо заяву все ж буде подано до Страсбурга, Європейський суд з прав людини повинен мати змогу скористатися з думки національних судів, що перебувають у прямому й постійному контакті з відповідними органами своєї країни (*Burden проти Сполученого Королівства* [ВП], § 42).

62. Пункт 1 статті 35 стосується лише національного провадження; він не зобов'язує вичерпати усі засоби захисту, передбачені міжнародними організаціями. Якщо ж заявник уже передав свою заяву до міжнародної інстанції з розслідування чи врегулювання, тоді заяву може бути відхилено на підставі пункту 2 b) статті 35 Конвенції (пор. пункт I.E.). Суд повинен визначити характер інстанції, національний чи міжнародний, врахувати всі необхідні чинники, зокрема, правову природу, установчі документи, компетенцію, місце (якщо воно є) в існуючій правовій системі та її фінансування (*Jeličić проти Боснії і Герцеговини* (ріш.); *Peraldi проти Франції* (ріш.)) (пор. пункт I.E.).

1. Мета правила

63. Мета правила щодо необхідності вичерпання всіх національних засобів обґрунтовується бажанням надати національним органам, і насамперед судам, можливість запобігати стверджуваним порушенням Конвенції або виправити їх. Воно базується на положенні, закріпленому у статті 13, про те, що національний правопорядок повинен забезпечувати ефективні шляхи оскарження порушень прав, забезпечених Конвенцією. Це дуже важливий аспект допоміжного характеру механізму Конвенції: *Syelmouni проти Франції* [ВП], § 74; *Kudła проти Польщі* [ВП], § 152; (*Andrášr та інші проти Словаччини* (ріш.)). Ця теза є незалежною від питання включення положень Конвенції до національного права (*Eberhard i M. проти Словенії*). Суд нещодавно повторив твердження, що правило про необхідність вичерпати всі засоби національного захисту є необхідною частиною функціонування механізму

захисту, встановленого Конвенцією, і що це є однією з фундаментальних засад (*Detoroulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП], §§ 69 і 97).

2. Застосування правила

а) Гнучкість

64. Необхідність вичерпання всіх національних засобів захисту можна скоріше назвати золотим правилом, аніж засадою, викарбованою на камені. Комісія і Суд неодноразово підкреслювали, що це правило слід застосовувати з певною гнучкістю і без зайвого формалізму, виходячи з конкретних обставин захисту прав людини (*Ringeisen проти Австрії*, § 89; (*Lehtinen проти Фінляндії* (ріш.)). Правило, що не є абсолютним, не може застосовуватися автоматично (*Kozacıoğlu проти Туреччини* [ВП], § 40). Наприклад, Суд вирішив, що було б зайвим формалізмом вимагати від заявників використання такого засобу оскарження, якого не вимагають від них навіть найвищі судові органи їхньої країни (*D.H. та інші проти Чеської Республіки* [ВП], §§ 116-118). В одній справі Суд взяв до уваги надто короткі строки, визначені для відповіді заявників, підкресливши «поспіх», з яким вони мали представити свою аргументацію (*Financial Times Ltd та інші проти Сполученого Королівства*, §§ 43-44). Однак вичерпання усіх наявних національних засобів захисту і дотримання формальностей, передбачених національним законодавством, є дуже важливим, оскільки йдеться про правову визначеність і безпеку (*Saghinadze та інші проти Грузії*, §§ 83-84).

б) Дотримання національних правил і обмежень

65. Заявники повинні дотримуватися правил і процедур, що застосовуються у національному праві, інакше їхню заяву може бути відхилено через порушення критеріїв за статтею 35 (*Ben Salah Adraqui і Dhaité проти Іспанії* (ріш.); *Merger і Cros проти Франції* (ріш.); *MPP Golub проти України* (ріш.), *Agbovi проти Німеччини* (ріш.)). Пункт й статті 35 вважається недотриманим тоді, коли заява не приймається через процедурну помилку, якої припустився заявник (*Gäfgen проти Німеччини* [ВП] § 143).

Однак слід зауважити, що не відбудеться порушення пункту 1 статті 35, якщо апеляційна інстанція розгляне обґрунтованість заяви, навіть у разі, коли вона визнає її неприйнятною (*Voggenreiter проти Німеччини*). Так само у випадку, коли заявник не дотримався норм національного законодавства, якщо все-таки його скаргу було розглянуто по суті компетентним органом (*Vladimir Romanov проти Росії*, § 52). Так само у випадку, коли скаргу сформульовано у надто загальних термінах, що є мало сумісним з вимогами законодавства, але якщо судовий орган вже постановив рішення по суті, хоча й дуже коротке: (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], §§ 43-45).

в) Існування кількох засобів захисту

66. Якщо існує декілька потенційно ефективних засобів захисту, заявник повинен скористатися лише одним із них (*Moreira Barbosa проти Португалії* (ріш.); *Jeličić проти Боснії і Герцеговини* (ріш.); *Karakó проти Угорщини*, § 14; *Aquilina проти Мальти* [ВП], § 39). Адже якщо вже обрано один засіб захисту, то використання іншого засобу, мета якого є практично ідентичною, не вимагається (*Riad і Idiab проти Бельгії*, § 84; *Kozacıoğlu проти Туреччини* [ВП], §§ 40 і далі.; *Micallef проти Мальти* [ВП],

§ 58). Заявник може вільно обирати той засіб захисту, який є найсприятливішим для його справи. Коротко підсумовуючи: якщо національне право передбачає кілька паралельних засобів оскарження, що випливають з різних сфер права, заявник, що вже зробив спробу оскарження певного порушення Конвенції одним із цих засобів, не повинен обов'язково використовувати ще й інші засоби, що призводять до тієї самої мети (*Jasinskis проти Латвії*, §§ 50 і 53-54).

d) Оскарження по суті

67. Не вимагається, щоб на право, закріплене у Конвенції, обов'язково було формальне посилання у національному провадженні, якщо порушення було зазначене «принаймні, по суті» (*Castells проти Іспанії*, § 32; (*Ahmet Sadik проти Греції*, § 33; *Fressoz i Roire проти Франції*, § 38; *Azinas проти Кіпру* [ВП], §§ 40-41). Це означає, що у випадку, коли заявник не послався на положення Конвенції, він раніше повинен був послатися на докази, засновані на національному праві, що мають еквівалентну або подібну силу, для того щоб національні органи влади першими мали можливість виправити зазначене порушення (*Gäfgen проти Німеччини* [ВП], §§ 144-146; *Karapanagiotou та інші проти Греції*, § 29; стосовно скарги на шкоду, про яку не йшла мова на останньому рівні провадження, навіть опосередковано: *Association Les témoins de Jéhovah проти Франції* (ріш.)).

e) Існування і відповідність

68. Заявники повинні вичерпати лише ті наявні національні засоби захисту, до яких вони мають доступ самостійно і які на час подій були ефективними як теоретично, так і практично, тобто які були доступними, здатними забезпечити виправлення завданої їм шкоди і які відкривали ймовірні перспективи успіху (*Sejdovic проти Італії* [ВП], § 46; *Paksas проти Литви* [ВП], § 75).

69. Не вимагається вичерпання дискреційних або надзвичайних засобів оскарження, наприклад, звернення з клопотанням до суду переглянути його рішення (*Cinar проти Туреччини* (ріш.); *Prystavska проти України* (ріш.)) або з вимогою поновлення провадження, за винятком особливих обставин, коли, наприклад, було встановлено за національним правом, що клопотання про поновлення провадження фактично є ефективним заходом оскарження (*K.S. і K.S. A.G. проти Швейцарії* (ріш.)), або якщо скасування рішення, що набрало законної сили, є єдиним засобом, який дозволяє державі-відповідачеві виправити ситуацію в межах власної судової системи (*Kiiskinen проти Фінляндії* (ріш.); *Nikula проти Фінляндії* (ріш.)). Скарга до вищої інстанції не є ефективним засобом захисту (*Horvat проти Хорватії*, § 47; *Hartmann проти Чеської Республіки*, § 66), так само як і той правовий засіб, що не є безпосередньо доступним для заявника, але залежить від здійснення дискреційного права посередником (*Tanase проти Молдови*) [ВП], § 122). Крім того, стосовно ефективності оскарження у випадку використання шляху, який в принципі не вимагається вичерпувати (омбудсмен), див. пояснення у рішенні *Egmez проти Кіпру*, §§ 66-73. Зрештою, право на національні засоби оскарження, яке не обмежується будь-яким конкретним строком, що може викликати деяку невизначеність, не може вважатися ефективним (пор. *Williams проти Сполученого Королівства* (ріш.), і зазначені посилання).

70. Відповідь на питання, чи індивідуальний захист у Конституційному суді, вважається необхідним за пунктом 1 статті 35 Конвенції, в значному ступені залежить від особливостей юридичної системи держави-відповідача і сфери юрисдикції її

Конституційного суду. Так, у державі, в якій ці компетенції обмежуються контролем за дотриманням конституційності і за ієрархічною сумісністю юридичних норм, звернення до Конституційного суду є обов'язковим, якщо заявник піддає сумніву якість законодавче або нормативне положення як таке, що суперечить Конвенції (*Griřankova i Griřankovs проти Лаввії* (ріш.), *Liepājjnieks проти Лаввії* (ріш.)). Між тим, це звернення не є ефективним, якщо позивач скаржиться лише на неправильне тлумачення або застосування правових чи адміністративних норм, які самі по собі не є неконституційними (*SmirNev проти Росії* (ріш.), *Szott-Medyńska проти Польщі* (ріш.)).

71. Якщо заявник зробив спробу вичерпання того засобу захисту, який Суд вважає невідповідним, то час, який було витрачено на це, не припиняє перебігу шестимісячного строку для подання заяви, а це може спричинити відхилення заяви через недотримання строку (*Rezgui проти Франції* (ріш.); *Prystavska проти України* (ріш.)).

f) Доступність і ефективність

72. Наявність засобів захисту має бути достатньою мірою забезпечена не лише теоретично, а й практично. При визначенні, чи відповідає будь-який конкретний засіб захисту критеріям доступності й ефективності, слід враховувати конкретні обставини справи, що розглядається (див. нижче пункт 4). Національна судова практика повинна бути достатньою мірою закріплена у національному правопорядку. Так, Суд вирішив, що звернення до вищого судового органу втрачає свій «ефективний» характер через суперечності у судовій практиці цього юрисдикційного органу, і це твердження поширюється на весь період існування таких суперечностей (*Ferreira Alves проти Португалії (№ 6)*, §§ 28-29).

73. Наприклад, Суд постановив, що коли заявник оскаржує умови тримання під вартою після того, як строк ув'язнення уже закінчився, засобом компенсації, що є доступним і достатнім, - тобто таким, що надає заявникові розумні перспективи успіху - є засіб, що має бути використаним на підставі пункту 1 статті 35 Конвенції (*Lienhardt проти Франції* (ріш.), *Rhazali та інші проти Франції* (ріш.), *Ignats проти Лаввії* (ріш.)).

74. Суд повинен реалістично оцінювати не лише формальні засоби захисту, наявні в національній правовій системі, а й загальний правовий та політичний контекст, а також особисті обставини заявника (*Akdivar та інші проти Туреччини*, §§ 68-69; *Khashiyev i Akayeva проти Росії*, §§ 116-117). Суд має розглянути, чи, виходячи з сукупності обставин справи, заявник зробив все, чого можна було розумно очікувати від нього для вичерпання національних засобів захисту (*D.H. та інші проти Чеської Республіки* [ВП], §§ 116-122).

Слід зауважити, що кордони самі собою не становлять фактичної чи правової перешкоди для вичерпання національних засобів захисту; в принципі, заявники, що знаходяться поза межами юрисдикції держави-члена Конвенції, не звільняються від обов'язку вичерпання усіх засобів захисту цієї держави, попри пов'язані з цим практичні незручності, або через зрозуміле особисте небажання робити це (*Demopoulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП], §§ 98 і 101, де йдеться про заявників, що за власним бажанням вийшли з юрисдикції держави-відповідача).

3. Межі застосування правила

75. Відповідно до «загальноновизнаних принципів міжнародного права», деякі особливі обставини можуть звільнити заявника від обов'язку вичерпати всі доступні

для нього національні засоби захисту (*Sejdovic проти Італії* [ВП], § 55) (Див. нижче пункт 4).

Це правило не застосовується також у випадку, коли доведено, що в адміністративній практиці повторюються дії, несумісні з Конвенцією, а офіційні органи держави ставляться до цього толерантно, таким чином роблячи будь-яке провадження даремним чи неефективним (*Aksoy проти Туреччини*, § 52).

Якщо у конкретному випадку вимога до заявника щодо вичерпання національних засобів захисту на практиці була б нерозумною і становила б непропорційну перешкоду для здійснення ним права на подання індивідуальної заяви, гарантованого статтею 34 Конвенції, Суд постановляє рішення про звільнення заявника від цього обов'язку (*Veriter проти Франції*, § 27; *Gaglione та інші проти Італії*, § 22).

Накладення штрафу в залежності від результату розгляду скарги, коли не стверджувалось про зловживання або помилки у провадженні, виключає цей засіб із числа тих, які необхідно було вичерпати: *Prencipe проти Монако*, §§ 95-97.

4. Тягар доведення

76. Коли Уряд посилається на невичерпання національних засобів захисту, на нього покладається тягар доведення, що заявник не вичерпав засобу захисту, який був доступним і ефективним (*Dalia проти Франції*, § 38; *McFarlane проти Ірландії* [ВП], § 107). Доступність такого засобу захисту має бути достатньо визначеною у праві та на практиці (*Vernillo проти Франції*). Принципи дії цього засобу захисту повинні бути чітко визначені в національному праві (*Scavuzzo-Hager проти Швейцарії* (ріш.); *Norbert Sikorski проти Польщі*, § 117; *Sürmeli проти Німеччини* [ВП], §§ 110-112). Оскарження повинно бути здатним виправити заподіяну шкоду і надати достатні шанси успіху заявникові (*Scoppola проти Італії (№ 2)* [ВП], § 71). Доступність зазначеного засобу захисту, його еволюція, разом з його важливістю і сферою застосування, мають бути викладені чітко і підтверджені або доповнені відповідною практикою, в тому числі судовою (*Mikolajová проти Словаччини*, § 34). Це положення є дійсним навіть у системі, що базується на загальному праві («*common law*»), у письмовій конституції якої імпліцитно гарантується право, на яке посилається заявник (*McFarlane проти Ірландії* [ВП], §§ 117 і 120, де йдеться про засіб захисту, що теоретично існує приблизно упродовж останніх 25 років, але який ніколи не застосовувався на практиці).

Аргументи уряду є безумовно більш вагомими, якщо він подає приклади з національної судової практики (*Doran проти Ірландії*; *Andrášik та інші проти Словаччини* (ріш.); *Di Sante проти Італії* (ріш.); *Giummarra проти Франції* (ріш.); *Pauli № Tomás проти Португалії* (ріш.); *Johti Saptmelaccat Ry та інші проти Фінляндії* (ріш.)). Ця судова практика в принципі повинна передувати даті подання заяви (*Norbert Sikorski проти Польщі*, § 115) і бути застосовною до конкретного випадку (*Sakhnevski проти Росії* [ВП], §§ 43-44); див. однак нижче принципи укладання нового подання тоді, коли провадження в Суді уже розпочато.

77. Якщо Уряд стверджує, що заявник міг прямо послатися на Конвенцію у національних судових органах, необхідно, щоб він підтвердив на конкретних прикладах ступінь надійності цього засобу захисту (*Slavgorodski проти Естонії* (ріш.)). Це також стосується подання, яке безпосередньо ґрунтується на деяких основних положеннях національної Конституції (*Kornakovs проти Латвії*, § 84).

78. Суд сприймав би ці аргументи краще, якби національним законодавством було запроваджено конкретний засіб захисту для розгляду питань щодо надмірної тривалості судового провадження (*Brusco проти Італії* (ріш.); *Slaviček проти Хорватії*

(ріш.)). Див. також *Scordi№ проти Італії (№ 1)* [ВП], §§ 136-148. Порівняйте з *Merit проти України*, § 65.

79. Якщо Уряд виконав свій обов'язок доведення і продемонстрував наявність відповідного і ефективного засобу захисту, доступного для заявника, тоді останній повинен довести, що:

- цей засіб насправді було вичерпано (*Grässer проти Німеччини* (ріш.));
- або що, з тієї чи іншої причини, він був невідповідним і неефективним з урахуванням конкретних обставин справи (*Selmouni проти Франції* [ВП], § 76; наприклад, у випадку надмірної тривалості провадження – *Radio France та інші проти Франції* (ріш.), § 34; або що оскарження, яке за нормальних обставин, виходячи з судової практики, встановленої в інших подібних справах, є доступним, наприклад, касаційне оскарження, у цьому випадку виявляється неефективним (*Scordi№ проти Італії* (ріш.); *Pressos Compania Naviera S.A. та інші проти Бельгії*, §§ 26-27), так само, якщо йдеться про сучасну судову практику (*Gas i Dubois проти Франції* (ріш.)). Це також має місце, якщо заявник не міг безпосередньо звернутися до інстанції, на яку посилається уряд (*Tănase проти Молдови* [ВП], § 122). Може також ітися, за деяких конкретних умов, про заявників, що перебувають в аналогічних обставинах, якщо деякі з них не звернулися до інстанції, на яку посилається Уряд, маючи для цього розумні підстави, оскільки національний засіб захисту, вже використаний деякими заявниками, виявився на практиці неефективним, і те саме могло спіткати й інших заявників (*Vasilkoski та інші проти «Колишньої Югославської Республіки Македонія»*, §§ 45-46; *Laska i Lika проти Албанії*, §§ 45-48). Однак тут ідеться про дуже конкретні випадки (порівняти з *Saghinadze та інші проти Грузії*, §§ 81-83);
- інші особливі обставини звільняли заявника від цього обов'язку (*Akdivar та інші проти Туреччини*, §§ 68-75; *Sejdovic проти Італії* [ВП], § 55; *Veriter проти Франції*, § 60).

80. Однією з таких обставин може бути цілковита пасивність національних органів влади щодо серйозних обвинувачень у тому, що представники держави припустилися помилок або спричинили шкоду, наприклад, якщо вони не розпочинають жодного розслідування або не пропонують жодної допомоги. За цих обставин можна сказати, що обов'язок доведення знову переходить до держави-відповідача, і саме вона має довести, яких заходів було вжито, виходячи з обсягу і серйозності обвинувачень (*Detoroulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП], § 70).

81. Сам по собі факт того, що у нього виникають сумніви, не звільняє заявника від обов'язку вичерпання наявного засобу захисту (*Erözdemir проти Туреччини* (ріш.); *Milošević проти Нідерландів* (ріш.); *Pellegriti проти Італії* (ріш.); (*MPP Golub проти України* (ріш.)). Навпаки, заявник зацікавлений у зверненні до компетентної судової інстанції з тим, щоб скористатися можливістю вичерпання наявних засобів захисту та своїм правом на тлумачення (*Ciupercescu проти Румунії*, § 169). У правовій системі, в якій основні права захищено Конституцією, потерпілий має повністю відчути цей захист, а заявник у системі звичаєвого права («*common law*») повинен надати можливість національним судовим органам удосконалювати ці права шляхом тлумачення (*A, B i C проти Ірландії* [ВП], § 142). Однак, якщо насправді запропонований засіб захисту фактично не надає реальних перспектив успіху, наприклад, виходячи з усталеної національної судової практики, тоді той факт, що заявник не звернувся до цього засобу, не є перешкодою для прийнятності заяви (*Pressos Compania Naviera S.A. та інші проти Бельгії*, § 27; *Carson та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], § 58).

5. Процесуальні аспекти

82. Обов'язок з боку заявника вичерпати всі національні засоби захисту в принципі оцінюється, виходячи з дати подання заяви до Суду (*Baumann проти Франції* [ВП], § 47), крім винятків, що виправдовуються обставинами конкретної справи (див. нижче пункт 6). Однак Суд допускає, щоб останній рівень оскарження було пройдено невдовзі після подання заяви, але раніше, ніж Суд вирішуватиме питання щодо прийнятності заяви (*Karoussiotis проти Португалії*, § 57).

83. Якщо уряд має намір посилатися на невичерпання національних засобів захисту, він повинен це зробити, наскільки йому дозволять характер скарги і обставини справи, у своїх зауваженнях перед прийняттям Судом рішення щодо прийнятності справи, хоча можуть існувати й надзвичайні обставини, які звільняють Уряд від цього обов'язку: *Mooren проти Німеччини* [ВП], § 57 і наведені посилання §§ 58-59.

Досить часто трапляється, що заперечення на підставі невичерпання національних засобів приєднується до суті справи, зокрема, у справах, які стосуються процесуальних зобов'язань або гарантій, наприклад, у заявах, пов'язаних з процесуальними положеннями статті 2 (*Dink проти Туреччини*, §§ 56-58) або статті 3; стосовно статті 6 див. *Scoppola проти Італії (№ 2)* [ВП], § 126); статті 8 (*A, B і C проти Ірландії* [ВП], § 155), статті 13 (*Sürmeli проти Німеччини* [ВП], § 78; *M.S.S. проти Бельгії і Греції* [ВП], § 336).

6. Створення нових засобів захисту

84. Оцінювання вичерпання національних засобів захисту зазвичай здійснюється з урахуванням стану провадження на дату, коли заяву було подано до Суду. Однак існують винятки з цього правила (див. *İçyer проти Туреччини* (ріш.), §§ 72 і далі). Зокрема, Суд не дотримувався цього правила у справах стосовно тривалості провадження, розглядаючи нові заяви (*Predil Anstalt проти Італії* (ріш.); *Bottaro проти Італії* (ріш.); *Andrášik та інші проти Словаччини* (ріш.); *Negolica проти Хорватії* (ріш.); *Brusco проти Італії* (ріш.); *Korenjak проти Словенії* (ріш.), §§ 66-71; *Techniki Olympiaki A.E. проти Греції* (ріш.)) або стосовно нових заяв щодо відшкодування збитків через втручання у здійснення права власності (*Charzyński проти Польщі* (ріш.); *Michalak проти Польщі* (ріш.); *Demopoulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП]) або щодо невиконання рішень національних судових органів (*Nagovitsyn і Nalgiyev проти Росії* (ріш.), §§ 36-40; *Balan проти Молдови* (ріш.)), або стосовно переповненості місць ув'язнення (*Latak проти Польщі* (ріш.)).

Суд враховує ефективність і доступність нових засобів захисту (*Demopoulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП], § 88). Випадок, коли новий правовий засіб не виявився ефективним: *Parizov проти «Колишньої Югославської Республіки Македонія»*, §§ 41-47. Випадок, коли новий конституційний засіб оскарження виявився ефективним: *Svetković проти Сербії*, § 41.

Стосовно дати, починаючи з якої справедливим буде вимагати від заявника звернутися до засобу захисту, нещодавно запровадженого у правовій системі держави внаслідок змін у її судовій практиці, Суд постановив, що справедливість вимагає взяти до увагу розумний проміжок часу, потрібний особам для того, щоб ґрунтовно ознайомитися з рішенням національного суду, яким запроваджено новий засіб захисту (*Broca і Texier-Miscault проти Франції*, § 20). Тривалість цього проміжку часу змінюється залежно від обставин, але Суд в цілому визначив його приблизно як шестимісячний строк (*ibidem*, і *Derauw проти Бельгії* (ріш.)). Наприклад, у справі *Leandro Da Silva проти Люксембургу*, § 50, проміжок часу склав вісім місяців, починаючи з моменту прийняття

рішення на національному рівні і три з половиною місяці після його публікації. Див. також *McFarlane проти Ірландії* [ВП], § 117; стосовно нового шляху оскарження, запровадженого після прийняття пілотного рішення: *Fakhretdinov та інші проти Росії* (ріш.), §§ 36-44; стосовно перегляду національної судової практики: *Scordi№ проти Італії (№ 1)* [ВП], § 147.

У рішеннях у справах *Scordi№ проти Італії (№ 1)* [ВП] і *Cocchiarella проти Італії* [ВП] Суд надав вказівки щодо ознак, які повинні мати національні засоби захисту для того, щоб їх можна було вважати ефективними у справах щодо тривалості провадження (див. також нещодавній приклад *Vassilios Athanasiou та інші проти Греції*, §§ 54-56). Взагалі, засіб без превентивних чи компенсаторних наслідків у справах щодо тривалості процедури не вимагає вичерпання (*Puchstein проти Австрії*, § 31). Що стосується засобу, який дозволяє оскаржити тривалість процедури, він повинен розглядатися без надмірного затягування строків і надавати адекватний рівень відшкодування (*Scordi№ проти Італії (№ 1)* [ВП], §§ 195 і 204-207).

85. Якщо Суд виявив структурні або загальні недоліки у національному праві або практиці, він може запропонувати державі-відповідачу розглянути ситуацію і, в разі необхідності, вжити ефективних заходів стосовно того, щоб аналогічні справи не передавалися до Суду (*Lukenda проти Словенії*, § 98). Він може вирішити, що держава повинна змінити сукупність існуючих засобів захисту або створити нові шляхи для того, щоб порушення прав, закріплених Конвенцією, виправлялися насправді ефективно (наприклад, пілотні справи *Xenides-Arestis проти Туреччини*, § 40; і *Bourdov проти Росії (№ 2)*, §§ 42, 129 і далі, і 140). Особливу увагу належить приділяти необхідності забезпечити ефективне оскарження на національному рівні (див. пілотне рішення *Vassilios Athanasiou та інші проти Греції*, § 41).

Якщо держава-відповідач створила новий засіб захисту, Суд повинен пересвідчитися, що він є ефективним (наприклад, *Robert Lesjak проти Словенії*, §§ 34-55; *Detoroulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП], § 87). Для цього Суд бере до відома обставини кожної справи; адже констатація ефективності або неефективності кожного законодавчого положення повинна виходити з її конкретного застосування (*Negolica проти Хорватії* (ріш.)). Однак ні той факт, що ще не існує судової та адміністративної практики щодо застосування зазначеного положення, ні загроза того, що розслідування може зайняти багато часу не можуть самі по собі впливати на ефективність нового розслідування (*Nagovitsyn і Nalgiyev проти Росії* (ріш.), § 30).

86. Якщо Суд вважає, що новий засіб захисту є ефективним, це означає, що заявники аналогічних заяв повинні вичерпати цей новий засіб, якщо тільки на заваді їм не стали строки подання заяви. Суд постановляє рішення щодо неприйнятності їхніх заяв на підставі пункту 1 статті 35, навіть якщо останні були подані до моменту створення цього нового засобу, якщо тільки їм не перешкодили питання терміну подання заяв. Таким чином, Суд оголошує їхні заяви неприйнятними на підставі пункту 1 статті 35, навіть якщо вони були подані до утворення цього нового засобу захисту (*Grzinčić проти Словенії*, §§ 102-110; *İçyer проти Туреччини* (ріш.), §§ 74 і далі).

Таким чином, йдеться про національні засоби захисту, які стали доступними вже після подання заяв. Оцінювання надзвичайних обставин, які вимагають від заявника вичерпання цього засобу захисту, зокрема, має враховувати характер нового національного правового положення і ситуацію, в якій ця зміна відбулася (*Fakhretdinov та інші проти Росії* (ріш.), § 30). У цій нещодавно розглянутій справі Суд вирішив, що перед тим, як звернутися до нього, заявник повинен був вичерпати ефективний національний засіб захисту, розроблений внаслідок пілотного рішення Страсбурзького суду.

Суд також уточнив умови застосування пункту 1 статті 35 залежно від дати подання заяви (*ibidem*, §§ 31-33, також *Nagovitsyn i Nalgiyev protu Rosii* (ріш.), §§ 29 і далі, а також § 42).

В. Недотримання шестимісячного строку

Стаття 35 § 1 – Умови прийнятності

«1. Суд може приймати справу до розгляду лише (...) впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.»

1. Мета правила

87. Основною метою правила дотримання шестимісячного строку є гарантія правової певності і забезпечення того, щоб справи, пов'язані з питаннями стосовно Конвенції, розглядалися впродовж розумного строку, а органи влади та інші зацікавлені особи не надто затягували їхній розгляд. Крім того, це правило надає потенційному заявнику достатньо часу для того, щоб оцінити слушність подання заяви і, якщо вона є такою, то точно визначити свої скарги і аргументи, воно також полегшує встановлення фактів у справі, оскільки з плином часу стає важче справедливо розглядати оскаржувані питання (*Sabri Güneş protu Turеччини* [ВП], § 39).

88. Це правило визначає часові межі контролю з боку Суду і повідомляє як окремих осіб, так і владу, після якого періоду цей контроль не буде мати місця. Встановлення цього строку пояснюється прагненням Високих Договірних Сторін уникнути постійного перегляду колишніх рішень, що пояснюється законним піклуванням про дотримання порядку, стабільності і спокою (*Idalov protu Rosii* [ВП], § 128 ; *Sabri Güneş protu Turеччини*, § 40).

89. Правило дотримання шестимісячного строку має цивільно-правовий аспект, отже Суд має компетенцію застосовувати його самостійно, навіть якщо уряд не висловив спротиву з цього приводу (*ibidem*, § 29).

90. Це правило не вимагає, щоб заявник звертався до Суду зі скаргю до того, як ситуація, пов'язана з цим питанням, буде врегульована шляхом постановлення остаточного рішення на національному рівні (*Varnava та інші protu Turеччини* [ВП], § 157); *Charpan protu Бельгії* (ріш.), § 34).

2. Дата початку перебігу шестимісячного строку

а) Остаточне рішення

91. Шестимісячний строк відраховується з дати постановлення остаточного рішення у рамках вичерпання національних засобів захисту (*Paul i Audrey Edwards protu Сполученого Королівства* (ріш.)). Заявник повинен використати звичайним шляхом національні засоби захисту, які ймовірно будуть ефективними і достатніми (*Moreira Barbosa protu Португалії* (ріш.)).

92. До уваги слід брати лише звичайні й ефективні засоби захисту, оскільки заявник не може подовжувати чіткі часові межі, встановлені Конвенцією, намагаючись подавати недоречні або непродумані заяви в інстанції або органи, які не мають повноважень чи компетенції, необхідних для того, щоб на підставі Конвенції надати

справедливу сатисфакцію щодо завданої шкоди (*Fernie проти Сполученого Королівства* (ріш.)).

93. Не враховуються засоби захисту, використання яких залежить від дискреційних повноважень державних службовців і які внаслідок цього не є безпосередньо доступними для заявника. Так само заяви, в яких не зазначено точні часові обмеження, викликають непевність і унеможливають застосування правила щодо шестимісячного строку, передбаченого пунктом 1 статті 35 (*Williams проти Сполученого Королівства* (ріш.)).

94. Як правило, пункт 1 статті 35 не вимагає від заявників звернення з вимогою поновлення провадження або інших аналогічних надзвичайних засобів захисту і не дозволяє подовжити шестимісячний строк на тій підставі, що такі засоби захисту було використано (*Berdzenichvili проти Росії* (ріш.); *Tuska проти Сполученого Королівства (№ 1)* (ріш.)). Однак, якщо будь-який надзвичайний засіб захисту є єдиним судовим засобом захисту, який має заявник, тоді шестимісячний строк може відраховуватись, починаючи з дати рішення, постановленого цим засобом захисту (*Ahtinen проти Фінляндії* (ріш.)).

Заява, у якій заявник подає свої скарги протягом шести місяців після рішення, яким відхилено його клопотання про поновлення провадження, є неприйнятною, оскільки таке рішення не є «остаточним рішенням» (*Sapeyan проти Вірменії*, § 23).

У випадку поновлення провадження або перегляду остаточного рішення відлік шестимісячного строку відносно першого провадження або постановлення остаточного рішення переривається винятково стосовно тих положень Конвенції, щодо яких було переглянуто рішення або поновлено провадження і які були розглянуті органами надзвичайного оскарження (*ibidem*, § 24).

b) Початок відліку

95. Шестимісячний строк становить автономне правило, яке слід тлумачити і застосовувати у кожній справі для забезпечення ефективного здійснення права на індивідуальне подання заяв. Урахування відповідного національного права і судової практики становить безумовно важливий, але не вирішальний фактор у визначенні початку відліку шестимісячного строку (*Sabri Güneş проти Туреччини* [ВП], §§ 52 і 55).

i. Ознайомлення з рішенням

96. Перебіг шестимісячного строку починається з дати, коли заявник та/або його представник достатньою мірою ознайомилися з остаточним національним рішенням (*Koç і Tosun проти Туреччини* (ріш.)).

97. Саме держава, яка посилається на недотримання шестимісячного строку, має встановити дату, коли заявник дізнався про остаточне рішення на національному рівні (*Ali Şahto проти Туреччини* (ріш.)).

ii. Вручення рішення

98. Вручення рішення заявникові: якщо заявник має право на офіційне передання йому копії остаточного національного рішення, тоді предмет і мета пункту 1 статті 35 Конвенції вважаються краще дотриманими, якщо відлік шестимісячного строку починається з дати вручення копії рішення (*Worm проти Австрії*, § 33).

99. Вручення рішення адвокату: відлік шестимісячного строку починається з дати, коли адвокат заявника довідався про рішення, яким було вичерпано національні

засоби захисту, незважаючи на те, що сам заявник довідався про таке рішення пізніше (*Çelik проти Туреччини* (ріш.)).

iii. Відсутність повідомлення про рішення

100. Якщо повідомлення про рішення не передбачено в національному праві, тоді належить брати до уваги остаточне оформлення рішення, тобто дату, починаючи з якої сторони можуть реально ознайомитися з його змістом (*Papachelas проти Греції* [ВП], § 30).–Заявник або його адвокат повинні вжити належних заходів для того, щоб отримати копію рішення, передану до канцелярії суду (*Ölmez проти Туреччини* (ріш.)).

iv. Відсутність засобу захисту

101. Якщо з самого початку зрозуміло, що заявник не має ефективного засобу захисту, перебіг шестимісячного строку починається з дати стверджуваних дій або з дати, коли заявник дізнався про них або відчув їх негативні наслідки або шкоду (*Dennis та інші проти Сполученого Королівства* (ріш.); *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 157).

102. Якщо заявник використовує засіб захисту, який видається належним, і лише пізніше дізнається про існування обставин, що роблять цей засіб неефективним, тоді може бути доречно взяти за дату відліку шестимісячного строку ту дату, коли заявник вперше дізнався або повинен був дізнатися про ці обставини (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 158).

v. Стан, що продовжується

103. Термін «стан, що продовжується» позначає такий стан речей, який впливає з тривалих дій з боку держави чи від імені цієї держави, від яких потерпають заявники. Той факт, що подія викликає серйозні наслідки, подовжені у часі, не означає, що вона створює «стан, що продовжується» (*Iordache проти Румунії*, § 49).

104. Якщо стверджуване порушення створює тривалу ситуацію, проти якої не існує жодних засобів захисту у національному законодавстві, тоді шестимісячний строк обраховується з моменту, коли така ситуація закінчилася (*Sabri Güneş проти Туреччини* [ВП], § 54 ; *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 159 ; *Ülke проти Туреччини* (ріш.)). Доки ця ситуація триває, правило шестимісячного строку подання заяв не застосовується (*Iordache проти Румунії*, § 50).

3. Закінчення шестимісячного строку

105. Строк починається наступного дня після дня публічного оголошення остаточного рішення або з дня, коли заявника чи його представника було поінформовано про це, і закінчується через шість календарних місяців, незалежно від їхньої справжньої тривалості (*Otto проти Німеччини* (ріш.)).

106. Дотримання шестимісячного строку визначається за критеріями Конвенції, а не за критеріями національного законодавства кожної держави-відповідача (*Benet Praha, spol. s r.o., проти Чеської республіки* (ріш.), *Poslu та інші проти Туреччини*, § 10). Застосування Судом власних критеріїв для обрахунку строків, незалежно від норм національних законодавств, гарантує правову визначеність, належне здійснення правосуддя, а отже, практичне і ефективне функціонування механізмів Конвенції (*Sabri Güneş проти Туреччини* [ВП], § 56).

107. Якщо останній день шестимісячного строку припадає на суботу, неділю або святковий день і якщо за національним законодавством строки подовжуються до

наступного робочого дня, це не має жодного впливу на визначення *dies ad quem* (*ibidem*, §§ 43 і 61).

108. Суд має право визначити дату спливу шестимісячного строку, яка може відрізнятися від дати, визначеної державою відповідачем (*İpek проти Туреччини* (ріш.)).

4. Дата подання заяви

а) Заповнення формуляра заяви

109. **Правило 47** Регламенту Суду, що набрав чинності 1 січня 2014 р., визначає, що за пунктом 1 статті 35 Конвенції заява вважається поданою з дати, коли формуляр заяви, заповнений згідно з вимогами, викладеними у цьому Правилі, відправлено до Суду. Заява повинна містити усі відомості, зазначені у відповідних її частинах, і супроводжуватися копіями необхідних супровідних документів. За винятком випадків, передбачених **Правилом 47** Регламенту, лише повністю заповнений формуляр заяви призупиняє сплив шестимісячного строку (**Instruction pratique sur l'introduction de l'instance**, § 1). (**Практична інструкція щодо подання заяв**, § 1).

б) Письмові повноваження

110. Якщо у заявника є представник, цей заявник повинен надати Суду підписаний ним оригінал доручення або уповноваження (пункт 3.1d) **Правила 47** Регламенту); див. також *Kaur проти Нідерландів* (ріш.), § 11 *in fine*). Без надання такого документа скарга не вважатиметься дійсною і Суд її відхилить за відсутністю «потерпілого» або через зловживання правом на індивідуальне звернення (*Kokhreidze i Ramishvili проти Грузії* (ріш.), § 16).

111. За **Правилами 45 і 47** Регламенту Суду правильно заповнений бланк повноваження становить невід'ємну частину засобу захисту, а відсутність такого документу може мати прямі наслідки для визначення дати подання заяви (*ibidem*, § 17).

в) Дата відправлення

112. Заява вважається поданою з дати відправлення до Суду належним чином заповненого формуляру заяви і визначається за поштовим штемпелем (пункт 6 а) **Правила 47** Регламенту); див. також *Abdulrahman проти Нідерландів* (ріш.); *Brežec проти Хорватії*, § 29).

113. Інший підхід може виправдовуватися лише особливими обставинами – такими, як неможливість встановити дату відправлення: тоді, наприклад, датою прийняття може вважатися дата, позначена на формулярі заяви, або, за її відсутності, дата отримання заяви у секретаріаті Суду (*Bulinwar OOD i HrusaŃev проти Болгарії*, §§ 30-32).

114. Заявники не несуть відповідальності за запізнення відправленої ними до Суду кореспонденції (*Anchugov i Gladkov проти Росії*, § 70).

д) Відправлення факсом

115. Відправлення заяви факсом не перериває шестимісячного строку. До закінчення цього строку заявники повинні, крім факсу, надіслати поштою підписаний

оригінал формуляру заяви ([Instruction pratique sur l'introduction de l'instance](#), § 3). (Практична інструкція щодо подання заяв, § 3).

е) Характеристика скарги

116. Скарга характеризується фактами, про які в ній стверджується, а не лише правовими підставами або аргументами, на які зроблено посилання ([Scoppola проти Італії \(№ 2\)](#) [ВП], § 54).

ф) Подальші скарги

117. Що стосується скарг, не включених до першої заяви, перебіг шестимісячного строку переривається лише тією датою, коли цю нову скаргу було вперше подано до органу Конвенції ([Allan проти Сполученого Королівства](#) (ріш.)).

118. Скарги, сформульовані після спливу шестимісячного строку, розглядаються лише у тому випадку, коли вони стосуються конкретних аспектів тих скарг, про які йшлося у першій заяві, поданій в межах встановленого строку ([Paroisse Gréco Catholique Sâmbata Bihor проти Румунії](#) (ріш.)).

119. Сам факт, що заявник посилався на статтю 6 у своїй заяві, не є достатнім для того, щоб приймати всі наступні скарги, сформульовані на застосування цього положення, якщо на початку не було зроблено жодного посилання стосовно фактичних підстав і природи стверджуваного порушення ([Allan проти Сполученого Королівства](#) (ріш.); [Adam та інші проти Німеччини](#) (ріш.)).

120. Подання документів з національного провадження не є достатнім для подання усіх подальших скарг, що ґрунтуються на цьому провадженні. Потрібно щонайменше в загальних рисах визначити природу стверджуваного порушення Конвенції для того, щоб подати нову скаргу і перервати вплив встановленого шестимісячного строку ([Božičevski проти «Колишньої Югославської Республіки Македонія»](#) (ріш.)).

5. Особливі ситуації

а) Застосування часових обмежень до

ситуацій, що продовжуються, які стосуються права на життя, на помешкання і на власність

121. Хоча стосовно ситуацій, що продовжуються, не існує точного відліку часу, починаючи з якого обраховується шестимісячний строк, Суд усе ж зобов'язав заявників виявляти старанність і ініціативу для оскарження тривалого невиконання обов'язку розслідувати випадки зникнення осіб за обставин, які можуть спричинити загрозу їхньому життю. У таких справах заявники не можуть чекати протягом невизначеного часу можливості звернутися до Суду. Вони повинні подати свою заяву без надмірного затягування ([Varnava та інші проти Туреччини](#) [ВП], §§ 161-166).

122. Так само, коли йдеться про порушення права на власність або на житло, що продовжується через довготривалий конфлікт, може настати такий момент, коли заявникові доведеться звернутися до Суду, оскільки пасивність у ситуації, що не змінюється, була б не виправданою. Якщо заявник зволікає або без очевидної причини не звертається до Суду після того, як він зрозумів або повинен був би зрозуміти, що

відсутня реальна перспектива повернути своє майно і своє житло у розумній часовій перспективі, його заява може бути відхилена через запізнення подання. У складній пост-конфліктній ситуації часові рамки мають бути досить широкими для того, щоб ситуація могла з'ясуватися, а заявники отримали повну інформацію про можливості вирішити проблему на національному рівні (*Sargsyan проти Азербайджану* (ріш.) [ВП], §§ 140-141, і *Chiragov та інші проти Вірменії* [ВП] (ріш.), §§ 141-142).

б) Умови застосування правила про шестимісячний строк у справах про неодноразові періоди ув'язнення на підставі пункту 3 статті 5 Конвенції

123. Неодноразові послідовні періоди ув'язнення слід розглядати як єдине ціле, а шестимісячний строк починає спливати лише після закінчення останнього періоду ув'язнення (*Solmaz проти Туреччини*, § 36).

124. Якщо тимчасове ув'язнення особи включає кілька непослідовних періодів, ці періоди слід розглядати не як єдине ціле, а кожен період окремо. Таким чином, протягом шести місяців від дати свого звільнення ув'язнений повинен подати заяву зі скаргами на тимчасове ув'язнення. Однак якщо ці періоди є частинами одного й того самого кримінального провадження, Аналізуючи розумність ув'язнення за пунктом 3 статті 5 Конвенції, Суд може врахувати той факт, що заявник уже раніше утримувався деякий час під вартою в очікуванні судового розгляду (*Idalov проти Росії* [ВП], §§ 129-130).

С. Анонімна заява

Стаття 35 § 2 а) – Умови прийнятності

«2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; (...)»²

125. Подаючи заяву до Європейського суду, заявник повинен себе належним чином ідентифікувати (пункт 4 Правила 47 Регламенту Суду). Суд може задовольнити запит заявника на анонімність (пункт 4 Правила 47 Регламенту); у такому випадку заявник публічно буде позначатися ініціалами або однією літерою.

126. Лише Суд має компетенцію вирішувати питання анонімності заяви у значенні пункту 2 статті 35 Конвенції (*Sindicatul Păstorul cel Bun проти Румунії* [ВП], § 69). Якщо держава-відповідач має сумніви щодо автентичності заяви, вона повинна повідомити про це Суду у належний час (*ibidem*).

1. Анонімність заяви

127. Заява до Європейського суду з прав людини вважається анонімною, якщо матеріали справи не містять жодного елемента, який дозволив би Суду ідентифікувати заявника: («*Blondje» проти Нідерландів* (ріш.)). Тут жоден з формулярів і документів, переданих до Суду, не містить позначення прізвища, подано лише посилання і

2. Анонімну заяву у значенні статті 35 пункт 2 а) Конвенції слід відрізнити від питання нерозголошення особи заявника в порядку винятку з нормального правила відкритості провадження у Суді і від питання конфіденційності в Суді (див. правило 33 і пункт 3 правила 47 Регламенту Суду і практичні інструкції у додатку).

псевдоніми, а довіреність на представника підписано «X»: особа заявника не розкривається.

128. Було визнано анонімною заяву, подану асоціацією від імені невстановлених осіб, при чому сама асоціація не вважає себе потерпілою, але скаржиться на порушення права на повагу до приватного життя від імені цих невстановлених осіб. Останні таким чином стали заявниками, яких асоціація прагне представляти: *Confédération des syndicats médicaux français i Fédération nationale des infirmiers проти Франції*, рішення Комісії).

2. Неанонімна заява

129. Порушення пункту 2 а) статті не констатується, якщо заявник надав усі фактичні і юридичні дані, що дозволяють Суду його ідентифікувати і встановити зв'язок з фактами, на які він скаржиться, і з шкодою, на яку він посилається (*Sindicatul Păstorul cel Bun проти Румунії* [ВП], § 71).

130. Заяви, подані від фіктивними прізвищами: особи користуються псевдонімами, пояснюючи Суду, що в умовах існування збройного конфлікту вони змушені не розкривати власних прізвищ, щоб захистити свою родину і друзів. З урахуванням того, що «тактика приховування своєї ідентичності через зрозумілі причини, у випадку, коли нею користуються реальні, конкретні заявники, особу яких можна ідентифікувати за достатньою кількістю ознак, інших, ніж їхні прізвища (...)» та «існування достатньо тісного зв'язку між заявниками та подіями, про які йдеться у заяві», Суд не визнав таку заяву анонімною: *Chataïev та інші проти Грузії і Росії* (ріш.); див. також *Chataïev та інші проти Грузії і Росії*, § 275).

131. Заяву, подану від представників Церкви або від асоціації релігійного чи філософського спрямування без конкретизації особи членів цих організацій, не було відхилено на підставі анонімності (статті 9, 10 і 11 Конвенції): див. *Omkananda i Divine Light Zentrum проти Швейцарії*, рішення Комісії).

D. Ідентичність заяви

Стаття 35 § 2 b) – Умови прийнятності

«2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

(...)

b) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.»³

132. Згідно з пунктом 2 b) статті 35 Конвенції Суд не розглядає заяву, яка за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була ним розглянута чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

1. Заява є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом

133. Метою першої частини пункту 2 b) статті 35 Конвенції є забезпечити остаточність рішень Суду і не дозволити заявникам досягти перегляду попередніх

3. Раніше це положення фігурувало у статті 27.

рішень або постанов Суду шляхом подання нової заяви (*Kafkaris проти Кіпру* (ріш.), § 67 ; *Lowe проти Сполученого Королівства* (ріш.)).

134. Заява або скарга оголошується неприйнятною, якщо вона «за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом (...), і якщо вона не містить нових фактів у справі». Це стосується також тих заяв, які Суд уже попередньо викреслив з реєстру через досягнення дружнього врегулювання (*Kezertta інші проти Туреччини* (ріш.)). Однак якщо стосовно попередньої заяви не було прийнято офіційного рішення, це не заважатиме Суду розглянути пізніше подану заяву (*Sürmeli проти Німеччини* (ріш.)).

135. Суд перевіряє, чи не стосуються обидві подані до нього заяви тієї самої особи, тих самих фактів і тих самих скарг (*VojNević проти Хорватії* (ріш.), § 28 ; *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], § 63).

136. Наявність міждержавної заяви, поданої урядом, не позбавляє фізичну особу можливості подавати власну заяву або формулювати власні скарги: *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 118.

137. Заява, як правило, не відповідає вимогам статті 35, якщо вона містить ті самі факти, що й попередня. Не можна сказати, що заявник представив нові факти, якщо він обмежився підсиленням старих скарг новими юридичними аргументами (*I.J.L. проти Сполученого Королівства* (ріш.), *Mann проти Сполученого Королівства і Португалії* (ріш.)) або якщо він подав додаткову інформацію стосовно національного права, яка не впливає на причини відхилення його попередньої скарги (*X. Проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії від 10 липня 1981 р.). Для того, щоб Суд розглянув скаргу, яка містить факти, ідентичні поданим у попередній заяві, заявник повинен дійсно представити нову скаргу або подати нову інформацію, ще не розглянуту Судом (*Kafkaris проти Кіпру* (ріш.), § 68).

138. Суд визнав, що заява або скарга не була по суті ідентичною попередньо розглянутій у наступних справах: *Massuero проти Італії* (ріш.) ; *Riener проти Болгарії*, § 103 ; *Charrex проти Швейцарії* (ріш.) ; *Yurttas проти Туреччини*, §§ 36-37 ; *Sadak проти Туреччини*, §§ 32-33 ; *Patera проти Чеської Республіки* (ріш.) (скарги, подані на розгляд іншого міжнародного органу, є неприйнятними, але нова інформація стосовно фактів, що мали місце пізніше, є прийнятною). Навпаки, Суд визнав, що заява або скарга була по суті ідентичною попередньо розглянутій у наступних справах: *Moldovan та інші проти Румунії* (ріш.), *Hokkanen проти Фінляндії* (ріш.), *Adesina проти Франції* (ріш.), *Bernardet проти Франції* (ріш.), *Gennari проти Італії* (ріш.), і *Manuel c. Portugal* (ріш.).

2. Заява, за своєю суттю ідентична до заяви, що вже була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання

139. Метою другої частини пункту 2 b) статті 35 Конвенції є уникнення такої ситуації, коли кілька міжнародних органів одночасно приймають постанови по скаргах, ідентичних за своєю суттю, що суперечило б духу і літері Конвенції, яка прагне не створювати множинності міжнародних процедур стосовно тих самих справ: (*ОАО Нефтяная Компания Yukos проти Росії*, § 520 ; *Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası проти Туреччини*, § 37). З цією метою Суд іноді з власної ініціативи розглядає це питання (*РОВА та інші проти Сполученого Королівства* (ріш.), § 27).

140. Щоб визначитися, чи Суд має компетенцію вирішувати щодо цього положення Конвенції, йому доводиться визначати, чи подана на його розгляд заява є ідентичною за своєю суттю до заяви, що була паралельно подана до іншого органу, а

якщо це так, то чи слід її вважати такою, що «була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання» за пунктом 2 b) статті 35 Конвенції (*ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos protu Rosii*, § 520).

141. Суд підкреслив, що вирішальною є не дата подання заяви до іншого судового органу, а саме попередня наявність рішення по суті на момент, коли Суд починає розгляд справи (*Peraldi c. France* (рiш.)).

а) Оцінка подібності справ

142. Щоб перевірити, чи дві справи є по суті однаковими, Суд, як правило, порівнює сторони у різних провадженнях, положення права, на які вони посилаються, зміст їхніх скарг і тип компенсації, якої вони домагаються (*ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos protu Rosii*, § 521 ; *Fédération hellénique des syndicats des employés du secteur bancaire Греції* (рiш.), § 39).

143. Отож, Суд перевіряє так само, як і щодо першої частини пункту 2 b) статті 35 Конвенції, про яку йшлося вище, чи заяви, подані на розгляд інших міжнародних органів, стосуються ідентичних за своєю суттю фактів, осіб та скарг (*Karoussiotis protu Португалії*, § 63 ; *Pauger protu Австрії*, рішення Комісії).

144. Наприклад, якщо особи заявників у двох різних інстанціях не були ідентичними, «заява» до Суду не може вважатися «за своєю суттю ідентичною до заяви, що була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання» (*Folgerø та інші protu Норвегії* (рiш.)). Так, Суд постановив, що не було перешкод для розгляду поданої заяви, коли звернення до іншої міжнародної інстанції було ініційоване неурядовою організацією (*Celniku protu Греції*, §§ 39-41 ; *Iliu та інші protu Бельгії* (рiш.)) або конфедерацією профспілок, до якої належав заявник (*Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası protu Туреччини*, § 38), а не особисто заявниками.

145. Однак, Суд недавно визначив, що подана до нього заява, яка була майже ідентичною до заяви, попередньо переданої до іншого міжнародного органу (МОП), але представлена індивідуальними заявниками, які не були і не могли бути сторонами у попередньому провадженні, що мало колективний характер і було виключно призначене для профспілок і організацій роботодавців, була за своєю суттю ідентичною до заяви, поданої до цього органу. Це пояснюється тим фактом, що індивідуальних заявників можна було вважати тісно пов'язаними з провадженням і зі скаргами, поданими до цього органу, оскільки вони були офіційними представниками цієї профспілки. Отже, дозволити їм подати заяву до Суду означало б порушення пункту 2 b) статті 35 Конвенції (*РОА та інші protu Сполученого Королівства* (рiш.), §§ 30-32).

б) Поняття «інший міжнародний орган розслідування чи врегулювання»

146. Для того, щоб перевірити, чи виконуються вимоги пункту 2 b) статті 35, Суд повинен визначити, чи орган, у якому відбувається паралельне провадження, становить інший міжнародний орган, відповідно до критерію прийнятності (*ibidem* (рiш.), § 28).

147. З цією метою Суд не обмежується лише формальною перевіркою, а й за необхідності встановлює, чи суть контрольного органу, провадження, що він здійснює і наслідки його рішення є такими, що за пунктом 2 b) статті 35 виключають юрисдикцію Європейського суду (*ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos protu Rosii*, § 522 ; *Karoussiotis protu Португалії*, § 62 ; *Fédération hellénique des syndicats des employés du secteur bancaire protu Греції* (рiш.), § 33).

Е. Зловживання правом на подання заяви**Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності**

«3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява (...) є зловживанням правом на подання заяви; (...)»

1. Загальне визначення

148. Поняття «зловживання» згідно з пунктом 3 а) статті 35 слід розуміти у звичайному значенні, вживаному у загальній теорії права – тобто як шкідливе здійснення особою права для інших цілей, ніж ті, для яких його призначено. Таким чином, вважається зловживанням таке поведіння заявника, яке явно суперечить цілям права на індивідуальне звернення, передбаченого Конвенцією, і перешкоджає належній роботі Суду або належному перебігу провадження (*Miroşubovs та інші проти Латвії*, §§ 62 і 65).

149. З юридичної точки зору, з формулювання пункту 3 а) статті 35 випливає, що заява, яка вважається зловживанням правом на подання заяви, повинна оголошуватися непринятною, а не просто вилучатися зі списку заяв. Крім того, Суд наголосив, що відхилення заяви на підставі зловживання правом на подання заяви є надзвичайним заходом (*ibidem*, § 62). Справи, в яких Суд визначив зловживання правом на оскарження, можна розподілити на 5 типових категорій: інформація, що заводить в оману; вживання образливих формулювань; порушення вимоги про конфіденційність під час процедури дружнього врегулювання; заява явно сутяжницька або позбавлена реальної мети; а також інші випадки, вичерпний список яких скласти неможливо.

2. Введення Суду в оману

150. Заява характеризується як зловживання правом на подання, якщо вона свідомо ґрунтується на неправдивих фактах з метою ввести Суд в оману (*VarbaŃov проти Болгарії*, § 36). Найтяжчими кричущими прикладами такого зловживання є, по-перше, подання заяви під фальшивим прізвищем (*Drijfhout проти Нідерландів* (ріш., §§ 27-29), і, по-друге, фальсифікація документів, поданих до Суду (*Jian проти Румунії* (ріш.); *Bagheri і Maliki проти Нідерландів* (ріш.); *Poznanski та інші проти Німеччини* (ріш.)). Цей тип зловживання може бути також спричинений бездіяльністю, якщо заявник з самого початку свідомо не повідомляє Суд про суттєвий для розгляду справи чинник (*Al-Nashif проти Болгарії*, § 89; *Kérétschachvili проти Грузії* (ріш.)). Так само, якщо нові суттєві зміни відбуваються під час провадження у Суді і якщо – незважаючи на безумовне зобов'язання заявника за Регламентом – він не повідомляє про це Суд і перешкоджає, таким чином, останньому розглядати справу, маючи повну інформацію про всі факти, його заява може бути відхилена за ознакою зловживання правом на подання заяви (*Hadrabová та інші проти Чеської Республіки* (ріш.); *Predescu проти Румунії*, §§ 25-27).

151. До того ж, заявник несе повну відповідальність за дії свого адвоката або кожної іншої особи, яка його представляє в Суді. Порушення, припущені останніми, в принципі повністю ставляться в провину самому заявникові і можуть призвести до відхилення заяви через зловживання правом на подання скарги (*Bekauri проти Грузії* (попередні заперечення), §§ 22-25 ; *Migliore та інші проти Італії* (ріш.)).

152. Намір заявника ввести Суд в оману слід завжди встановлювати з достатньою визначеністю (*Melnik проти України*, §§ 58-60; *Neld проти Німеччини*, § 87; *Miszczynski проти Польщі* (ріш.)).

153. Навіть якщо рішення Суду по суті вже є остаточним, але пізніше виявляється, що заявник приховав якийсь важливий для розгляду справи факт, Суд може переглянути своє рішення (спираючись на Правило 80 свого Регламенту) і відхилити заяву через зловживання правом на оскарження (*Gardean et S.C. Grup 95 SA проти Румунії* (перегляд справи), §§ 12-22). Такий перегляд справи є можливим лише у випадку, коли держава-відповідач не могла знати про оскаржуваний факт під час розгляду справи в Суді і якщо вона подала клопотання про перегляд судового рішення через зловживання правом на оскарження впродовж шестимісячного строку після того, як вона дізналася про цей факт, згідно з пунктом 1 Правила 80 Регламенту (*Grossi ma інші проти Італії* (перегляд), §§ 17-24).

3. Образливі висловлювання

154. Констатується зловживання правом на оскарження, якщо заявник під час спілкування з Судом вживає особливо образливі, погрозливі або провокативні висловлювання – проти уряду-відповідача, його представника, органів влади держави-відповідача, проти самого Суду, його суддів, його Канцелярії або її працівників (*Rehák проти Чеської Республіки* (ріш.); *Duringer i Grunge проти Франції* (ріш.); *Stamoulakatos проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії)..

155. Недостатньо твердження, що мова заявника є просто ущипливою, полемічною чи саркастичною; вона має виходити «за межі нормальної, коректної та легітимної критики» для того, щоб вважати це зловживанням (*Di Salvo проти Італії* (ріш.), *Apinis проти Латвії* (ріш.) ; щодо протилежного випадку див. *Alexanian проти Росії*, §§ 116-118). Якщо під час провадження заявник припиняє вживати образливі висловлювання після офіційного попередження Суду, їх знімає, або, ще краще, вибачається за них, заяву не буде відхилено через зловживання правом на оскарження (*Tchernitsine проти Росії*, §§ 25-28).

4. Порушення вимоги щодо конфіденційності процедури дружнього врегулювання

156. Навмисне порушення заявником вимоги щодо конфіденційності під час процедури дружнього врегулювання може, згідно з пунктом 2 статті 39 Конвенції і пунктом 2 правила 62 Регламенту, розглядатися як зловживання правом на оскарження і призвести до відхилення заяви (*Hadrabová та інші проти Чеської Республіки* (ріш.); *Rorov проти Молдови*, § 48; *Miroļubovs та інші проти Латвії*, § 66).

157. Для того щоб вирішити, чи порушив заявник вимогу щодо конфіденційності, потрібно передусім визначити межі цієї вимоги, яку слід завжди тлумачити у світлі її головної мети – сприяти процедурі дружнього врегулювання, захищаючи сторони і Суд від можливого тиску. Відповідно, якщо факт доведення до відома третьої особи змісту документів, що стосуються дружнього врегулювання, може теоретично розглядатися як зловживання у значенні пункту 3 а) статті 35 Конвенції, це однак не означає повної та безумовної заборони показувати ці документи будь-якій третій особі або говорити з нею про це. Адже таке широке і суворе тлумачення могло б зашкодити законним інтересам заявника – наприклад, коли йому потрібно одноразово отримати компетентну пораду у справі, якщо він уповноважений представляти себе в Суді. Зрештою Суду було б надто важко, або й неможливо контролювати дотримання

такої заборони. Згідно з пунктом 2 статті 39 Конвенції і пунктом 2 правила 62 Регламенту сторонам заборонено розголошувати цю інформацію, наприклад, в засобах масової інформації чи в кореспонденції, до якої може мати доступ велика кількість осіб, або будь-яким іншим чином (*ibidem*, § 68). Отже, саме таке поводження, яке можна охарактеризувати як серйозний ступінь порушення, вважатиметься зловживанням правом на оскарження.

158. Для того щоб вважатися зловживанням, розголошення конфіденційної інформації має бути умисним. Безпосередню відповідальність заявника за розголошення інформації слід завжди встановлювати з певною достовірністю, звичайної підозри недостатньо, (*ibidem*, § 66 *in fine*). Стосовно конкретних прикладів застосування цього критерію див. як приклад рішення у справі *Hadrabová та інші проти Чеської Республіки*, в якій заявники чітко процитували пропозиції щодо дружнього врегулювання, сформульовані Канцелярією Суду, у своєму листуванні з Міністерством юстиції їх країни, що призвело до відхилення їхньої заяви за ознаками зловживання; і протилежний приклад – справа *Mirošubovs та інші проти Латвії*, де не було з достовірністю доведено, що у розголошенні конфіденційної інформації винними є усі три заявники, внаслідок чого Суд відхилив попереднє заперечення уряду.

5. Заява вочевидь сутяжницька або позбавлена реальної мети

159. Вважається зловживанням той факт, коли заявник неодноразово подає до Суду сутяжницькі та явно необґрунтовані заяви, аналогічні заяві, яку він подавав раніше і яку вже було визнано неприйнятною (*M. проти Сполученого Королівства; Philis проти Греції*, рішення Комісії). Суд не зобов'язаний розглядати низку необґрунтованих і сутяжницьких скарг або стикатися з іншого типу образливою поведінкою з боку заявників чи їхніх уповноважених представників, адже це б створило додаткове навантаження на нього, несумісне з його функціями у рамках Конвенції (*Bekauri проти Грузії* (попередні заперечення), § 21 ; див. також *Migliore та інші проти Італії* (ріш.) і *Simitzi-Papachristou та інші проти Греції* (ріш.)).

160. Суд може також вважати зловживанням заяву, що явно позбавлена реальної мети і/або стосується дуже малої суми грошей або яка взагалі не стосується законних об'єктивних інтересів заявника (*ibidem*, *Vock проти Німеччини* (ріш.)). Після набрання чинності Протоколу № 14 1 червня 2010 такого роду заяви класифікуються в основному згідно з пунктом 3 b) статті 35 Конвенції (відсутність суттєвої шкоди).

6. Інші випадки

161. Інколи постанови і рішення Суду та справи, що ще перебувають у провадженні в Суді, використовуються в рамках політичного дискурсу на національному рівні у договірних державах. Заява, що має на меті рекламу чи пропаганду, не вважається зловживанням лише на цій підставі (*McFeeley та інші проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії; *Khadjialiyev та інші проти Росії*, §§ 66-67). Однак вважається зловживанням, якщо заявник, виходячи з політичних інтересів, надає інтерв'ю пресі або телебаченню, в якому демонструє безвідповідальне і легковажне ставлення до провадження в Європейському Суді (*Parti travailliste géorgien проти Грузії*).

7. Як має поводитися держава-відповідач

162. Якщо уряд-відповідач вважає, що заявник зловживає правом на подання заяви, він повинен попередити Суд і надати йому інформацію, яку він має з цього приводу, для того щоб останній міг зробити належні висновки. Саме Суд, а не уряд-відповідач повинен контролювати дотримання стороною заявника процесуальних зобов'язань, які покладаються на нього Конвенцією та її Регламентом. Натомість погрози з боку уряду і його органів розпочати кримінальне або дисциплінарне провадження проти заявника на підставі недотримання ним процесуальних зобов'язань перед Судом можуть розглядатися як порушення статті 34 *in fine* Конвенції, яка забороняє будь-яким чином перешкоджати дієвому здійсненню права на подання індивідуальної заяви (*Miroļubovs та інші проти Латвії*, § 70).

II. ПІДСТАВИ НЕПРИЙНЯТНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЮРИСДИКЦІЄЮ СУДУ

A. Несумісність *ratione personae*

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо:

а) заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32– Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.»

1. Принципи

163. Правило прийнятності *ratione personae* вимагає, щоб стверджуване порушення Конвенції було вчинено договірною державою або було будь-яким чином пов'язано з нею.

164. Навіть якщо держава-відповідач не висунула заперечень стосовно юрисдикції *ratione personae* Суду, це питання має офіційно розглядатися Судом (*Sejdić i Finci проти Боснії і Герцеговини* [ВП], § 27).

165. Основоположні права, що захищаються міжнародними договорами в галузі прав людини, мають бути гарантовані особам, що проживають на території відповідної держави-сторони Конвенції, незалежно від її розпаду чи правонаступництва держав, що утворилися після розпаду (*Bijelić проти Чорногорії і Сербії*, § 69).

166. Державна компанія повинна мати достатню інституційну та фактичну незалежність від держави для того, щоб останню було звільнено від відповідальності згідно з Конвенцією за її дії або бездіяльність (*Mikhailenki та інші проти України*, §§ 43-45; *Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei проти Молдови*, § 19).

167. Заяви оголошуються неприйнятними *ratione personae* на таких підставах:

- якщо заявник не має відповідного статусу згідно зі статтею 34 Конвенції (*Section de commune d'Antilly проти Франції* (ріш.), *Döşemealtı Belediyesi проти Туреччини* (ріш.); *Moretti i Benedetti проти Італії*);
- якщо він нездатний довести, що є потерпілим від стверджуваного порушення;
- якщо скарга спрямована проти особи (*X проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії від 10 грудня 1976 р.; *Durini проти Італії*, рішення Комісії);
- якщо заява спрямована проти держави, яка не ратифікувала Конвенцію (*E.S. проти Німеччини*, рішення Комісії; або безпосередньо проти міжнародної організації, що не приєдналася до Конвенції (*Stephens проти Кіпру, Туреччини і ООН* (ріш.), останній пункт);
- якщо заява стосується одного з Протоколів до Конвенції, який держава-відповідач не ратифікувала (*Horsham проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії; *De Saedeleer проти Бельгії*, § 68).

2. Юрисдикція

168. Визнання відсутності юрисдикції *ratione loci* не звільняє Суд від обов'язку розглянути, чи заявники підпадають під юрисдикцію однієї чи кількох Договірних Сторін за статтею 1 Конвенції (*Drozd i Jaňousek проти Франції і Іспанії*, § 90). Таким чином, заперечення, що заявники не підпадають під юрисдикцію держави-відповідача, зазвичай будуть подаватись як твердження про відсутність юрисдикції *ratione personae* (див. подання держав-відповідачів у справах *Banković та інші проти Бельгії та інших* (ріш.) [ВП], § 35; *Paşcu та інші проти Молдови і Росії* [ВП], § 300; *Weber i Saravia проти Німеччини* (ріш.)).

169. Сумісність *ratione personae* потребує також, щоб вину за стверджуване порушення можна було віднести на рахунок Договірної Сторони (*Gentilhomme, Schaff-Benhadj i Zerouki проти Франції*, § 20). Проте в останніх справах питання звинувачення/відповідальності розглядалися без прямого посилання на сумісність *ratione personae* (*Assanidze проти Грузії* [ВП], §§ 144 і далі; *Hussein проти Албанії і 20 інших держав членів Конвенції* (ріш.); *Isaak та інші проти Туреччини* (ріш.); *Stephens проти Мальти (№ 1)*, § 45).

3. Відповідальність та звинувачення

170. На держави може покладатися відповідальність за дії їхніх органів влади незалежно від того, чи вони були вчинені в межах або поза межами своїх кордонів, якщо ці дії мали наслідки поза межами їхньої території (*Drozd i Jaňousek проти Франції і Іспанії*, § 91; *Soering проти Сполученого Королівства*, §§ 86 і 91; *Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), § 62). Однак таке може траплятись лише як виняток (*Banković та інші проти Бельгії та інших* (ріш.) [ВП], § 71; *Paşcu та інші проти Молдови і Росії* [ВП], § 314). Зокрема, так відбувається тоді, коли одна з держав-сторін здійснює дієвий контроль за певною територією або принаймні має вирішальний вплив на неї (*ibidem*, §§ 314-316 і 392; *Catan та інші проти Республіки Молдова і Росії* [ВП], §§ 106-107; *Al-Skeini та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 138-140; *Medvedyev та інші проти Франції* [ВП], §§ 63-64). Щодо поняття «глобальний контроль» див. *Paşcu та інші проти Молдови і Росії*, [ВП], §§ 315-316; див. також *Banković та інші проти Бельгії та інших* (ріш.) [ВП], §§ 67 і далі і §§ 79-82; *Chypre [Kınp] проти Туреччини* [ВП], §§ 75-81; *Loizidou проти Туреччини* (попередні

заперечення), § 52; *Markovic та інші проти Італії* [ВП], § 54); щодо поняття ефективного контролю, здійснюваного не прямо, а за посередництвом підпорядкованої місцевої адміністрації, яка існує завдяки підтримці держави, див. *Catan та інші проти Республіки Молдова і Росії* [ВП], § 122.

171. На державу може покладатися відповідальність згідно з Конвенцією за порушення прав осіб, які перебувають на території іншої держави, але які виявляються підвладними або підконтрольними першій державі за посередництвом її агентів, які діють – законно чи незаконно – у другій державі (*Issa та інші проти Туреччини*, § 71; *Sánchez Ramirez проти Франції*, рішення Комісії; *Öcalan проти Туреччини* [ВП], § 91; *Medvedyev та інші проти Франції* [ВП], §§ 66-67); щодо військових операцій за кордоном, див. *Al-Skeini та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], § 149).

Щодо дій, вчинених солдатами багатонаціональних сил ООН, і питання, чи держава може бути відповідальною за ці дії, якщо міжнародна організація не має ні ефективного контролю, ні вищих повноважень щодо їхньої поведінки, див. *Al-Jedda проти Сполученого Королівства*, §§ 84-85. Щодо дій, які мали місце у буферній зоні ООН, див. *Isaak та інші проти Туреччини* (ріш.).

172. Щодо території, які за законодавством входять до юрисдикції однієї з держав-сторін, але які реально не перебувають під владою/контролем цієї держави, заяви можуть вважатися несумісними з положеннями Конвенції (*An та інші проти Кіпру*, рішення Комісії), однак слід враховувати позитивні зобов'язання держави згідно з Конвенцією (див. *Paşcu та інші проти Молдови і Росії* [ВП], §§ 312-313, 333 і далі), див. також *Stephens проти Кіпру, Туреччини і ООН* (ріш.) ; *Azemi проти Сербії* (ріш.) ; *Ivančos та інші проти Молдови і Росії*, §§ 105-106 ; *Catan та інші проти Республіки Молдова і Росії* [ВП], §§ 109-110.

173. Існують винятки з принципу, згідно з яким фізична присутність особи на території однієї з Договірних Сторін має наслідком її перебування під юрисдикцією цієї держави. Наприклад, якщо йдеться про державу, в якій розташована штаб-квартира міжнародної організації, а заявник скаржиться на цю організацію. Сам лише факт того, що штаб-квартира й офіси Міжнародного кримінального суду знаходяться у Нідерландах, не є достатньою підставою для того, щоб на цю державу покладалась відповідальність за стверджені дії або бездіяльність цього міжнародного суду, яким було засуджено заявників (*Galić проти Нідерландів* (ріш.); *Blagojević проти Нідерландів* (ріш.)), *Djokaba Lambi Longa проти Нідерландів* (ріш.)). Стосовно заяви проти держави-відповідача як такої, в якій перебуває постійна штаб-квартира міжнародної організації: *Lopez Cifuentes проти Іспанії* (ріш.), §§ 25-26. Стосовно згоди прийняти на своїй території міжнародну цивільну адміністрацію див. *Berić та інші проти Боснії і Герцеговини* (ріш.), § 30.

174. Участь держави у провадженні, порушеному проти неї на території іншої держави, сама по собі не призводить до здійснення нею екстериторіальної юрисдикції (*McElhinney проти Ірландії і Сполученого Королівства* (ріш.) [ВП]; *Treska проти Албанії і Італії* (ріш.); *Manoilescu і Dobrescu проти Румунії і Росії* (ріш.), §§ 99-111).

175. Хоча відповідальність держав-сторін за дії приватних осіб зазвичай розглядається у світлі сумісності *ratione personae*, проте вона може також залежати від формулювання індивідуальних прав, гарантованих Конвенцією, та від сфери дії позитивних зобов'язань, пов'язаних з цими правами (див., наприклад, *Söderman проти Швеції* [ВП], § 78 ; *Aksu проти Туреччини* [ВП], § 59 ; *Siliadin проти Франції*, §§ 77-81; *Beganović проти Хорватії*, §§ 69-71). На державу може покладатися відповідальність за Конвенцією, якщо її органи влади схвалюють, офіційно чи опосередковано, дії приватних осіб, що порушують гарантовані Конвенцією права інших осіб, які підлягають юрисдикції цієї держави (*Paşcu та інші проти Молдови і Росії* [ВП], § 318)

або навіть якщо ці дії чиняться громадянами іноземних держав на їхній території (*El-Masri проти Колишньої Югославської Республіки Македонія* [ВП], § 206).

176. Суд встановив також критерії екстериторіальної відповідальності за арешт і тримання під вартою під час процедури екстрадиції (*Stephens проти Мальти (№ 1)*, § 52).

4. Питання щодо можливої відповідальності держав членів Конвенції внаслідок дій або бездіяльності, пов'язаних з їхнім членством у міжнародній організації

177. Положення Конвенції не можуть тлумачитися таким чином, що контролю Суду підлягають дії або бездіяльність Договірних Сторін, на які поширюється дія резолюцій Ради Безпеки ООН і які були вчинені до або під час виконання місії ООН з підтримання миру й безпеки у світі, оскільки це означатиме перешкодження здійсненню основної місії ООН (*Behrami проти Франції і Saramati проти Франції, Німеччини і Норвегії* (ріш.) [ВП], §§ 146-152). Однак Суд застосовує інший підхід, коли йдеться про заходи, вжиті на національному рівні на виконання резолюцій Ради безпеки ООН. Оскільки ці заходи непрямо пов'язані з ООН, тут може йтися про відповідальність держави (*Nada c. Suisse* [ВП], §§ 120-122).

178. Що стосується рішень міжнародних судів, Суд, виходячи з розширеного тлумачення, ухвалив, що не має юрисдикції *ratione personae* для розгляду заяв щодо проваджень у Міжнародному кримінальному суді для колишньої Югославії, утвореному на підставі резолюції Ради Безпеки ООН (*Galić проти Нідерландів* (ріш.); *Blagojević проти Нідерландів* (ріш.)). Стосовно звільнення державних службовців рішенням Верховного Представника у Боснії-Герцеговині, повноваження якого ґрунтуються на резолюціях Ради Безпеки ООН: *Berić та інші проти Боснії і Герцеговини* (ріш.), §§ 26 і далі.

179. Договірна Сторона не може вважатися винною в стверджуваному порушенні Конвенції внаслідок рішення або заходу, вжитого органом міжнародної організації, членом якої вона є, якщо не було встановлено або навіть не стверджувалось, що захист основних прав, який зазвичай надає ця міжнародна організація, не є «еквівалентним» захисту, гарантованому Конвенцією, та якщо ця держава не була причетною ні прямо, ні опосередковано до дії, в здійсненні якої її звинувачено (*Gasparini проти Італії і Бельгії* (ріш.)).

180. Отже, Суд визначив відсутність своєї юрисдикції *ratione personae*, коли йшлося про скарги проти окремих рішень, прийнятих компетентним органом міжнародної організації у рамках трудового спору, що повністю підлягав внутрішньому розпорядку цієї міжнародної організації, юридична особа якої була відмінною від юридичної особи держав її членів; останні жодним чином не втручалися у спір і жодна дія чи бездіяльність з їхнього боку не могла свідчити про їхню відповідальність на підставі Конвенції: *Voivin проти 34 держав членів Ради Європи* (ріш.) – індивідуальний трудовий спір з організацією Євроконтроль (Eurocontrol); *Lopez Cifuentes проти Іспанії* (ріш.) – дисциплінарне провадження, порушене у Міжнародній Оливковій Раді («Conseil oléicole international»), §§ 28-29; *Beugo проти 46 держав членів Ради Європи* (ріш.) – дисциплінарне провадження у Раді Європи. Стосовно стверджуваних порушень Конвенції внаслідок звільнення посадової особи Європейської Комісії і апеляційного провадження у Суді першої інстанції (*tribunal de première instance*) та в Суді (*Cour de justice*) Європейського Союзу, див. *Connolly проти 15 держав членів Європейського Союзу* (ріш.). Стосовно провадження в Європейському патентному бюро див. *Rambus Inc. проти Німеччини* (ріш.).

Варто порівняти ці висновки з розглядом Судом тверджень про структурну прогалину у внутрішньому механізмі міжнародної організації, якій відповідні держави-сторони передали частину своїх суверенних прав, і яка, за твердженням, не надавала «належного» захисту основним правам людини, захист яких гарантується Конвенцією: *Gasparini проти Італії і Бельгії* (ріш.).

181. Суд по-різному підходить до справ, пов'язаних із прямим чи опосередкованим втручанням у спірне питання, що розглядається, з боку держави-відповідача (див. *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi (Bosphorus Airways) проти Ірландії* [ВП], § 153 – порівняти з *Behrami проти Франції і Saramati проти Франції, Німеччини і Норвегії*, § 151).

Див. також наступні приклади:

- рішення не зареєструвати заявницю у списку виборців на підставі договору, укладеного в межах Європейського Союзу (*Matthews проти Сполученого Королівства* [ВП]);
- застосування до заявника французького закону, що імплементує директиву Європейського Союзу (*Cantoni проти Франції* [ВП]);
- відмова доступу до німецьких судів (*Beer i Regan проти Німеччини* [ВП]; *Waite i Kennedy проти Німеччини* [ВП]);
- накладення арешту на майно, здійснене на території держави її органами влади на виконання рішення міністра відповідно до його юридичних зобов'язань згідно з правом Європейського Союзу (*Bosphorus Airways проти Ірландії*) (Розпорядження Європейського Союзу було, в свою чергу, прийняте на застосування резолюції Ради Безпеки ООН, див. §§ 153-154);
- звернення національного суду до Суду Європейського Союзу (*Cour de justice*) (*Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. проти Нідерландів* (ріш.)).

182. Отже, коли йдеться про Європейський Союз, заяви проти окремої держави, пов'язані з застосуванням права Європейської Спільноти, не обов'язково будуть неприйнятними на цій підставі (*Bosphorus Airways проти Ірландії* [ВП], § 137; *Matthews проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 26-35).

183. Стосовно заяв, безпосередньо поданих проти установ Європейського Союзу, що не є стороною Конвенції, існує більш давня практика, що дозволяє оголошувати їх неприйнятними *ratione personae* (*Confédération française démocratique du travail проти Європейських Спільнот*, рішення Комісії, як альтернатива: держави-члени спільно та кожна окремо; інші посилання, наведені в *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi*, [ВП], § 152; з останніх джерел, *Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. проти Нідерландів* (ріш.)).

Такий підхід також прийнято і щодо Європейського патентного бюро (*Lenzing AG проти Німеччини* (ріш.)).

184. Стосовно питання, чи може на державу покладатися відповідальність на підставі її Конституції, яка є частиною міжнародного договору, див. *Sejdić i Finci проти Боснії і Герцеговини* [ВП], § 30.

В. Несумісність *ratione loci*

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає.

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32 §§ 1 і 2 – Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду, спір вирішує сам Суд.»

1. Принципи

185. Прийнятність *ratione loci* вимагає, щоб стверджуване порушення Конвенції мало місце у межах юрисдикції держави-відповідача або на території, реально контрольованій цією державою (*Chypre [Kinp] проти Туреччини* [ВП], §§ 75-81; *Drozdz i Janousek проти Франції і Іспанії*, §§ 84-90).

186. Якщо заяви ґрунтуються на подіях, що відбувалися поза межами території Договірної Сторони, і якщо не існує жодного зв'язку між цими подіями і органом влади в межах юрисдикції цієї держави, такі заяви відхиляються як несумісні з Конвенцією *ratione loci*.

187. Якщо скарги стосуються дій, які відбувалися поза межами території договірної держави, Уряд може подати попереднє заперечення, що заява є несумісною з положеннями Конвенції *ratione loci* (*Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), § 55; *Rantsev проти Кіпру і Росії*, § 203). Це заперечення розглядатиметься згідно зі статтею 1 Конвенції (про обсяг поняття «юрисдикція» згідно з цією статтею див. *Banković та інші проти Бельгії та інших* (ріш.) [ВП], § 75).

188. Інколи держава-відповідач посилається на неприйнятність заяви через несумісність *ratione loci* з положеннями Конвенції на тій підставі, що на час провадження заявник проживав в іншій державі-стороні Конвенції і що він порушив провадження у державі-відповідачі через більш сприятливе законодавство. Суд розглядає такі скарги також згідно зі статтею 1 Конвенції (*Haas проти Швейцарії* (ріш.)).

189. Однак зрозуміло, що держава є відповідальною за дії своїх дипломатичних і консульських представників за кордоном і що не може мати місце неприйнятність *ratione loci*, коли йдеться про дипломатичні місії (*X проти ФРН*, рішення Комісії; *Al-Skeini та інші проти Сполученого Королівства* [ВП], § 134 ; *M. проти Данії*, рішення Комісії, § 1 і посилання, які там містяться) або про дії на борту літаків, зареєстрованих у цій державі, або суден, що зареєстровані у цій державі або плавають під її прапором (*Banković та інші проти Бельгії та інших* (ріш.) [ВП], § 73); *Hirsi Jamaa та інші проти Італії* [ВП], §§ 77 et 81).

190. Зрештою, визнання відсутності юрисдикції *ratione loci* не звільняє Суд від обов'язку провести розслідування і встановити, чи підлягають заявники юрисдикції однієї або кількох держав-сторін за статтею 1 Конвенції (*Drozdz i Janousek проти Франції і Іспанії*, § 90).

Отже, заперечення, що заявники не перебувають в межах юрисдикції держави-відповідача, будуть зазвичай подаватися з вимогою визнати заяву несумісною з Конвенцією *ratione personae* (див. доводи урядів-відповідачів у *Banković та інші проти*

Бельгії та інших (ріш.) [ВП], § 35; *Пашу та інші проти Молдови і Росії* [ВП], § 300; *Weber і Saravia проти Німеччини* (ріш.).

2. Конкретні приклади

191. Що стосується скарг щодо залежних територій, якщо договірна держава не зробила заяву на підставі статті 56 Конвенції про те, що на певну територію поширюється дія Конвенції, скарга вважатиметься неприйнятною *ratione loci* (*Gillow проти Сполученого Королівства*, §§ 60-62; *Vui Van Thanh та інші проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії; *Yonghong проти Португалії* (ріш.); *Habitants des îles Chagos проти Сполученого Королівства* (ріш.), §§ 60-76). У широкому розумінні це стосується також Протоколів до Конвенції (*Quark Fishing Limited проти Сполученого Королівства* (ріш.)).

Якщо договірна держава зробила заяву на підставі статті 56, тоді не може порушуватися питання такої несумісності (*Tyrer проти Сполученого Королівства*, § 23).

192. Якщо залежна територія стає незалежною, така заява держави автоматично втрачає силу. Подальші заяви проти держави-метрополії будуть оголошуватися несумісними *ratione personae* (*Église de X. проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії).

193. Якщо залежна територія інтегрується до основної території держави сторони Конвенції, Конвенція автоматично застосовується до цієї колишньої залежної території (див. *Hingitaa 53 та інші проти Данії* (ріш.)).

С. Несумісність *ratione temporis*

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32 §§ 1 і 2 – Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду, спір вирішує сам Суд.»

1. Загальні засади

194. Відповідно до загальних засад міжнародного права (принцип неретроактивної дії договорів) положення Конвенції не накладають зобов'язань на одну зі Сторін Конвенції ні стосовно дій або фактів що передували даті набрання чинності Конвенцією щодо цієї Сторони, ні стосовно ситуації, яка перестала існувати до цієї дати (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 70, *Šilih проти Словенії* [ВП], § 140; *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 130).

195. Прийнятність *ratione temporis* поширюється лише на період після ратифікації Конвенції або Протоколів до неї державою-відповідачем. Однак, вона не покладає конкретного обов'язку виправити несправедливість або шкоду, заподіяні до цієї дати (*Korecký проти Словаччини* [ВП], § 38).

196. Починаючи з дати ратифікації, всі дії та бездіяльність держави мають відповідати Конвенції або Протоколам до неї, а наступні факти підлягають юрисдикції Суду, навіть якщо вони є лише продовженням ситуації, що існувала раніше (*Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão та інші проти Португалії*, § 43). Суд може однак врахувати факти, що передували ратифікації, якщо їх можна вважати такими, що спричинили ситуацію, яка продовжувала існувати і після цієї дати, або якщо вони є важливими для розуміння подій, що відбулися після цієї дати (*Hutten-Czapska проти Польщі* [ВП], §§ 147-153); *Kurić та інші проти Словенії* [ВП], §§ 240-241).

197. Суд зобов'язаний перевіряти свою компетенцію *ratione temporis* на всіх стадіях провадження, оскільки тут більше йдеться про юрисдикцію Суду, аніж про прийнятність у вузькому розумінні цього терміну (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 67).

2. Застосування цих засад

а) Критична дата відносно ратифікації Конвенції або визнання юрисдикції органів Конвенції

198. Критичною датою для визначення часової юрисдикції Суду, в принципі, є дата набрання чинності Конвенцією і Протоколами до неї для відповідної Сторони (наприклад, *Šilih проти Словенії* [ВП], § 164).

199. Однак, Конвенція 1950 року передбачала залежність компетенції Комісії щодо розгляду індивідуальних заяв (стаття 25) так само, як і юрисдикції Суду (стаття 46) від декларацій, зроблених з цього приводу договірними державами. Ці декларації могли підлягати обмеженням, зокрема, часовим. Стосовно країн, що зробили такі декларації після дати ратифікації Конвенції, Суд і Комісія припускають часове обмеження їх юрисдикції стосовно фактів, які відбувалися в період між набранням чинності Конвенцією і відповідною декларацією (*X проти Італії*, рішення Комісії; *Stamoulakatos проти Греції (№ 1)*, § 32).

200. Якщо в декларації уряду відсутнє таке часове обмеження, (див. декларацію Франції від 2 жовтня 1981 р.), органи Конвенції визнають ретроспективну дію їх юрисдикції (*X проти Франції*, рішення Комісії від 13 грудня 1982 р.).

Часові обмеження, включені до цих декларацій, зберігають чинність для визначення юрисдикції Суду щодо розгляду індивідуальних заяв на підставі сучасної статті 34 Конвенції за правилом 6 *Протоколу № 11* (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 72). Враховуючи стару систему в цілому, Суд вважає, що його юрисдикція обрховується від першої декларації, якою було визнано право на індивідуальну заяву в Комісії, попри проміжок часу між цією декларацією і визнанням юрисдикції Суду (*Cançoçak проти Туреччини*, § 26; *Yorgiyadis проти Туреччини*, § 24; *Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 133).

б) Одномоментні факти, що передували або слідували за набранням чинності Конвенцією або за декларацією

201. Часова юрисдикція Суду повинна визначатися стосовно фактів, що складають стверджуване втручання. Щоб встановити його часову юрисдикцію, необхідно у кожній конкретній справі визначити точний час стверджуваного втручання. Для цього Суд має брати до уваги ті факти, на які скаржиться заявник, і обсяг дії права, гарантованого Конвенцією, на порушення якого посилається заявник (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 82; *Varnavata інші проти Туреччини* [ВП], § 131).

202. Коли Суд застосовує цей критерій до різних судових рішень, що передували або відбулися після критичної дати, він бере до уваги остаточне рішення,

яке само по собі могло порушити права заявника (рішення Верховного суду про розірвання договору оренди із заявницею *Blečić проти Хорватії* [ВП], § 85; або рішення апеляційного суду, див. *Mrkić проти Хорватії*), попри наявність подальших засобів захисту, які лише призвели до продовження цього втручання (пізніше рішення Конституційного суду, яке підтвердило рішення Верховного суду, *Blečić проти Хорватії* [ВП], § 85; або обидва рішення, постановлені Верховним судом і Конституційним судом, *Mrkić проти Хорватії* (ріш.)).

Подальші невдалі спроби застосування засобів захисту, що мали на меті виправлення порушення, не можуть привести їх до часової юрисдикції Суду (*Blečić проти Хорватії* [ВП], §§ 77-79). Суд іще раз підтвердив, що національні судові органи не зобов'язані ретроактивно застосовувати положення Конвенції до порушень, що сталися до настання критичної дати (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 130).

203. Приклади справ:

- втручання, що передувало критичній даті, та остаточні судові рішення, постановлені після цієї дати (*Meltex Ltd проти Вірменії* (ріш.));
- втручання після критичної дати (*Lepojić проти Сербії*, § 45; *Filipović проти Сербії*, § 33);
- використання доказів, отриманих внаслідок жорстокого поводження, які передували критичній даті, у судових рішеннях, прийнятих після цієї дати (*Naroutyounian проти Вірменії*, § 50);
- провадження про визнання недійсним права власності, порушене до критичної дати, але закінчене після неї (*Turgut та інші проти Туреччини*, § 73).
- Дата остаточного визнання недійсним права власності (*Fener Rum Patrikligi (Patriarcat œcuménique) проти Туреччини* (ріш.)).

204. Див. також:

- заочне засудження заявника грецькими судами до подання декларації від Греції згідно зі статтею 25, попри подання апеляційних скарг, що подавались проти засудження і були зрештою відхилені після цієї дати (*Stamoulakatos проти Греції (№ 1)*, § 33);
- негласне рішення Центральної виборчої комісії перед ратифікацією Конвенції, яким було відхилено прохання заявника підписати петицію без відмітки та печатки в його паспорті, тоді як провадження з цього приводу відбувалось після критичної дати (*Kadikis проти Лавенії* (ріш.));
- звільнення заявника з роботи і цивільний позов, поданий ним до дати ратифікації, за яким йшло рішення, постановлене Конституційним судом після цієї дати (*Jovanović проти Хорватії* (ріш.));
- міністерська постанова, згідно з якою управління підприємством заявників передавалось правлінню, призначеному міністром економіки, що позбавило їх права доступу до суду, тоді як рішення Верховного суду, яке відхилило скаргу заявників, було постановлено після критичної дати (*Kefalas та інші проти Греції*, § 45);
- засудження заявника після відповідної декларації згідно зі статтею 46 за висловлювання у бесіді з журналістами, зроблені раніше цієї дати (*Zana проти Туреччини*, § 42);

– обшук у приміщеннях підприємства заявника і конфіскація документів, незважаючи на те, що подальше провадження відбулося після ратифікації (*Veeber проти Естонії (№ 1)*, § 55); див. також *Kikots і Kikota проти Лаввії* (ріш.).

205. Однак якщо заявник подає окрему скаргу стосовно сумісності подальших проваджень зі статтею Конвенції, Суд може визнати свою юрисдикцію *ratione temporis* стосовно цих засобів захисту (касаційне подання до Верховного суду, яким оскаржувалося рішення суду першої інстанції про припинення випуску і розповсюдження газети, див. рішення *Kerimov проти Азербайджану*; незаконний розподіл банківських активів, що мав місце до критичної дати, і цивільний позов, поданий після цієї дати у рішенні *Kotov проти Росії* [ВП], §§ 68-69).

206. Принципи і критерії, встановлені у рішенні *Blečić проти Хорватії* [ВП], мають загальний характер; при застосуванні цих критеріїв слід враховувати конкретний характер певних прав, таких як права, гарантовані статтями 2 і 3 Конвенції (*Šilih проти Словенії* [ВП], § 147).

3. Специфічні ситуації

а) Порухення, що продовжуються

207. Органи Конвенції погодилися з поширенням їхньої юрисдикції *ratione temporis* на ситуації порушень, що почалися до набрання чинності Конвенцією, які продовжуються і після цієї дати (*De Becker проти Бельгії*, рішення Комісії).

208. Суд застосував такий підхід у декількох справах стосовно права власності:

– протиправне захоплення військово-морським флотом земельної ділянки, що належить заявникам, без надання компенсації. Порухення продовжується (*Paratichalopoulos та інші проти Греції*, § 40);

– неможливість доступу заявника до його майна, що знаходиться у північній частині о. Кіпр (*Loizidou проти Туреччини* (попередні заперечення), §§ 46-47);

– невіплата остаточної компенсації за націоналізовану власність (*Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão та інші проти Португалії*, § 43);

– неможливість для заявниці повернути володіння своєю нерухомою власністю і отримувати належну плату за здачу в оренду свого будинку, пов'язана із законами, що були чинними до ратифікації Польщею Протоколу № 1 і які залишилися чинними після ратифікації. Порухення продовжується (*Hutten-Czapka проти Польщі* [ВП], §§ 152-153).

209. Обмеження: сам по собі факт позбавлення особи її приватного житла або її власності є, в принципі, «одномоментною дією», яка не призводить до постійної ситуації «позбавлення» її прав (*Blečić проти Хорватії* [ВП], § 86 і наведені посилання). Щодо окремого випадку позбавлення прав після 1945 р, спричиненого попереднім режимом, див. посилання, наведені у *Preussische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. проти Польщі* (ріш.), §§ 55-62.

210. Характер порушення, що продовжується, також може бути встановлено стосовно будь-якої іншої статті Конвенції (щодо порушення статті 2 і смертної кари, до якої було засуджено заявників до критичної дати, див. *Plașcu та інші проти Молдови і Росії* [ВП], §§ 406-408); стосовно порушення статті 8 Конвенції і неврегулювання права

на постійне перебування в країні осіб, що були «викреслені» з реєстру постійних мешканців до критичної дати, див. *Kurić та інші проти Словенії* [ВП], §§ 240-241).

б) Процесуальне зобов'язання на підставі статті 2 розслідувати заяви про зникнення: провадження стосовно фактів поза межами часової юрисдикції Суду

211. Зникнення особи не є діянням або випадком «одномоментним» Зовсім навпаки, Суд вважає, що зникнення особи є окремим феноменом, що характеризується такою ситуацією, коли родичі постійно перебувають у ситуації непевності, відсутності пояснень та інформації про те, що сталося, а необхідні відомості щодо цього можуть бути свідомо приховані або перекручені. Крім того, наступний брак пояснень щодо того, що сталося зі зниклою особою і про місце її перебування, створює ситуацію, що постійно продовжується. Отже, доки долю зниклої особи не з'ясовано, потенційно існує зобов'язання процесуального розслідування; постійна відсутність такого розслідування вважатиметься постійним порушенням, навіть якщо є підстави вважати цю особу померлою (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], §§ 148-149) На застосування судової практики *Varnava*, див. *Palić проти Боснії і Герцеговини*, § 46.

с) Процесуальне зобов'язання за статтею 2 розслідувати випадки смерті: провадження щодо фактів, які не входять до часової юрисдикції Суду

212. Суд проводить розрізнення між зобов'язанням розслідувати підозрілу смерть або вбивство і зобов'язанням розслідувати підозріле зникнення.

Так, Суд розглядає позитивне зобов'язання проводити ефективне розслідування за статтею 2 Конвенції як окреме зобов'язання, що може покладатися на державу навіть якщо смерть передувала критичній даті (*Šilih проти Словенії* [ВП], §§ 159, – справа стосується смерті, що передувала критичній даті, тоді як недоліки або бездіяльність, виявлені у цьому провадженні, стосуються пізнішого періоду). Часова юрисдикція Суду для перевірки дотримання таких зобов'язань здійснюється у встановлених ним межах, виходячи з принципу правової визначеності (*Šilih проти Словенії* [ВП], §§ 161-163. По-перше, лише дії і/або бездіяльність процедурного характеру, що мали місце після критичної дати, можуть стосуватися часової юрисдикції Суду (§ 162). По-друге, Суд уточнює, що для того, щоб процедурні зобов'язання могли застосовуватися, має існувати справжній зв'язок між смертю і набранням чинності Конвенцією щодо держави-відповідача. Отже, щоб встановити існування цього зв'язку, необхідне поєднання двох умов: по-перше, проміжок часу між смертю і набранням чинності Конвенцією має бути порівняно коротким (менше десяти років) і, по-друге, має бути встановлено, що значна частина процедурних зобов'язань – не лише ефективне розслідування обставин смерті цієї особи, але і застосування відповідної процедури з метою встановлення причин смерті та притягнення винних до відповідальності – були застосовані або мали б застосовуватися після ратифікації Конвенції відповідною країною. (*Janowiec та інші проти Росії* [ВП], §§ 145-48). Суд однак не виключає, що за деяких обставин цей зв'язок може також полягати у необхідності перевірити, чи гарантії Конвенції та цінності, у ній задекларовані, забезпечуються реально й ефективно (§ 163). Щодо подальшого застосування критерію «справжнього зв'язку», див., наприклад, *Sandru та інші проти Румунії*, § 57. Щодо застосування рішення у справі *Šilih*, див. *Çakir та інші проти Кипру* (ріш.).

213. У справі *Tuna проти Туреччини*, яка стосується смерті внаслідок катування, Суд вперше застосував критерії, встановлені у справі *Šilih*, розглянувши скарги заявників на недоліки процедури на підставі поєднання статей 2 і 3 Конвенції. Суд таким чином нагадав критерії щодо «відокремлюваності» процесуальних зобов'язань і, зокрема, стосовно двох критеріїв, які застосовуються з метою визначення юрисдикції Суду *ratione temporis*, якщо факти, що стосуються змісту статей 2 і 3, відбувалися, як у цій справі, в період поза межами його юрисдикції, тоді як факти, що стосуються процесуальної частини, тобто подальшого провадження, мали місце, принаймні частково, у період, що підлягає його юрисдикції.

Щодо подальшого застосування статті 3 до скарг, що стосуються процесуальної частини, див., наприклад, *Yatsenko проти України* і *Jenița Мосану проти Румунії*.

214. Однак Суд не виключає, що за деяких надзвичайних обставин, які не відповідають критерію «справжнього зв'язку», зв'язок може також пояснюватися необхідністю перевірити, що гарантії, забезпечені Конвенцією, і її основні цінності є реально і ефективно захищені (*Šilih проти Словенії* [ВП], § 163). Критерій «цінностей Конвенції», який становить виключення із загального правила, яке дозволяє подальше поширення юрисдикції Суду на минуле, застосовується лише у випадку, коли юридичний факт набирає ширшого значення і становить заперечення основних засад Конвенції (як випадки серйозних злочинів у галузі міжнародного права), і виключно щодо подій, які відбулися після прийняття Конвенції 4 листопада 1950 року. Таким чином, на Договірну сторону не покладається відповідальність на підставі Конвенції за непроведення розслідування стосовно злочину у галузі кримінального права, навіть найстрашнішого, якщо цей злочин було вчинено до прийняття Конвенції (*Janowiec та інші проти Росії* [ВП], §§ 149-151 – ця справа стосується розслідування масових убивств у Катині 1940 року, яка *ratione temporis* не підлягає юрисдикції Суду).

d) Врахування попередніх фактів

215. Суд вважає, що він може «враховувати факти, що передували ратифікації Конвенції, у випадку, якщо їх можна вважати такими, що спричинили ситуацію, яка продовжувала існувати і після цієї дати або якщо вони є важливими для розуміння фактів, що відбулися після цієї дати» (*Broniowski проти Польщі* (ріш.) [ВП], § 74).

e) Незавершена процедура або ув'язнення, що триває

216. Особлива ситуація складається, коли йдеться про скарги, пов'язані з тривалістю судового провадження (пункт 1 статті 6), розпочатого до ратифікації, яке продовжується після цієї дати. Незважаючи на те, що його юрисдикція обмежується періодом після критичної дати, Суд неодноразово брав до уваги факти, що мали місце до цієї дати з метою загальної орієнтації (*Humen проти Польщі* [ВП], §§ 58-59; *Foti та інші проти Італії*, § 53).

Це стосується також справ щодо тимчасового тримання під вартою (пункт 3 статті 5; *Klyakhin проти Росії*, §§ 58-59) або умов перебування під вартою (стаття 3) (*Kalashnikov проти Росії*, § 36).

217. Коли йдеться про справедливість судового розгляду, Суд може перевірити, чи недоліки провадження можуть бути компенсовані за рахунок процесуальних гарантій, наданих розслідуванням до критичної дати (*Barberà, Messegué i Jabardo проти Іспанії*, §§ 61 та 84). Діючи таким чином, судді Європейського суду оцінюють судовий розгляд у цілому (див. також *Kerojärvi проти Фінляндії*, § 41).

218. Скарги на судовий розгляд на підставі пункту 5 статті 5 не входять до часової юрисдикції Суду, якщо позбавлення волі відбулося до дати набрання чинності Конвенцією (*Korizno protu Latvii* (ріш.)).

f) Право на відшкодування у випадку судової помилки

219. Суд заявив про свою юрисдикцію у розслідуванні скарги за статтею 3 Протоколу № 7 стосовно засудження, що передувало критичній даті, оскільки скасування цього засудження відбулося після критичної дати (*Matveiev protu Rosii*, § 38).

D. Несумісність *ratione materiae*

Стаття 35 § 3 а) – Критерії прийнятності

«3. Суд визнає непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що:

а) ця заява є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї (...)

Стаття 32 §§ 1 і 2 – Юрисдикція Суду

«1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї і які подаються йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішується Судом.»

220. Сумісність з Конвенцією *ratione materiae* заяви або скарги впливає з матеріальної юрисдикції Суду. Для того, щоб скарга була сумісною з Конвенцією *ratione materiae*, потрібно, щоб право, на яке посилається заявник, захищалося Конвенцією або протоколами до неї, які набрали чинності. Наприклад, заяви є несумісними, якщо вони стосуються права на отримання водійських прав (*X. protu Nimechhini*, рішення Комісії від 7 березня 1977 р.) права на самовизначення (*X protu Niderlandiv*, рішення Комісії), та права на в'їзд і проживання у договірній державі особам, що не є громадянами цієї держави (*Peñafiel Salgado protu Ispanii*), оскільки ці права не входять до переліку прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

221. Хоча до юрисдикції Суду не входить розгляд стверджуваних порушень прав, що захищаються іншими міжнародними договорами, при визначенні термінів та понять у тексті Конвенції Суд може і повинен враховувати й інші елементи міжнародного права (*Demir i Baykara protu Turечchini* [ВП], § 85).

222. Суд зобов'язаний розглядати питання, чи має він юрисдикцію *ratione materiae*, на кожній стадії провадження незалежно від того, чи має уряд право висловити своє заперечення з цього приводу (*Tănase protu Moldovu* [ВП], § 131).

223. Заяви стосовно положення Конвенції, по відношенню до якого держава-відповідач зробила застереження, визнаються несумісними з Конвенцією *ratione materiae* (див., наприклад, *Kozlova i Smirnova protu Latvii*) за умови, що це застереження вважається Судом дійсним для цілей статті 57 Конвенції (див. *Belilos protu Швейцарії*), в якій тлумачна декларація вважається недійсною).

224. Крім того, Суд не має юрисдикції *ratione materiae* розглядати, чи дотрималась Договірна Сторона своїх зобов'язань, покладених на неї одним із рішень

Суду. Суд не може розглядати скарги такого типу, не зазіхаючи на повноваження Комітету Міністрів Ради Європи, який наглядає за виконанням рішень в силу статті 46 пункту 2 Конвенції. Однак, роль Комітету Міністрів у цій сфері не означає, що заходи, вжиті державою-відповідачем для виправлення ситуації в разі порушення прав людини, не можуть порушити нове питання, не вирішене судовим рішенням, що стане предметом нової заяви, яка може бути розглянута Судом (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], § 62). Іншими словами, Суд може прийняти до розгляду скаргу, якщо виконання одного з рішень Суду спричинило нове порушення Конвенції та було порушено нове провадження на національному рівні. (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], § 62; *Lyons проти Сполученого Королівства* (ріш.)).

225. Однак переважна більшість рішень, якими заяви визнаються неприйнятними на підставі несумісності *ratione materiae*, стосуються обсягу застосування статей Конвенції та Протоколів до неї, зокрема, статті 6 (право на справедливий судовий розгляд), статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції), та статті 1 Протоколу № 1 (захист права власності).

1. Поняття «цивільних прав і обов'язків»

Стаття 6 § 1 – Право на справедливий судовий розгляд

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру (...)

а) Загальні вимоги до застосування пункту 1 статті 6

226. Поняття «цивільні права і обов'язки» не може тлумачитись лише посиланням на національне право держави-відповідача: це «автономне» поняття, що впливає з Конвенції. Пункт 1 статті 6 Конвенції застосовується незалежно від статусу сторін, законодавства, що регулює вирішення спору, та компетентного органу, який має юрисдикцію стосовно цього спору (*Georgiadis проти Греції*, § 34).

227. Однак, принцип, на підставі якого автономні поняття, що містяться в Конвенції, мають тлумачитись у світлі сучасних умов, не надає Суду повноваження тлумачити пункт 1 статті 6 так, нібито прикметник «цивільні» (з обмеженнями, які цей прикметник обов'язково накладає на категорію «прав і обов'язків», до яких застосовується ця стаття) відсутній у цьому тексті (*Ferrazzini проти Італії* [ВП], § 30).

228. Застосування пункту 1 статті 6 до цивільних справ, по-перше, залежить від існування спору. По-друге, спір має стосуватися «прав і обов'язків» які, як можна стверджувати, визнаються згідно з національним правом. Зрештою, ці «права і обов'язки» мають бути «цивільними» в значенні Конвенції, хоча самою статтею 6 не визначається їх конкретний зміст у правових системах договірних держав. (*James та інші проти Сполученого Королівства*, § 81).

б) Термін «спір»

229. Терміну «спір» має даватися матеріальне визначення, а не формальне (*Le Compte, Van Leuven і De Meyere проти Бельгії*, § 40). Необхідно, звертаючи менше уваги на вжиту термінологію, уважніше вивчати реальні обставини, пов'язані з кожною

конкретною справою (*ibidem*, § 40; *Gorou проти Греції (№ 2)* [ВП], §§ 27 і 29). Стаття 6 не застосовується до процедури, пов'язаної виключно з випадками відсутності розбіжностей стосовно положень права, тобто в якій відсутні змагальні інтереси, яка не стосується судового спору і є односторонньою (*Alaverdyan проти Вірменії* (реш.), §33).

230. «Спір» має бути реальним та серйозним (*Sporrong i Lönnroth проти Швеції*, § 81). Ця вимога виключає, наприклад, цивільне провадження, порушене проти тюремної адміністрації на підставі просто присутності у в'язниці ВІЛ-інфікованих ув'язнених (*Skorobogatykh проти Росії* (ріш.)). Суд визнав реальним «спір» у справі стосовно звернення заявника до державного прокурора з вимогою подати апеляцію щодо права, що було невід'ємною частиною всього провадження, до якого заявник долучився з цивільним позовом з метою отримання компенсації (*Gorou проти Греції (№ 2)* [ВП], § 35).

231. Спір може також стосуватися не лише фактичного існування права, а й також його обсягу або способу його здійснення (*Bentham проти Нідерландів*, § 32). Спір може стосуватися також питань щодо фактів.

232. Результат провадження має бути безпосередньо вирішальним для права, що розглядається (наприклад, *Ulyanov проти України* (ріш.)). Отже, слабого зв'язку або віддалених наслідків недостатньо для того, щоб застосовувати пункт 1 статті 6. Наприклад, Суд визнав, що провадження, яким оспорювалась законність подовження ліцензії на експлуатацію атомної електростанції, не підпадало під обсяг дії пункту 1 статті 6 тому, що зв'язок між рішенням про подовження строку ліцензії та правом на захист життя, фізичної недоторканності та майна був «занадто слабким і віддаленим», при цьому заявники не довели, що вони особисто наражались на небезпеку, яка була не лише конкретною, а й передусім неминучою (*Balmer-Schafroth та інші проти Швейцарії*, § 40; *Athanassoglou та інші проти Швейцарії* [ВП], §§ 46-55; див., нещодавнє рішення *Sdruzeni Jihoceske Matky проти Чеської Республіки* (ріш.); стосовно скарги на завод про перевищення шумового порогу: *Zapletal проти Чеської Республіки* (ріш.) або стосовно гіпотетичного впливу на екологію з боку заводу з переробки шахтних відходів: *Ivan Atanasov проти Болгарії*, §§ 90-95). Так само, провадження, в якому два працівники державного сектору оспорювали призначення одного зі своїх колег на посаду, могло мати лише віддалений ефект на їхні цивільні права (точніше, їхнє власне право на призначення – див. *Revel i Mora проти Франції* (ріш.)).

233. Навпаки, Суд визнав пункт 1 статті 6 застосовним до справи про будівництво дамби, яка могла затопити село заявників (*Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії*, § 46) та до справи про надання дозволу на експлуатацію золотодобувного рудника з використанням вилуговування шляхом ціанірування біля селищ заявників (*Taşkin та інші проти Туреччини*, § 133; див. також *Zander проти Швеції*, §§ 24-25). Ще раніше у справі стосовно апеляції, поданої місцевою асоціацією захисту довкілля з вимогою судового перегляду дозволу на будівництво, Суд визнав наявність достатнього зв'язку між спором та правом, захисту якого вимагала ця юридична особа, зокрема, з огляду на статус асоціації та її засновників, та на факт, що мета, яку вони переслідували, була обмежена в просторі та щодо суті (*L'Erabliere A.S.B.L. проти Бельгії*, §§ 28-30). Крім того, процедура поновлення юридичної дієздатності особи прямо визначає її права і обов'язки цивільного характеру (*Stanev проти Болгарії* [ВП], § 233).

с) Існування оспорюваного права у національному законодавстві

234. Заявник повинен мати реальну можливість вимагати дотримання оспорюваного права, визнаного національним законодавством (*Masson i Van Zon проти*

Нідерландів, § 48 ; *Gutfreund проти Франції*, § 41 ; *Boulois проти Люксембурга* [ВП], §§ 90-94 ; див. також *Beaumartin проти Франції*, § 28 стосовно міжнародної угоди. Пункт 1 статті 6 не забезпечує жодного конкретного матеріального змісту «праву» в правовій системі договірних держав. Як правило, для встановлення наявності такого права Суд повинен звертатися до національного права цієї держави.

235. Дискреційний чи недискреційний характер оцінки органами влади питання, чи слід задовольнити відповідне прохання заявника, може братися до уваги і навіть виявитися вирішальним. Однак сама по собі наявність дискреційного елемента у формулюванні законодавчого положення не виключає існування права. Серед інших критеріїв, які має брати до уваги Суд, фігурують визнання національними судовими інстанціями у подібних ситуаціях права, на яке посилається заявник, або розгляд ними обґрунтованості вимоги заявника (*Boulois проти Люксембургу* [ВП], §§ 91-101).

236. Суд може вирішити, що такі права, як право на життя, на здоров'я, на безпечне довкілля та право на повагу до майна визнаються у національному законодавстві (*Athanassoglou та інші проти Швейцарії* [ВП], § 44).

237. Право, що розглядається, повинно мати правову основу у національному законодавстві (*Szűcs проти Австрії*, § 33).

238. Проте слід уточнити наступне: той факт, чи має особа підстави для подання позову у національних судах, залежить не лише від змісту, власне кажучи, відповідного цивільного права, як його визначено у національному законодавстві, а й також від наявності процесуальних перешкод, що перешкоджають або обмежують можливості подання можливих позовів до суду. В останній категорії справ може застосовуватися пункт 1 статті 6 Конвенції (*Al-Adsani проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 46-47; *Fogarty проти Сполученого Королівства* [ВП], § 25). Хоча в принципі стаття 6 не може застосовуватися до матеріальних обмежень права, що існують згідно з національним законодавством (*Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], § 119). Адже органи Конвенції не можуть через тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції утворювати матеріальне право цивільного характеру, яке не має жодної законодавчої бази у відповідній державі (*ibidem* [ВП], § 117).

239. При вирішенні питання, чи існує «цивільне право», і при визначенні кваліфікації його обмеження як матеріально-правового чи процесуального передусім мають враховуватися відповідні положення національного права та їх тлумачення національними судами (*Masson i Van Zon проти Нідерландів*, § 49). Потрібно детально розглядати, як саме національне право кваліфікує конкретне обмеження, і зосереджувати увагу на реальності (*Van Droogenbroeck проти Бельгії*, § 38). Зрештою, остаточне рішення Суду не завжди ретроспективно позбавляє скарги заявників можливості їх оспорювання (*Le Calvez проти Франції*, § 56). Наприклад, обмежений обсяг судового перегляду акту зовнішньої політики (повітряні бомбардування Сербії силами НАТО) не може ретроспективно позбавити позовної сили претензії заявників проти держави, оскільки національні суди були вперше покликані постановити рішення щодо цього питання (*Markovic та інші проти Італії* [ВП], §§ 100-102).

240. Застосовуючи у світлі цих критеріїв відмінність між матеріальними обмеженнями та процесуальними перешкодами, Суд, наприклад, визнав такими, що підпадають під дію пункту 1 статті 6, цивільні позови, подані проти поліції (*Osman проти Сполученого Королівства*) або проти органів місцевої влади (*Z та інші проти Сполученого Королівства* [ВП]), і розглянув, чи є конкретне обмеження (імунітет від обвинувачення або звільнення від відповідальності) пропорційним у світлі пункту 1 статті 6. З іншого боку, Суд ухвалив, що звільнення від цивільної відповідальності, яке надається військовослужбовцям збройних сил урядом, походить від матеріально-правового обмеження і, отже, не визнається національним «правом» у розумінні

пункту 1 статті 6 Конвенції (*Roche проти Сполученого Королівства* [ВП], § 124; див. також *Hotter проти Австрії* (ріш.) та *Andronikashvili проти Грузії* (ріш.)).

241. Крім того, Суд визначив, що випадки, коли державні органи влади ставляться толерантно до незаконних дій із застереженням про дотримання деяких умов, не означає, що це дозволено законом і є «правом», визнаним національним законодавством (*De Bruin проти Нідерландів* (ріш.), § 57).

242. Суд погодився з тим, що асоціації також підпадають під захист пункту 1 статті 6, якщо вони вимагають визнання конкретних прав та інтересів своїх членів (*Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії*, § 45), або навіть специфічних прав, вимагати яких вони можуть як юридичні особи (такі, як право «громадськості» на інформацію або на участь у прийнятті рішень стосовно охорони довкілля – див. *Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox проти Франції* (ріш.)), або якщо позов асоціації не може розглядатися як *actio popularis* (*L'Erablière A.S.V.L. проти Бельгії*).

243. Якщо законодавство закріплює певні умови для зарахування на посаду, кандидат, який задовольняє ці умови, має право бути зарахованим на цю посаду (*De Moor проти Бельгії*, § 43). Наприклад, якщо заявник має захищене позовом право щодо того, що його кваліфікація відповідає правовим вимогам для реєстрації як лікаря, застосовується стаття 6 (*Chevrol проти Франції*, п. 55; див., навпаки, *Bouilloc проти Франції* (ріш.)). У будь-якому разі, якщо законність провадження стосовно цивільного права оспорується судовим засобом, яким заявник вже скористався, слід зробити висновок про існування «спору» стосовно «цивільного права» навіть якщо зрештою буде визнано, що заявник не відповідав правовим вимогам (див., наприклад, *Kök проти Туреччини*, § 37 стосовно права продовжувати практику з медичної спеціалізації, яку він отримав за кордоном). Таким чином, слід пересвідчуватися, чи аргументи заявника є достатньо серйозними (*Neves e Silva проти Португалії*, § 37; *Éditions Périscope проти Франції*, § 38).

d) «Цивільний» характер права

244. Чи вважатиметься право цивільним чи ні у світлі Конвенції, має визначатися посиланням на матеріально-правовий зміст та вплив цього права - а не його правову класифікацію – згідно з національним правом відповідної держави. Під час здійснення своїх наглядових функцій Суд має також враховувати предмет і цілі Конвенції та національні правові системи інших договірних держав (*König проти Німеччини*, § 89).

245. У принципі застосовність пункту 1 статті 6 до спорів між фізичними особами, які класифікуються як цивільні у національному праві, не оспорується у Суді (щодо справ про розлучення подружжя див. *Airey проти Ірландії*, § 21).

e) Приватний характер права: майновий вимір

246. Суд вважає, що дія пункту 1 статті 6 поширюється на провадження, які у національному праві кваліфікуються як справи «публічного права», результати яких є вирішальними для особистих прав та обов'язків. Наприклад, такі провадження можуть стосуватися дозволів на продаж землі (*Ringeisen проти Австрії*, § 94), на управління приватною клінікою (*König проти Німеччини*, §§ 94-95), на будівництво (див., наприклад, *Sporrong i Lönnroth проти Швеції*, § 79), на володіння та користування релігійною спорудою (*Paroisse Greco Catholique Sâmbata Bihor проти Румунії*, § 65),

адміністративний дозвіл у зв'язку з вимогами до здійснення певної діяльності (*Bentham проти Нідерландів*, § 36) або ліцензії на відпуск спиртних напоїв (*Tre Traktörer AB проти Швеції*, § 43; спір стосовно виплати відшкодування у разі захворювання або нещасного випадку на роботі (*Chaudet проти Франції*, § 30).

На таких самих підставах стаття 6 застосовується до дисциплінарних проваджень перед професійними органами, коли особа наражається на небезпеку бути позбавленою права на здійснення професійної діяльності (*Le Compte, Van Leuven i De Meyere проти Бельгії*; *Philis проти Греції (№ 2)*, § 45), беручи до уваги той факт, що право вільно здійснювати професійну діяльність і мати можливість продовжувати її здійснювати є правом цивільного характеру (*Voggenreiter проти Німеччини*, § 44), до позовів проти держави у випадках недбалого виконання обов'язків (*X проти Франції*), до позову з вимогою скасування рішення, що порушує права заявника (*De Geouffre de la Pradelle проти Франції*), адміністративне провадження стосовно заборони ловити рибу у водах заявників (*Alatulkkila та інші проти Фінляндії*, § 49) і до провадження щодо присудження тендеру, в якому цивільне право – таке, як право не бути підданим дискримінації на підставі релігійних вірувань або політичних поглядів під час участі в конкурсі на отримання контракту на виконання державних робіт (*Tinnelly & Sons та інші i McElduff та інші проти Сполученого Королівства*, § 61; див., навпаки, *I.T.C. проти Мальти* (ріш.)).

247. Пункт 1 статті 6 застосовується до скарги сторони, що подає цивільний позов у кримінальній справі (*Perez проти Франції* [ВП], §§ 70-71), крім випадку цивільного позову, поданого виключно з метою особистої помсти або з цілями покарання (*Sigalas проти Греції*, § 29; *Mihova проти Італії* (ріш.)). Конвенція не гарантує жодного права обвинувачувати та призначати покарання за вчинення кримінального правопорушення. Для того, щоб на нього поширювалась дія Конвенції, це право має бути невід'ємним від здійснення потерпілим права на подання цивільного позову на підставі національного законодавства, навіть якщо це здійснюється з метою символічної компенсації або для захисту цивільного права, такого, як право на «добру репутацію» (*Perez проти Франції* [ВП], § 70; див. також щодо символічної суми (*Gorou проти Греції (№ 2)* [ВП], § 24). Отже, стаття 6 застосовується до проваджень стосовно скарг сторони, що подає цивільний позов, з моменту, коли скаржник включається як цивільна сторона, якщо він не відмовився від свого права на компенсацію чітко і однозначно.

248. Пункт 1 статті 6 також застосовується до цивільних позовів, в яких вимагається компенсація за стверджуване брутальне поведження з боку агентів держави (*Aksoy проти Туреччини*, § 92).

f) Поширення на інші види спорів

249. Суд постановив, що пункт 1 статті 6 застосовується до спорів стосовно соціальних питань, у тому числі проваджень, що стосуються звільнення працівника приватною фірмою (*Buchholz проти Німеччини*), проваджень, що стосуються надання пільг соціального страхування (*Feldbrugge проти Нідерландів*) чи надання матеріальної допомоги, навіть у випадках, коли не сплачувались пайові внески (*Salesi проти Італії*), а також провадження стосовно обов'язкових внесків до фонду соціального страхування (*Schouten i Meldrum проти Нідерландів*). У цих справах Суд дотримувався думки, що аспекти приватного права домінують над аспектами публічного права. Крім того, Суд постановив, що існує подібність між правом на отримання матеріальної допомоги і правом на отримання компенсації від фундації приватного права за переслідування нацистами (*Woś проти Польщі*, § 76).

250. Спори стосовно державних службовців у принципі підпадають під сферу дії пункту 1 статті 6. У справі *Pellegrin проти Франції* [ВП], §§ 64-71, Суд запровадив критерій «функціональності». У справі *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], §§ 50-62, Суд вирішив втілити новий підхід. Цей принцип полягає в тому, що якщо припускається, що стаття 6 є застосовною, держава-відповідач повинна довести, що заявник-державний службовець, по-перше, не має права на доступ до суду згідно з національним законодавством і, по-друге, таке виключення з права згідно зі статтею 6 для цього державного службовця є виправданим. Якщо ж заявник мав доступ до суду згідно з національним законодавством, стаття 6 є застосовною (навіть до офіцерів строкової військової служби та їхніх позовних вимог, поданих до військових судів, див. *Pridatchenko та інші проти Росії*, § 47). Що стосується другого критерію, це виключення має бути виправданим «об'єктивними підставами в інтересах держави», що зобов'язує державу довести, що предмет спору, який розглядається, стосується здійснення державної влади, або що він поставив під сумнів особливий зв'язок між державним службовцем та державою. Отже, у принципі не може бути виправдання виключенню з гарантій статті 6 звичайних трудових спорів, таких, як спори, що стосуються заробітної плати, допомоги чи аналогічних прав на підставі особливого характеру стосунків між конкретним державним службовцем та державою, про яку йдеться (див, наприклад, спір стосовно права поліцейських на спеціальні надбавки у рішенні у справі *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП]). Нещодавно у світлі критеріїв, закріплених у справі *Eskelinen*, Суд визнав пункт 1 статті 6 застосовним до провадження з приводу несправедливого звільнення працівниці посольства (секретаря та оператора комутатора посольства у Польщі, див. *Cudak проти Лумбу* [ВП], §§ 44-47), префекта поліції (*Šikić проти Хорватії*, §§ 18-20) або військового офіцера у військових трибуналах (*Vasilchenko проти Росії*, §§ 34-36), провадження стосовно права на отримання посади помічника депутата парламенту (*Savino та інші проти Італії*), дисциплінарного провадження проти судді (*Oluji проти Хорватії*), щодо скарги прокурора на рішення президента про переведення на іншу роботу (див. *Zalli проти Албанії* (ріш.), та інші наведені посилання), і скарги на провадження стосовно професійної кар'єри податкового чиновника (право брати участь у внутрішньому конкурсі на підвищення посади: *Fiume проти Італії*, §§ 33-36). Таким чином, застосовність пункту 1 статті 6 Конвенції не може заперечуватися лише на підставі статусу позивача (*Di Giovanni проти Італії*, § 37).

251. На спори в судах конституційної юрисдикції також може поширюватися дія статті 6, якщо конституційне провадження має вирішальне значення на результат спору (стосовно «цивільного» права) у звичайних судах (*Ruiz-Mateos проти Іспанії*). Таким не є випадок судових спорів стосовно президентського декрету, що надає громадянство в порядку винятку третій особі або декрету стосовно визначення можливості констатувати порушення присяги президентом у пунктах, що не стосуються його прав і обов'язків цивільного характеру: *Paksas проти Лумбу* [ВП], §§ 65-66. Стосовно застосування пункту 1 статті 6 до тимчасового заходу, вжитого Конституційним судом: *Kübler проти Німеччини*, §§ 47-48.

252. Зрештою, стаття 6 є також застосовною до інших, не власне майнових питань, таких, як охорона довкілля, де можуть виникати спори, пов'язані з правом на життя, здоров'я та безпечне довкілля (*Taşkın та інші проти Туреччини*), відданням на виховання дітей (*McMichael проти Сполученого Королівства*), з особливостями шкільного навчання дітей: *Ellès та інші проти Швейцарії*, §§ 21-23), з правом на встановлення батьківства (*Alaverdyan проти Вірменії* (ріш.), § 33), з правом на свободу (*Laidin проти Франції (№ 2)*), з умовами утримання ув'язнених (наприклад, спори щодо обмеження на права ув'язнених (наприклад, спори стосовно обмежень, яким

піддаються в'язні внаслідок того, що їх поміщають у камеру суворого режиму (*Enea проти Італії* [ВП], §§ 97-107), або у спеціально убезпечену камеру (*Stegarescu u Bahrin проти Португалії*), або дисциплінарне провадження, щонає наслідком обмеження відвідувань ув'язненого членами його сім'ї, див. *Gülmez проти Туреччини*, § 30)), право на добру репутацію (*Helmers проти Швеції*), право на доступ до адміністративних документів (*Loiseau проти Франції* (ріш.)) або скарга на запис власного прізвища до поліцейської картотеки, що впливає на репутацію, на право захисту свого майна і на можливість знайти роботу і таким чином заробляти собі на життя (*Pocius проти Литви*, §§ 38-46; *Užikauskas проти Литви*, §§ 32-40), право входити до асоціації (*Sakellardopoulos проти Греції* (ріш.)) – так само, провадження стосовно реєстрації асоціації стосується цивільних прав, навіть якщо з точки зору національного законодавства питання про свободу асоціацій належить до публічного права: *Ареш Üldözötteinek Szövetsége та інші проти Угорщини*, §§ 34-35) – і зрештою право на продовження навчання з метою отримання вищої освіти (*Emine Araç проти Туреччини*, §§ 18-25) що є ще більш правомірним, коли йдеться про початкову освіту (*Oršuš та інші проти Хорватії* [ВП], § 104). Таке розширення сфери дії статті 6 дозволить Суду розглядати цивільну частину статті 6 як таку, що охоплює не лише майнові права, але й права людини особистого характеру.

g) Виключені питання

253. Простого доведення, що спір має матеріальний характер, самого по собі недостатньо для того, щоб пункт 1 статті 6 у цивільному аспекті став застосовним до справи (*Ferrazzini проти Італії* [ВП], § 25).

254. Справи, на які не поширюється дія статті 6, включають провадження щодо оподаткування: податкові справи все ще становлять основне ядро прерогатив державних повноважень, при цьому продовжує домінувати публічний характер стосунків між платником податків і громадою (*Ferrazzini проти Італії* [ВП], § 29). Так само виключаються спрощені провадження стосовно сплати мита (*Emesa Sugar N.V. проти Нідерландів* (ріш.)).

255. Так само у сфері імміграції, стосовно в'їзду, перебування і виселення іноземців, якщо йдеться про процедури щодо надання політичного притулку або депортації (заява щодо наказу про скасування припису про депортацію: див. *Мааоуіа проти Франції* [ВП], § 38; екстрадиції: *Peñafiel Salgado проти Іспанії* (ріш.) та *Маматкюлов et Askarov проти Туреччини* [ВП], §§ 81-83; позов шукача притулку з вимогою відшкодування за відмову надати йому притулок: див. *Ранжегейхалеhei проти Данії* (ріш.)), попри можливі серйозні наслідки для особистого чи приватного життя або перспективи працевлаштування. Неприйнятність поширюється також на занесення іноземця до картотеки інформаційної системи Шенгенських угод: *Dalea проти Франції* (ріш.). Право мати паспорт і право на національність не є правами цивільного характеру для цілей статті 6 (*Smirnov проти Росії* (ріш.)). Однак, право іноземця звернутися за дозволом на працевлаштування може підпадати під дію статті 6 як для працедавця, так і для працівника, навіть якщо згідно з національним законодавством не існує права звернення до суду з цього приводу, за умови, що те, з чим він стикається – просто процесуальна перешкода, що жодним чином не впливає на суть права (*Jurismic i Collegium Mehrerau проти Австрії*, §§ 54-62).

256. Згідно з рішенням *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], спори стосовно державних службовців не підпадають під дію статті 6, якщо дотримуватися двох встановлених критеріїв (див. вище параграф 234). Це справа солдата, звільненого зі служби за недисциплінованість, який не може оскаржити це рішення в судах (*Sukū*

проти Туреччини (ріш.)). Те саме застосовується до спору стосовно поновлення на посаді після виходу у відставку (*Арау проти Туреччини* (ріш.)).

257. Зрештою, політичні права, такі як право виставляти свою кандидатуру на виборах і зберегти своє місце (виборчий спір: *Pierre-Bloch проти Франції*, § 50), право на пенсію як колишній депутат парламенту (*Рапон проти Франції* (ріш.)), або право політичної партії здійснювати свою політичну діяльність (стосовно розпуску партії: *Refah Partisi (Партія Процвітання) та інші проти Туреччини* (ріш.)) не можуть вважатися цивільними правами в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції. Так само, провадження, в якому неурядовій організації, що проводила спостереження на парламентських виборах, було відмовлено в доступі до документів виборчої комісії, які стосувалися виконання нею функцій громадського спостерігача, не підпадає під дію пункту 1 статті 6 (*Geraguyun Khorhurd Akumb проти Вірменії* (ріш.)).

Крім того, Суд знову підтвердив, що право звітувати про питання, що обговорювалися публічно, не належить до цивільного права (*МакКай і BBC Scotland проти Сполученого Королівства*, §§ 20-22).

h) Застосування статті 6 до інших проваджень, крім основного судового розгляду

258. Попередні провадження у справах щодо застосування такого тимчасового засобу, як судова заборона, зазвичай не вважалися «вирішальними» для цивільних прав і обов'язків і, отже, як правило, не підпадали під захист статті 6 (див., між іншим, *Verlagsgruppe News GmbH проти Австрії* (ріш.) і *Libert проти Бельгії* (ріш.)). Однак, останнім часом Суд відійшов від своєї попередньої практики і запровадив новий підхід. У рішенні в справі *Micallef проти Мальти* [ВП], §§ 83-86, Суд встановив, що застосовність статті 6 до тимчасових засобів залежатиме від дотримання певних умов. По-перше, право, про яке йдеться, повинно бути «цивільним» у значенні Конвенції. По-друге, мають бути ретельно досліджені характер тимчасового засобу, його предмет і мета, а також їх вплив на право, про яке йдеться. Якщо тимчасовий засіб може вважатися ефективним для визначення цивільного права або обов'язку, що розглядаються, стаття 6 є застосовною незалежно від тривалості дії цього тимчасового засобу.

Стаття 6 застосовується також до тимчасового провадження, яке має ту саму мету, що й основне провадження, якщо ухвала суду має виконуватися негайно і стосується того самого права (*R.T.V.F. проти Бельгії*, §§ 64-65).

259. Послідовне кримінальне та цивільне провадження. Якщо національним правом передбачено, що провадження складається з двох стадій – перша, на якій суд ухвалює, чи існує право на відшкодування, і друга, на якій суд визначає його розмір – тоді для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції розумно вважати, що це цивільне право не було «визначеним» до вирішення питання щодо точної суми, визначення права містить у собі не лише ухвалу стосовно існування права, а й стосовно обсягу або способу його здійснення, що звичайно включає оцінювання обсягу відшкодування (*Torri проти Італії*, § 19).

260. Виконання судових рішень. Пункт 1 статті 6 Конвенції застосовується до всіх стадій судового провадження щодо «спорів з приводу цивільних прав і обов'язків», не виключаючи стадії після постановлення рішення щодо суті. Отже, виконання будь-якого рішення суду має вважатися невід'ємною частиною «судового розгляду» для цілей статті 6 (*Hornsby проти Греції*, § 40; *Romanozuk проти Франції*, § 53; у якій йдеться про виконання рішення, що дозволяє стягнення за аліментними зобов'язаннями). Незалежно від того, чи є застосовною стаття 6 до початкового провадження, забезпечення виконання рішення, яким визначаються права цивільного характеру, необов'язково має

впливати з провадження, до якого є застосовною стаття 6 (*Вуї проти Хорватії*, § 19). *Exequatur* (виконання рішення іноземного суду) щодо конфіскації підпадає під дію статті 6 лише в її цивільному аспекті (*Saccoccia проти Австрії* (ріш.)).

261. Вимоги поновити провадження: Стаття 6 Конвенції не застосовується до проваджень стосовно заяви з вимогою поновити цивільне провадження, яке було припинено остаточним рішенням (*Sablon проти Бельгії*, § 86 – не плутати з окремим випадком: *San Leonard Band Club проти Мальти*, § 41).). Це міркування застосовується також до заяви з клопотанням відкрити нове провадження після того, як Суд визнав порушення Конвенції (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2)* [ВП], § 24).

Якщо провадження поновлено, тоді наступне провадження після прохання про поновлення або перегляд може стосуватися «прав і обов'язків цивільного характеру» (*Rizi проти Албанії* (ріш), § 47).

2. Поняття «кримінального обвинувачення»

Стаття 6 – Право на справедливий суд

«1. Кожен має право на справедливий публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (...), який встановить (...) обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.»

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено згідно з законом.

3. Кожний обвинувачений у кримінальному правопорушенні має щонайменше такі права: (...)

а) Загальні принципи

262. Поняття «кримінального обвинувачення» має «автономне» значення, незалежно від класифікації, що застосовується національними правовими системами держав-членів (*Adolf проти Австрії*, § 30).

263. Поняття «обвинувачення» слід тлумачити у світлі Конвенції. Отже, його можна визначити як «офіційне повідомлення, надане особі компетентним органом, яким стверджується, що вона вчинила кримінальне правопорушення», це визначення також залежить від наявності «значного впливу на стан [підозрюваного]» (див., наприклад, *Deweer проти Бельгії*, §§ 42 і 46, та *Eckle проти Німеччини*, § 73). Так, наприклад, визнання вини підозрюваним під час перевірки на дорозі «значною мірою вплинуло» на його стан, хоча формально йому не було висунуто обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення (*Aleksandr Zaichenko проти Росії*, §43). Суд постановив також, що якщо особу, що утримується під вартою, змушують давати присягу перед тим, як її починають допитувати як свідка, ця особа є об'єктом «кримінального обвинувачення» і вона має право на мовчання (*Brusco проти Франції*, §§46-50). Суд вважає, що особа набуває статусу підозрюваної вимагає застосування гарантій статті 6, якщо національні органи мають достатні підстави для підозри щодо причетності цієї особи до вчинення кримінального правопорушення (*ibidem*, § 47; *Bandaletov проти України*, § 56 та 61, в яких заявник визнав вину під час допиту як свідка, і лише після цього зізнання поліція визнала його підозрюваним).

264. Що стосується автономного поняття «кримінального правопорушення», Конвенція не проти діяльності Договірних Сторін, спрямованої на «декриміналізацію». Проте, правопорушення, що кваліфікуються після декриміналізації як «регуляторні», можуть підпадати під автономне поняття «кримінального» правопорушення. Якщо виключення цих правопорушень залишати на розсуд держав, це може призвести до результатів, несумісних із об'єктом та цілями Конвенції (див. *Öztürk проти Німеччини*, § 49).

265. Відправна точка для оцінювання застосовності кримінального аспекту статті 6 Конвенції ґрунтується на критеріях, окреслених у рішенні в справі *Engel та інші проти Нідерландів*, §§ 82-83): (1) класифікація згідно з національним правом; (2) характер правопорушення; (3) тяжкість покарання, якому особа, що вчинила його, ризикує бути підданою.

266. Перший критерій має відносну вагу і є лише відправним моментом. Якщо національне право кваліфікує це правопорушення як кримінальне, тоді це буде вирішальним. Якщо це не так, Суд у випадках відсутності такої кваліфікації розглядає те, що знаходиться поза межами національної кваліфікації та досліджує матеріально-правову реальність процедури, про яку йдеться.

267. При оцінюванні другого критерію, який вважається важливішим (*Jussila проти Фінляндії* [ВП], § 38), можуть враховуватися такі чинники:

- чи спрямована правова норма, про яку йдеться, виключно на конкретну групу чи вона має загальнообов'язковий характер (*Bendenoun проти Франції*, § 47);
- чи ця норма права має репресивний чи превентивний характер (*ibidem*; *Öztürk проти Німеччини*, § 53);
- чи це провадження здійснюється державним органом, що має передбачені законом повноваження щодо забезпечення виконання (*Benham проти Сполученого Королівства* [ВП], § 56);
- чи виконує ця правова норма каральну чи стримуючу функцію (*Öztürk проти Німеччини*, § 53; *Bendenoun проти Франції*, § 47);
- чи провадження розпочато державним органом влади, який має право на примусове забезпечення виконання рішення (*Benham проти Сполученого Королівства* [ВП], § 56);
- чи залежить призначення покарання від встановлення вини (*ibidem*);
- як аналогічні процедури кваліфікуються в інших державах-членах Ради Європи (*Öztürk проти Німеччини*, § 53);

268. Третій критерій визначається посиланням на максимальне потенційне покарання, передбачене відповідним застосовним законом (*Campbell і Fell проти Сполученого Королівства*, § 72; *Demicoli проти Мальти*, § 34).

269. Другий і третій критерії, сформульовані в рішенні у справі *Engel та інші проти Нідерландів*, є альтернативними і необов'язково кумулятивними; бо для того, щоб Суд постановив, що стаття 6 є застосовною, достатньо, щоб правопорушення, яке розглядається, вважалось за своїм характером «кримінальним» з точки зору Конвенції або щоб за це правопорушення особа підпадала під санкцію, яка за своїм характером та мірою тяжкості належала б загалом до «кримінальної» сфери (*Lutz*

проти Німеччини, § 55, *Öztürk проти Німеччини*, § 54). Той факт, що це правопорушення не є караним ув'язненням, сам по собі не є вирішальним, бо відносна невелика тяжкість покарання, про яке йдеться, не може позбавити властивого йому характеру кримінального обвинувачення. (*ibidem.*; *Nicoleta Gheorghe проти Румунії*, § 26).

Однак, якщо окремих аналіз кожного з критеріїв не надає можливості дійти чіткого висновку стосовно наявності кримінального обвинувачення, тоді можливо застосувати кумулятивний підхід (*Bendenoun проти Франції*, § 47).

270. При використанні термінів “кримінальне обвинувачення” та “обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення”, усі три пункти статті 6 посилаються на аналогічні ситуації. Таким чином, тест щодо застосовності кримінальної рубрики статті 6 буде однаковим для всіх трьох пунктів. Наприклад, для того, щоб дати оцінку будь-якій скарзі згідно з пунктом 2 статті 6 у контексті судового провадження, передусім необхідно з'ясувати, чи пов'язане оскаржуване провадження з визначенням “кримінального обвинувачення” у розумінні практики Суду (*Allen проти Сполученого Королівства* [ВП], § 95).

б) Застосування загальних принципів

і. Дисциплінарні провадження

271. Правопорушення проти військової дисципліни, що підлягають покаранню переведенням до дисциплінарного батальйону на кілька місяців, підпадають під дію кримінального аспекту статті 6 Конвенції (*Engel та інші проти Нідерландів*, § 85). Навпаки, суворий арешт на два дні був визнаний надто коротким за тривалістю, щоб вважатися таким, що належить до сфери «кримінального права» (*ibidem*).

272. Що стосується професійних дисциплінарних проваджень, Суд часто не вважав за необхідне ухвалювати рішення щодо цього питання в аспекті кримінального провадження і дійшов висновку, що це провадження підпадає під дію цивільно-правового аспекту (*Albert і Le Compte проти Бельгії*, § 30). Однак, у випадку дисциплінарного провадження, що мало наслідком вимушену відставку державного службовця, Суд визнав, що таке провадження не було «кримінальним» у розумінні статті 6, оскільки національним органам влади вдалося утримувати своє рішення в чисто адміністративній сфері (*Mouillet проти Франції* (ріш.)). Суд також виключив з кримінальної рубрики статті 6 спір стосовно звільнення офіцера армії за порушення дисципліни (*Sukiit проти Туреччини* (ріш.)), дисциплінарне провадження проти слідчого поліції, що мало наслідком її звільнення (*Nikolova і Vandova проти Болгарії*, § 59) та дисциплінарне провадження за професійну неправильну поведінку проти судді Верховного суду, що мало наслідком його звільнення (*Oleksandr Volkov проти України*, §§92-95).

273. З «належним урахуванням» пенітенціарного контексту та особливого тюремного дисциплінарного режиму стаття 6 може застосовуватися до порушень тюремної дисципліни, враховуючи характер обвинувачень та характер і суворість покарання (обвинувачення в погрозі вбити інспектора служби пробації та нападі на тюремного наглядача, що мали наслідком 47 додаткових днів утримування під вартою, відповідно в *Ezeh і Connors проти*

Сполученого Королівства [ВП], § 82; див. навпаки *Štitić проти Хорватії*, §§ 51-63.

Проте, на провадження стосовно пенітенціарної системи як такої не поширюється дія кримінально-правового аспекту статті 6 (*Boulois проти Люксембургу* [ВП], § 85). Отже, поміщення ув'язненого в штрафний ізолятор не стосується кримінального обвинувачення; доступ до суду з метою оскарження такої міри покарання та обмежень, що супроводжують її, слід розглядати в цивільно-правовому аспекті пункту 1 статті 6. (*Enea проти Італії* [ВП], § 98).

274. Вважається, що покарання, призначене судом згідно з правилами суду, що регулюють порушення порядку під час судового засідання (неповага до суду), не підпадає під дію статті 6, тому що це провадження близьке до здійснення дисциплінарних повноважень (*Ravnsborg проти Швеції*, § 34; *Putz проти Австрії*, §§ 33-37). Проте, характер та суворість покарання можуть зробити статтю 6 застосовною до засудження за неповагу до суду, якщо вона кваліфікується у національному праві як кримінальне правопорушення (*Kyprianou проти Кіпру* [ВП], §§ 61-64, стосовно покарання у вигляді п'ятиденного ув'язнення) або регуляторне правопорушення (*Zaicevs проти Латвії*, §§ 31-36, або стосовно покарання у вигляді триденного адміністративного арешту).

275. Стосовно порушення таємниці судового слідства має бути відмінність, з одного боку, між особами, які більше, ніж інші, зобов'язані дотримуватися таємниці слідства, такі як судді, адвокати та всі інші, тісно пов'язані з функціонуванням судів, та, з іншого боку, сторонами, що знаходяться поза межами дисциплінарної сфери судової системи (*Weber проти Швейцарії*, §§ 33-34).

276. Стосовно неповаги до парламенту Суд розрізняє повноваження законодавчого органу приймати рішення стосовно порушення привілеїв його членів, з одного боку, та його ширшу юрисдикцію щодо застосування санкцій до не членів парламенту за дії, що відбуваються в інших місцях, з іншого боку. Перші повноваження можуть розглядатися як дисциплінарні за своїм характером, у той час як останні Суд вважає кримінальними з урахуванням загального застосування і суворості застосовного потенційного покарання (ув'язнення строком до 60 днів та штраф у справі *Demicoli проти Мальти*, § 32).

ii. Адміністративні, податкові, митні провадження та провадження з питань конкурентного права

277. Наступні адміністративні правопорушення можуть підпадати під дію кримінально-правового аспекту статті 6:

- порушення правил дорожнього руху, карані штрафом або позбавленням водійських прав, таких, як штрафні бали чи дискваліфікація, карані штрафом або позбавленням водійських прав (*Lutz проти Німеччини*, § 182; *Schmautzer проти Австрії*; *Malige проти Франції*);
- малозначні правопорушення, що стосуються порушення громадського порядку (*Lauko проти Словаччини*; *Nicoleta Gheorghe проти Румунії*, §§ 25-26);
- правопорушення проти законодавства про соціальне забезпечення (неповідомлення про працевлаштування, попри невеликий розмір штрафу, що призначається в таких випадках, *Hüseyin Turan проти Туреччини*, §§ 18-21);

–адміністративне порушення щодо рекламування та поширення матеріалу, який розпалює етнічну ненависть, каране адміністративним попередженням та конфіскацією таких публікацій (*Balsytė-Lideikienė проти Литви*, § 61).

278. Було постановлено, що стаття 6 є застосовною до проваджень стосовно додаткового оподаткування на підставі таких елементів: (1) якщо закон, яким закріплюється стягнення додаткових податків, поширюється на всіх громадян як платників податків; (2) що цей додатковий податок не є грошовою компенсацією шкоди, в основному діє як покарання з метою стримування від повторних порушень; (3) що він призначається згідно із загальним правилом з метою стримування і як каральний засіб; (4) що розмір додаткового податку був значним (*Vendenoun проти Франції*).

Кримінального характеру правопорушення може бути достатньо для того, щоб стаття 6 була застосовною попри невелику суму додаткового податку (десять відсотків від переглянутого податкового зобов'язання *Jussila проти Фінляндії* [ВП], § 38). Стягнення додаткового податку, застосовне до обмеженої групи осіб, що займаються певною економічною діяльністю, також може кваліфікуватися як "кримінальне" в автономному розумінні § 1 статті 6, оскільки воно спрямоване на адаптування загального обов'язку сплачувати податки та інші внески, належні до сплати внаслідок економічної діяльності, до конкретних обставин (*Steininger проти Австрії*, §§ 33-38).

279. Проте, стаття 6 не поширюється ні на провадження стосовно «чистого» оподаткування, ні на провадження стосовно відсотків за прострочення платежу, оскільки в обох цих випадках вони розраховані в основному на надання компенсації за шкоду, завдану податковим органам, а не на стримування від вчинення повторного правопорушення (*Mieg de Boofzheim проти Франції* (ріш.)).

280. Було постановлено, що стаття 6 в її кримінально-правовому аспекті є застосовною до справ про митні правопорушення (*Salabiaku проти Франції*, § 24), і до покарань, призначених судом, який має юрисдикцію щодо вирішення бюджетних і фінансових справ (*Guisset проти Франції*, § 59) та до певних адміністративних органів, наділених повноваженнями у галузях економічного, фінансового та конкурентного права (*Lilly France S.A. проти Франції* (ріш.); *Dubus S.A. проти Франції*, §§ 35-38; *A. Menarini Diagnostica S.r.l. проти Італії*, §§ 38-44).

iii. Політичні питання

281. Було постановлено, що стаття 6 в її кримінальному аспекті не застосовується до проваджень стосовно виборчих санкцій (*Pierre-Bloch проти Франції*, §§ 53-60), до розпуску політичних партій (*Refah Partisi та інші проти Туреччини* (ріш.)), до парламентських слідчих комісій (*Montera проти Італії* (ріш.)) і до провадження з приводу імпічменту Президента держави за грубе порушення Конституції (*Paksas проти Литви* [ВП], §§ 66-67).

282. Стосовно процедури люстрації Суд постановив, що переважання аспектів з кримінальними значеннями (характер правопорушення- неправдива люстраційна декларація - характер та суворість покарання - заборона обіймати певні посади упродовж тривалого періоду) може привести ці провадження у сферу дії кримінального аспекту статті 6 Конвенції (*Matyjek проти Польщі* (ріш.)) і навпаки: див. *Sidabras and Džiautas проти Литви* (ріш.).

iv. Вислання і екстрадиція

283. Процедури вислання іноземців не підпадають під дію кримінально-правового аспекту статті 6, попри той факт, що вони можуть бути порушені в контексті кримінальної справи (*Maouiа проти Франції* [ВП], § 39). Такий само винятковий підхід застосовується до проваджень з приводу екстрадиції (*Peñafiel Salgado проти Іспанії* (ріш) проваджень стосовно європейського ордеру на арешт (*Monedero Angora проти Іспанії* (ріш))).

284. І навпаки, заміна тюремного ув'язнення на депортацію та заборону на перебування на території держави строком на 10 років, може розглядатися як таке саме покарання, як і те, що було призначено під час першого засудження (*Gurguchiani проти Іспанії*, §§ 40 і 47-48).

v. Різні стадії кримінального провадження, додаткове провадження та подальші заходи

285. На заходи, що вживаються для запобігання безпорядкам чи злочинним діянням, не поширюються гарантії статті 6 (спеціальний нагляд з боку поліції *Raimondo проти Італії*, § 43; або попередження поліції неповнолітньому, який вчиняв непристойні напади на дівчаток у своїй школі, *R. проти Сполученого Королівства* (ріш.)).

286. У принципі, пункт 1 статті 6 у його кримінально-правовому аспекті не вступає в дію у провадженнях стосовно заяв про надання правової допомоги (*Gutfreund проти Франції*, §§ 36-37).

287. Що стосується досудової стадії (дівання, слідство), Суд розглядає кримінальне провадження в цілому. Отже, вимога статті 6 щодо розгляду в межах розумного строку чи права на захист, можуть стосуватися і цієї стадії провадження, оскільки на справедливість судового розгляду, ймовірно, може серйозно вплинути недотримання цих вимог на першій стадії (*Imbrioscia проти Швейцарії*, § 36). Наприклад, пункт 1 статті 6, як правило, вимагає, щоб доступ до адвоката забезпечувався з першого допиту підозрюваного в поліції, якщо у світлі конкретних обставин кожної справи не буде доведено, що існують неспростовні підстави для обмеження цього права (*Salduz проти Туреччини*, § 55, див. також *Dayaunan проти Туреччини*, § 50).

288. Хоча слідчі судді не визначають «кримінального обвинувачення», заходи, що вживаються ними, безпосередньо впливають на проведення та справедливість подальшого провадження, у тому числі на саме судовий розгляд. Відповідно, пункт 1 статті 6 може вважатися застосовним до процесу розслідування, який проводиться слідчим суддею, хоча деякі з процесуальних гарантій, передбачених пунктом 1 статті 6, можуть не застосовуватися (*Vera Fernández-Huidobro проти Іспанії*, §§ 108-114) до вимоги безсторонності слідчого судді.

289. Пункт 1 статті 6 є застосовним до всіх проваджень щодо визначення будь-якого «кримінального обвинувачення», у тому числі на стадії призначення покарання (наприклад, провадження щодо конфіскації, що надає можливість національним судам оцінювати суму, яка має зазначатися у приписі щодо конфіскації, у справі *Phillips проти Сполученого Королівства*, § 39). Стаття 6 у її кримінально-правовому аспекті може також застосовуватися до провадження стосовно знесення будинку, побудованого без дозволу планувального органу, бо це знесення може вважатися «покаранням» (*Hamer проти Бельгії*, § 60). Однак, вона не є застосовною до провадження з метою

приведення первісно призначеного покарання у відповідність із більш сприятливими положеннями нового Кримінального кодексу (*Nurmagomedov проти Росії*, § 50).

290. Провадження стосовно виконання покарань, такі, як провадження щодо застосування амністії (*Montcornet de Caumont проти Франції* (ріш.)), провадження щодо умовного звільнення (*Aldrian проти Австрії*, рішення Комісії; див. також *Macedo da Costa проти Люксембургу* (ріш.)), провадження щодо передання засуджених осіб на підставі Конвенції про передання засуджених *Szabó проти Швеції* (ріш.), однак див. навпаки *Vuijen проти Німеччини*, §§ 40-45 через особливі обставини справи, або процедури, пов'язані з *exequatur* забезпеченням виконання рішення про конфіскацію, постановленого іноземним судом (*Saccoccia проти Австрії* (ріш.)), не підпадають під сферу дії кримінально-правового аспекту статті 6.

291. У принципі заходи щодо конфіскації, які негативно впливають на майнові права третіх сторін за відсутності будь-якої загрози кримінального провадження проти них, не є рівнозначними "визначенню кримінального обвинувачення" (захоплення літака у справі *Air Canada проти Сполученого Королівства*, § 54; конфіскація золотих монет у справі *AGOSI проти Сполученого Королівства* §§ 65-66). Такі заходи підпадають під сферу дії цивільного аспекту статті 6 (*Silickienė проти Литви*, §§ 45-46).

292. Гарантії статті 6 в принципі застосовуються до розгляду апеляційних скарг з питань права (*Meftah та інші проти Франції* [ВП], § 40) і до конституційних проваджень (*Gast i Popp проти Німеччини*, §§ 65-66; *Caldas Ramírez de Arrellano проти Іспанії* (ріш.)), коли таке провадження є наступною стадією відповідних кримінальних проваджень та результати яких можуть бути вирішальними для засуджених осіб.

293. Стаття 6 не застосовується до провадження з приводу нового розгляду справи, тому що якщо особа, вирок щодо якої став остаточним, звертається з клопотанням про новий розгляд цієї справи, вона не є «обвинуваченою у вчиненні кримінального правопорушення» в розумінні статті 6 (*Fischer проти Австрії* (ріш.)). Лише нове провадження після того, як клопотання про відкриття нової справи було задоволено, може вважатися таким, що стосується вирішення кримінального обвинувачення (*Löffler проти Австрії*, §§ 18-19). Так само, стаття 6 не застосовується до клопотання про повторне відкриття кримінального провадження внаслідок констатації порушення прав людини Європейським судом (*Öcalan проти Туреччини* (ріш.)). Однак, процедури перегляду в порядку нагляду, що мають наслідком зміну остаточного судового рішення в останній інстанції, підпадають під дію кримінально-правового аспекту статті 6 (*Vanyan проти Росії*, § 58).

294. Насамкінець, пункт 2 статті 6 Конвенції (презумпція невинуватості) може застосовуватися до подальшого провадження після завершення кримінального провадження. Якщо було наявне кримінальне обвинувачення, і кримінальне провадження завершилось виправданням, особа, проти якої було висунуто обвинувачення, вважається невинуватою з точки зору права і вимагає відповідного ставлення до себе. Отже, презумпція невинуватості залишається після завершення кримінального провадження і це дозволяє забезпечити повагу до невинуватості цієї особи стосовно будь-якого обвинувачення, яке не було доведено (*Allen проти Сполученого Королівства* [ВП] §103). Проте, для того, щоб встановити застосовність пункту 2 статті 6 до подальшого провадження, заявник має показати наявність зв'язку між завершеним кримінальним провадженням та подальшими провадженнями (*ibidem*, § 104). Ймовірно, що такий зв'язок буде наявним, наприклад, якщо подальше провадження вимагає розгляду результатів попереднього кримінального провадження і, зокрема, якщо на відповідну судову інстанцію покладено обов'язок провести аналіз вироку у кримінальній справі, провести огляд або оцінити докази у кримінальній

справі, дати оцінку участі заявника у деяких або всіх подіях, що передували кримінальному обвинуваченню, чи прокоментувати додаткові ознаки, що можуть свідчити про можливу вину заявника (*ibidem*). Дотримуючись такого підходу, Суд постановив, що пункт 2 статті 6 є застосовним до провадження щодо виплати компенсації у випадку помилки правосуддя (*ibidem*, §§ 106-108 ; див. також .§ 98 для інших прикладів, коли Суд розглядав питання застосовності пункту 2 статті 6).

с) Зв'язок з іншими статтями Конвенції або Протоколами до неї

295. Підпункт с) п. 1 статті 5 дозволяє позбавлення свободи лише у зв'язку з кримінальним провадженням. Це очевидно з його формулювання, яке має читатися у поєднанні, з одного боку, з підпунктом а) і, з іншого боку, з пунктом 3, з яким він становить єдине ціле (*Ciulla проти Італії*, § 38). Таким чином, поняття «кримінальне обвинувачення» також відноситься до застосування гарантій статті 5 пункти 1 а) і с) та 3 (див., наприклад, *Steel та інші проти Сполученого Королівства*, § 49). З цього випливає, що провадження стосовно затримання виключно на одній із підстав, перерахованих в інших підпунктах пункту 1 статті 5, таке, як затримання психічно хворої особи (підпункт е), не підпадають під сферу дії статті 6 в її кримінально-правовому аспекті (*Aerts проти Бельгії*, § 59).

296. Хоча й існує тісний зв'язок між пунктом 4 статті 5 та пунктом 1 статті 6 в аспекті кримінального провадження, слід пам'ятати, що ці дві статті переслідують різні цілі, і, отже, кримінально-правовий аспект статті 6 не застосовується до проваджень щодо перегляду законності затримання, що підпадає під дію пункту 4 статті 5, який є спеціальним законом («*lex specialis*») по відношенню до статті 6 (*Reinprecht проти Австрії*, §§ 36, 39, 48 і 55).

297. Поняття «покарання» згідно зі статтею 7 Конвенції є також автономним поняттям (*Welch проти Сполученого Королівства*, § 27). *Del Río Prada проти Іспанії* [ВП], §§ 81-90). Суд вважає, що відправною точкою при оцінюванні існування «покарання», є питання, чи міра покарання, про яку йдеться, була призначена після засудження за «кримінальне правопорушення». У цьому відношенні має бути прийнято (*Brown проти Сполученого Королівства* (ріш.)) потрібний критерій, встановлений у справі *Engel та інші*.

298. Зрештою, поняття «кримінальне правопорушення» та «покарання» може бути релевантним також для застосовності статей 2 і 4 Протоколу № 7 (*Grecu проти Румунії*, § 81; *Sergueï Zolotoukhine проти Росії* [ВП], §§ 52-57).

3. Поняття «приватного життя» та «сімейного життя»

Стаття 8 – Право на повагу до приватного і сімейного життя

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя (...).

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

а) Сфера застосування статті 8

У той час, як стаття 8 прагне захистити чотири сфери особистої автономії – приватне життя, сімейне життя, житло особи та її власну кореспонденцію – ці сфери не є взаємовиключними, і один засіб може одночасно втручатися і в приватне і сімейне життя (*Menteş та інші проти Туреччини*, § 73; *Stjerna проти Фінляндії*, § 37; *López Ostra проти Іспанії*, § 51; *Burghartz проти Швейцарії*, § 24; *Płoski проти Польщі*, § 32).

б) Сфера «приватного життя»

300. Вичерпного визначення поняття приватного життя не існує (*Niemietz проти Німеччини*, § 29), але це поняття широке (*Peck проти Сполученого Королівства*, § 57; *Pretty проти Сполученого Королівства*, § 61), і справи, що підпадають під поняття приватного життя, можна поділити на три категорії. і. фізична і психологічна або моральна недоторканність особи; (ii) приватне життя; (iii) особиста ідентичність та особиста автономія. По кожній категорії надаються приклади:

і. Фізична і психологічна або моральна недоторканність особи

301. Це може поширюватися на такі сфери:

- фізична, психологічна або моральна недоторканність особи (*X і Y проти Нідерландів*, § 22), у тому числі медичне лікування та психіатричні обстеження (*Glass проти Сполученого Королівства*, §§ 70-72; *X проти Фінляндії*, § 214; *Y.F. проти Туреччини*, § 33, стосовно примусового гінекологічного обстеження; *Matter проти Словаччини*, § 64; *Worwa проти Польщі*, § 80) та примусової стерилізації (*V.C. проти Словаччини*, §154), що також розглядається під рубрикою сімейного життя ;
- психічне здоров'я (*Bensaid проти Сполученого Королівства*, § 47);
- поведження, яке не досягає порогу жорстокості, передбаченого статтею 3, якщо здійснюється достатній негативний вплив на фізичну та моральну недоторканність (*Costello-Roberts проти Сполученого Королівства*, § 36). Стосовно умов тримання під вартою, які не досягають рівня жорстокості, закріпленого статтею 3, див. *Raninen проти Фінляндії*, § 63, та щодо неможливості дивитись телевізійні програми під час тримання під вартою, що могло впливати на особисте життя, див. *Laduna проти Словаччини*, § 54.
- фізична недоторканність вагітних жінок, пов'язана з абортom (*Tysiác проти Польщі*, §§ 107 і 110 та *A, B and C проти Ірландії* [ВП], §§ 244-46); (*R.R. проти Польщі*, § 181); та пов'язана з пологами вдома (*Ternovszky проти Угорщини*, § 22); а також перед-імплантаційний діагноз, коли дозволяється штучне запліднення та припинення вагітності з медичних підстав (*Costa і Pavan проти Італії*);
 - переривання вагітності, яке здійснюється за медичними показниками та/або для забезпечення добробуту, хоча статтю 8 не можна тлумачити як таку, що надає право на аборт (*A, B and C проти Ірландії* [ВП], §§ 214 і 216); див. також *P. and S. проти Польщі* §§ 96, 99 і 111-112 (коли медичні органи не забезпечили вчасного і безперешкодного доступу до законного абортu неповнолітній, яка завагітніла внаслідок згвалтування, та розкрили інформацію про неї);
 - фізична та психологічна недоторканність потерпілих від побутового насильства (*Hajduová проти Словаччини*, § 46);
 - фізична недоторканність особи, на яку напала тічка бродячих собак (*Georgel and Georgeta Stoicescu проти Румунії*, § 62);

- позитивне зобов'язання держави згідно зі статтею 8 щодо забезпечення фізичної недоторканності особи може поширюватися на питання, що стосуються ефективності кримінального розслідування (*C.A.S. and C.S. проти Румунії*, § 72);
- фізична недоторканність дитини, яка потерпіла від насильства в школі, може підпадати під захист статті 8, однак твердження в заяві про вчинене насильство має бути конкретним і деталізованим щодо місця, часу та характеру оскаржуваних діянь (*Durđević проти Хорватії*, § 118);
- гендерна ідентичність (*B. проти Франції*, §§ 43-63), у тому числі право на юридичне визнання прооперованих транссексуалів (*Christine Goodwin проти Сполученого Королівства* [ВП], § 77);
- сексуальна орієнтація (*Dudgeon проти Сполученого Королівства*, § 41);
- статеве життя (*ibidem*; *Laskey, Jaggard і Brown проти Сполученого Королівства* § 36; *A.D.T. проти Сполученого Королівства*, §§ 21-26; *Mosley проти Сполученого Королівства*, § 71);
- право на повагу до вибору: ставати чи не ставати батьками в генетичному розумінні (*Evans проти Сполученого Королівства* [ВП], § 71), у тому числі право щодо вибору обставин, за яких ставати батьками (*Ternovszky проти Угорщини*, § 22, стосовно пологів удома). Проте, Суд залишив відкритим питання щодо того, чи окремо взяте право на усиновлення підпадає під дію статті 8, і водночас визнав, що право неодружених осіб звертатися за дозволом на усиновлення у відповідності з національним законодавством підпадає "під сферу дії" статті 8 (*E.V. проти Франції* [ВП], §§ 46 і 49, див також стосовно процедури забезпечення доступу до усиновлення (*Schwizgebel проти Швейцарії*, § 73). Конвенція не гарантує права для особи, що усиновила дитину, припинити усиновлення (*Gojia проти Румунії* (ріш.));
- діяльність професійного або бізнесового характеру (*Niemietz проти Німеччини*, § 29; *Halford проти Сполученого Королівства*, § 44; *Özpinar проти Туреччини*, § 46; *Oleksandr Volkov проти України*, §§ 165-67; *Michaud проти Франції*, § 91; а також *Gillberg проти Швеції* [ВП], § 74, у якій Велика Палата визнала, що кримінальне засудження заявника за зловживання посадою через те, що він нехтував своїми обов'язками державного службовця, не підпадає під сферу дії статті 8);
- обмеження на доступ до певних професій чи працевлаштування (*Sidabras and Džiautas проти Литви*, §§ 47-50; *Bigaeva проти Греції*, §§ 22-25);
- певні права осіб з обмеженими можливостями: Судом було визнано, що стаття 8 є застосовною до зобов'язання, щоб особа сплачувала податок на звільнення від військової служби попри те, що її було визнано непридатною до такої служби (*Glor проти Швейцарії*, § 54), але не поширюється на права осіб з обмеженими можливостями мати доступ до пляжу та моря під час відпустки (*Botta проти Італії*, § 35). Див. також *Zehnalová і Zehnal проти Чеської Республіки* (ріш.), стосовно відсутності доступу осіб з обмеженими можливостями до публічних будівель, за відсутності достатніх доказів щодо суттєвої шкоди особистому розвитку чи здатністю вступати у відносини з іншими; *Mólka проти Польщі* (ріш.), в якому Суд не виключив, що відсутність таких зручностей може спричинити застосування статті 8;
- питання, що стосуються захоронення членів сім'ї, коли стаття 8 є також застосовною, інколи без уточнення з боку Суду щодо того, чи це втручання

стосується поняття приватного чи сімейного життя: надмірна затримка органів влади стосовно повернення тіла дитини після розтину (*Pannullo and Forte проти Франції*, § 36); відмова дозволити передання урни з попелом чоловіка заявниці (*Elli Poluhus Dödsbo проти Швеції*, § 24); право матері бути присутньою на похороні її мертвнонародженої дитини, що, можливо, має супроводжуватися певною церемонією та мати можливість транспортувати тіло дитини у належному транспортному засобі (*Hadri-Vionnet проти Швейцарії*, § 52); та рішення не повертати тіла загиблих членам їх сімей (*Maskhadova та інші проти Росії*, §§ 208-12; *Sabanchiyeva та інші проти Росії*);

- відсутність чітких положень закону, що криміналізують таємні діяння - зйомку оголеної дитини, якщо держава має позитивні зобов'язання забезпечити наявність ефективних кримінальних положень щодо цього (*Söderman проти Швеції* [ВП], § 117);
- зобов'язання забезпечити надання заявникам суттєвої інформації, щоб вони могли оцінювати ризики для свого здоров'я і життя (*Vilnes та інші проти Норвегії*).

ii. Приватне життя

302. Це поняття може поширюватися на такі сфери:

- право на зображення та фотографії особи (*Von Hannover проти Німеччини*, §§ 50-53; *Sciacca проти Італії*, § 29; *Reklos i Davourlis проти Греції*, § 40; *Von Hannover проти Німеччини (№. 2)* [ВП], §§ 95-99);
- захист репутації (*Chauvy та інші проти Франції*, § 70; *Pfeifer проти Австрії*, § 35, *Petrina проти Румунії*, § 28, *Polanco Torres i Movilla Polanco проти Іспанії*, § 40) і честь особи (*A. проти Норвегії*, § 64). Див. також *Putistin проти України*, тут Суд вирішив, що репутація померлого члена родини може за деяких обставин впливати на приватне життя та на ідентичність заявника, за умови, що існував достатньо тісний зв'язок між постраждалою особою і репутацією усієї її родини. Однак не можна посилаючись на статтю 8 для оскарження посягання на репутацію, яке можна було передбачити через вчинки самої цієї особи (див., крім інших, *Sidabras i Džiautas проти Литви*, § 49; *Mikolajová проти Словаччини*, § 57; *Gillberg проти Швеції* [ГС], § 67);
- захист даних особистого або публічного характеру (наприклад, інформація про політичну діяльність особи), якщо ці дані були зібрані і збережені службами безпеки або іншими державними службами (*Rotaru проти Румунії* [ВП], §§ 43-44; *Atapp проти Швейцарії* [ВП], §§ 65-67; *Leander c. Suède*, § 48); стосовно ДНК, зразків кліток та відбитків пальців див. *S. i Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 68-86, але це не обов'язково має поширюватися на аналіз і збереження даних ДНК осуджених правопорушників з метою збереження цих даних для можливого майбутнього кримінального провадження (*Peruzzo i Martens проти Німеччини* (ріш.), §§ 42 et 49); стосовно занесення до національної бази даних прізвищ людей, що вчинили злочини на сексуальному ґрунті, див. *Gardel проти Франції*, § 58, стосовно відсутності гарантій щодо зняття, збереження та знищення відбитків пальців осіб, яких підозрювали у вчиненні кримінальних злочинів, але які не були засуджені, див. *M.K. проти Франції*, § 26;
- інформація про стан здоров'я (наприклад, про наявність ВІЧ-інфекції *Z проти Фінляндії*, § 71; *C.C. проти Іспанії*, § 33; або про можливість народжувати дітей :

K.H. та інші проти Словаччини, § 44), інформація про ризики для стану здоров'я (*McGinley i Egan проти Сполученого Королівства*, § 97 ; *Guerra та інші проти Італії*, § 60) ;

- прослуховування телефонних розмов (*Halford проти Сполученого Королівства*, § 44 ; *Weber i Saravia проти Німеччини* (ріш.), §§ 76-79), але не обов'язково звернення до секретних агентів (*Lüdi проти Швейцарії*, § 40); збереження інформації, отриманої шляхом таємного спостереження: порушення (*Association 21 December 1989 та інші проти Румунії*, § 115);
- відеоспостереження у публічних місцях, де дані відеозйомки записувалися, зберігалися та розповсюджувалися серед населення (*Peck проти Сполученого Королівства*, §§ 57-63) ;
- нагляд за особою за допомогою GPS і наступна обробка і використання отриманих даних (*Uzun проти Німеччини*, § 52) ;
- відеонагляд за робітницею з боку її роботодавця (*Körke проти Німеччини* (ріш.), йшлося про касирку у супермаркеті, яку запідозрили у крадіжці;
- внесення до реєстру поліції та поліцейський нагляд за особою через її приналежність до організації із захисту прав людини (*Shimovolos проти Росії*, § 66).

iii. Особиста ідентичність та особиста автономія

303. Це поняття включає наступні сфери:

- право на особистий розвиток та особисту автономію (*Pretty проти Сполученого Королівства*, §§ 61 і 67, ідеться про право вибору людини уникнути того, що на її думку, становило б негідний і болісний кінець життя), хоча це не поширюється на будь-яку публічну діяльність, якою особа може прагнути займатися разом з іншими людьми (наприклад, полювання з собаками на диких тварин *Friend та інші проти Сполученого Королівства* (déc.), §§ 40-43). У той час, як стаття 8 гарантує особі сферу, в якій особа може вільно займатися розвитком своєї особистості та реалізацією своїх можливостей (*Brüggenmann i Scheuten проти Німеччини*, рішення Комісії), вона не обмежується засобами, що впливають на поведінку осіб у їхньому житті або приватному приміщенні: існує зона взаємодії між особою та іншими людьми, навіть у публічному контексті, яка підпадає під сферу дії приватного життя (*P.G. i J.H. проти Сполученого Королівства*, §§ 56-57);
- право особи вирішувати, яким способом і в який момент має закінчитися її життя, за умови, що вона є здатною вільно прийняти рішення і діяти відповідним чином (*Naas проти Швейцарії*, § 51; *Koch проти Німеччини*, § 54, де Суд вирішив, що стаття 8 може включати право на контроль з боку суду навіть у справі, де матеріальні права ще належало довести);
- скаргу заявників на регуляторне обмеження їхньої можливості обрати, проконсультувавшись з лікарями, відповідне лікування, яке, за припущенням, могло б подовжити їхнє життя (*Hristozov та інші проти Болгарії*, § 116);
- право отримати інформацію для того, щоб дізнатися про своє походження та особу своїх батьків (*Mikulić проти Хорватії*, § 53; *Odièvre проти Франції* [ВП], § 29); щодо вилучення документів, необхідних для доведення власної особи, див. *Smirnova проти Росії*, §§ 95-97;
- неспроможність дитини, покинутої при народженні, отримати доступ до неідентифікуючої інформації стосовно її/його походження чи розкриття особи її/його матері (*Godelli проти Італії*, § 58);

- сімейний стан особи як невід'ємна частина його чи її особистої та соціальної ідентичності (*Dadouch проти Мальти*, § 48);
- визначення положень права, що регулюють стосунки особи із дитиною, батьком якої він, можливо, є, у провадженні, в якому оспорюється батьківство (*Rasmussen проти Данії*, § 33; *Yildirim проти Австрії* (ріш.); *Krušković проти Хорватії*, § 20; *Ahrens проти Німеччини* § 60);
- етнічна приналежність (*S. i Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], § 66; *Ciubotaru проти Молдови*, § 53); право членів національної меншини відстоювати свою етнічну приналежність і вести приватне і сімейне життя у відповідності зі своїми традиціями (*Chartan проти Сполученого Королівства* [GC], § 73); зокрема, будь-який негативний стереотип щодо якоїсь групи, коли він сягає певного рівня, здатен вплинути на відчуття приналежності до цієї групи та відчуття самооцінки і самовпевненості членів цієї групи, що можна розцінювати як вплив на приватне життя членів цієї групи (*Aksu проти Туреччини* [GC], §§ 58-61);
- інформація про особисті релігійні та філософські переконання (*Folgerø та інші проти Норвегії* [ВП], § 98);
- право на встановлення і розвиток стосунків з іншими людьми та зовнішнім світом (*Niemietz проти Німеччини*, § 29);
- зупинення та обшук особи у публічному місці (*Gillan і Quinton проти Сполученого Королівства*, §§ 61-65);
 - обшуки та виїмки (*McLeod проти Сполученого Королівства*, § 36; *Funke v. France*, § 48);
 - соціальні стосунки між поселенцями-мігрантами та громадою, в якій вони живуть, не залежать від того, чи мають вони "сімейне життя" (*Üner проти Нідерландів*, [ВП], § 59; *A.A. проти Сполученого Королівства* § 49)
 - заборона в'їзду або транзиту через Швейцарію, накладена на заявника внаслідок того, що його ім'я було включено до списку, доданого до Федерального ордонансу про талібанів (*Nada проти Швейцарії* [ВП], §§ 163-66);
 - небезпечне забруднення довкілля, яке потенційно зачіпало добробут осіб і негативно впливало на їхнє приватне і сімейне життя, не давало їм насолоджуватись життям у власних домівках (*López Ostra проти Іспанії*, § 51; *Tătar проти Румунії*, § 97), в тому числі неприємний сморід від звалища сміття поблизу в'язниці, що доходив до камери ув'язненого, яка вважалась єдиним "місцем проживання", наявним у нього на декілька років (*Brândușe проти Румунії*, §§ 64-67), незабезпечення органами влади упродовж тривалого часу збирання, переробки та утилізації сміття (*Di Sarno та інші проти Італії*, § 112); шумове забруднення (*Deés проти Угорщини*, §§ 21-24, стосовно шуму, що спричинявся дорожнім рухом; *Mileva та інші проти Болгарії*, § 97, стосовно незручностей, які спричиняв комп'ютерний клуб у багатоквартирному будинку)
- свавільна відмова в наданні громадянства за певних обставин, хоча право набути конкретне громадянство як таке не гарантується Конвенцією (*Karashev проти Фінляндії* (ріш.)) та неврегулювання проживання осіб, яких було "викреслено" зі списку постійних жителів після здобуття Словенією незалежності (*Kurić та інші проти Словенії* [ВП], § 339);
- ім'я та прізвище особи (*Mentzen проти Латвії* (ріш.); *Burghartz проти Швейцарії* § 24; *Guillot проти Франції*, §§ 21-22; *Güzel Erdagöz проти Туреччини*, § 43; *Losonci Rose і Rose проти Швейцарії*, § 26; *Garnaga проти України*, § 36).

(с) Сфера "сімейного життя"

304. Поняття "сімейного життя" є автономним (*Marckx проти Бельгії*, доповідь Комісії, § 69). Тому існує чи не існує "сімейне життя" є в основному питанням факту, що залежить реального існування на практиці тісних особистих зв'язків (*K. проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії). Отже, Суд розглядатиме фактичні сімейні зв'язки, тобто, чи живуть заявники разом, якщо відсутнє юридичне визнання сімейного життя (*Johnston та інші проти Ірландії*, § 56). Інші чинники включатимуть тривалість цих стосунків та у випадку подружжя, чи продемонстрували вони відданість один одному тим, що мають спільних дітей (*X, Y and Z проти Сполученого Королівства* [ВП], § 36). У справі *Ahrens проти Німеччини*, § 59, Суд фактично не визнав наявності сімейного життя, бо стосунки між матір'ю та заявником припинилися приблизно за рік до того, як було зачато дитину, і подальші стосунки носили виключно статевий характер.

305. І хоч не існує вичерпного визначення обсягу сімейного життя, з практики Суду воно поширюється на наступне:

і. Право стати батьками

306. Так само, як і поняття «приватного життя», поняття «сімейного життя» включає право на повагу до рішень стати генетичними батьками (*Dickson проти Сполученого Королівства* [ВП], § 66). Отже, право подружжя скористатися медичною допомогою для народження дитини підпадає під сферу дії статті 8 як вираження приватного та сімейного життя (*S.H. та інші проти Австрії*, § 60). Проте, окремо взяті положення статті 8 не гарантують ні права на створення сім'ї, ні права на усиновлення (*E.V. проти Франції* [ВП]).

ii. Стосовно дітей

307. Можливість одного з батьків перебувати разом з дитиною становить основоположний елемент "сімейного життя" в розумінні статті 8 Конвенції (див., серед багатьох інших, *Kutzner проти Німеччини*, § 58; *Monory проти Румунії та Угорщини*, § 70; *Zorica Jovanovi проти Сербії*, § 68).

308. Стосовно природного зв'язку між матір'ю та її дитиною, див. (*Marckx проти Бельгії*, § 31; *Kearns проти Франції*, § 72).

309. Дитина, що народилася у шлюбному союзі, в силу самого цього факту є частиною цих стосунків, отже, з моменту народження дитини і в силу цього факту між дитиною і батьками існує зв'язок, що дорівнює сімейному життю, який не можуть розірвати подальші події, хіба що за виняткових обставин (*Ahmut проти Нідерландів*, § 60; *Gül проти Швейцарії*, § 32; *Verrehab проти Нідерландів*, § 21; *Hokkanen проти Фінляндії*, § 54).

310. Для біологічного батька та його дитини, народженої поза шлюбом, відповідні елементи можуть включати співжиття, характер стосунків між батьками та його інтерес до дитини (*Keegan проти Ірландії*, §§ 42-45; *M.V. проти Сполученого Королівства* (ріш.), *Nylund проти Фінляндії* (ріш.); *L. проти Нідерландів*, §§ 37 - 40, *Chavdarov проти Болгарії*, § 40).

311. Згідно зі статтею 8 Конвенції поняття "сімейного життя" не обмежується стосунками, що ґрунтуються на одруженні, і може поширюватися на фактичні сімейні

зв'язки, коли сторони живуть разом поза шлюбом. Суд також зауважив, що намір щодо сімейного життя може у виняткових випадках підпадати під сферу дії статті 8, зокрема у випадку, коли не повна усталеність сімейного життя не залежить від заявника (порівняти з *Pini та інші проти Румунії*, §§ 143 and 146). Зокрема, коли це вимагається обставинами, "сімейне життя" може поширюватися на потенційні стосунки, які можуть розвинути між дитиною, народженою поза шлюбом, та біологічним батьком. Чинники, що стосуються цього, можуть визначати реальне існування на практиці тісних особистих зв'язків, що включають характер стосунків між природними батьками та продемонстрований інтерес і відданість батька дитині до і після її народження (*Nylund проти Фінляндії* (ріш.); *Nekvedavicius проти Німеччини* (ріш.); *L. проти Нідерландів*, § 36; *Anayo проти Німеччини*, § 57).

312. Проте, загалом, співжиття не є обов'язковою умовою сімейного життя між батьками і дітьми (*Berrehab проти Нідерландів*, § 21).

313. Стосовно усиновлених дітей та їхніх усиновлювачів-батьків див. *X проти Франції*, рішення Комісії від 5 жовтня 1982 р.; *X проти Бельгії і Нідерландів*, рішення Комісії; *Pini та інші проти Румунії*, §§ 139-140 та 143-148. Законне і справжнє усиновлення може становити «сімейне життя», навіть якщо відсутнє співжиття або реальні зв'язки між усиновленою дитиною та батьками-усиновлювачами (*ibidem*, §§ 143-148; *Topčić-Rosenberg проти Хорватії*, § 38).

314. Суд може визнати існування фактичного «сімейного життя» *de facto* між сім'єю, що прийняла на виховання дитину, та прийомною дитиною, з урахуванням часу, проведеного разом, характеру їхніх стосунків та ролі дорослого по відношенню до прийомної дитини (*Moretti і Benedetti проти Італії*, §§ 48-52).

315. Сімейне життя не закінчується, коли дитину передають на виховання (*Johansen проти Норвегії*, § 52) або якщо батьки розлучаються (*Mustafa і Armağan Akin проти Туреччини*, § 19).

316. У випадках імміграції не буде сімейного життя між батьками та дорослими дітьми, якщо вони не зможуть продемонструвати додаткові елементи залежності, крім звичайних емоційних зв'язків (*Kwakye-Nti і Dufie проти Нідерландів* (ріш.); *Slivenko проти Латвії* [ВП], § 97). Однак, ці зв'язки можуть враховуватися в аспекті «приватного життя» (*ibidem*). У деяких справах стосовно молодих дорослих, які ще не створили власну сім'ю, Суд визнавав, що їхні стосунки з батьками та іншими близькими членами сім'ї так само можуть розглядатися як «сімейне життя» (*Maslov проти Австрії* [ВП], § 62).

317. Питання, що стосуються скасування батьківських прав або усиновлення у випадках порушення презумпції невинуватості через підозру у жорстокому поведженні з дитиною входять в межі статті 8 Конвенції (*B.B. and F.B проти Німеччини*, §§ 49-52; *Ageyevy проти Росії*).

318. Відпустка батькам та грошова допомога входять в межі статті 8 Конвенції (*Konstantin Markin проти Росії* [ВП], § 130).

iii. Стосовно подружжя

319. У статті 8 поняття «сім'я» не обмежується виключно стосунками, що ґрунтуються на шлюбі, воно може поширюватися на інші, фактичні «сімейні зв'язки», коли сторони спільно живуть поза шлюбом» (*Johnston та інші проти Ірландії*, § 56; і у недавній справі *Van der Heijden проти Нідерландів* [ВП], § 50, в якій йшлося про спробу змусити заявницю давати свідчення у кримінальній справі, порушеній проти її давнього партнера по співжиттю).

320. Навіть за відсутності співжиття може бути достатньо зв'язків, що становлять наявність сімейного життя (*Kroon та інші проти Нідерландів*, § 30).

321. Шлюби, укладені не у відповідності з національним законодавством, не є перешкодою для сімейного життя (*Abdulaziz, Cabales і Balketali проти Сполученого Королівства*, § 63). Подружня пара, яка уклала лише релігійний шлюб, якого не визнає національний закон, може користуватися правом на повагу до «сімейного життя» за статтею 8. Однак це положення не може тлумачитися як таке, що накладає на державу зобов'язання визнати релігійний шлюб, зокрема, коли йдеться про права на успадкування і на пенсію у випадку втрати годувальника (*Serife Yiğit проти Туреччини* [ВП], §§ 97-98 і 102).

322. Заручення само по собі не створює сімейного життя (*Wakefield проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії).

323. Гомосексуальне подружжя, що спільно проживає, підтримуючи постійні стосунки, підпадає під поняття «сімейного життя», так само, як і у випадку стосунків різностатевого подружжя (*Schalk і Kopf проти Австрії*, §§ 92-94; *P.B. і J.S. проти Австрії*, § 30; *X та інші проти Австрії* [ВП], § 95). Більш того, Суд визнав у своєму рішенні щодо прийнятності у справі *Gas and Dubois проти Франції*, що стосунки між двома жінками, які жили разом і вступили в громадянське партнерство, та дитина, зачата однією з них з допомогою штучного запліднення, яку вони виховують удвох, становлять "сімейне життя" в розумінні статті 8 Конвенції.

324. Гомосексуальне подружжя, що звертається за реєстрацією свого статусу партнерства, також підпадає під визначення "сімейного життя" (*Vallianatos та інші проти Греції* [ВП], §§ 73-74).

iv. Стосовно інших стосунків

325. Сімейне життя може також існувати між братами та сестрами (*Moustaquim проти Бельгії*, § 36; *Mustafa і Armağan Akin проти Туреччини*, § 19) і між дядьками та тітками і племінницями/племінниками (*Boyle проти Сполученого Королівства*, §§ 41-47). Проте, традиційний підхід полягає в тому, що якщо тісним стосункам бракує ознак «сімейного життя», тоді вони підпадають під сферу дії «приватного життя» (*Znamenskaïa проти Росії*, § 27 та посилання, цитовані у цій справі).

326. Стосовно зв'язків між дитиною і близькими родичами, такими, як дідусь і бабуся та внуки (оскільки такі родичі можуть відігравати значну роль у сімейному житті), див. *Price проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії; та *Bronda проти Італії* § 51.

327. Саме тому, що важливою частиною прав ув'язненого є його право на повагу до сімейного життя, адміністрація в'язниці допомагає йому чи їй підтримувати контакти з своєю сім'єю (*Messina проти Італії (№ 2)*, § 61; *Piechowicz проти Польщі* § 212). Обмеження контактів з іншими ув'язненими та членами сім'ї, що встановлюються тюремними правилами, розглядалися Судом як "втручання" у права, що захищаються статтею 8 Конвенції (*Van der Ven проти Нідерландів*, § 69), так само й утримування ув'язнених у виправних колоніях за тисячі кілометрів від їхньої домівки (*Khodorkovskiy and Lebedev проти Росії*).

v. Матеріальні інтереси

328. «Сімейне життя» розглядається не лише виключно як зв'язки соціального, морального чи культурного характеру, це поняття включає також інтереси матеріального характеру, у тому числі, серед інших, зобов'язання щодо утримання і

щодо місця, яке займає у національних правових системах більшості договірних держав успадкування майна. Отже, Суд визнав, що право на успадкування майна між дітьми і батьками та між внуками і дідусями та бабусями настільки тісно пов'язано з сімейним життям, що підпадає під сферу дії статті 8 (*Marckx проти Бельгії*, § 52; *Pla і Puncernau проти Андорри*, § 26). Однак, стаття 8 не вимагає, щоб дитина мала право бути визнаною спадкоємцем померлої особи для цілей успадкування майна (*Haas проти Нідерландів*, § 43).

329. Суд уже постановляв, що надання допомоги сім'ї дозволяє державі «виявити повагу до сімейного життя» за статтею 8 і, таким чином, включається до сфери дії цієї статті (*Fawsie проти Греції*, § 28).

330. Поняття «сімейного життя» не є застосовним до вимог щодо відшкодування збитків від третьої сторони після смерті нареченої заявника (*Hofmann проти Німеччини* (ріш.)).

4. Поняття «житла» та «кореспонденції»

Стаття 8 – Право на повагу до приватного і сімейного життя

«1. Кожен має право на повагу (...) до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

а) Сфера застосування статті 8

331. У той час, як стаття 8 має на меті захищати чотири сфери особистої автономії – приватне життя, сімейне життя, житло та кореспонденцію – ці сфери не є взаємовиключними одна щодо іншої, і один захід може одночасно порушувати право на повагу до як приватного, так і сімейного життя та право на повагу до житла і до кореспонденції (*Menteş та інші проти Туреччини*, § 73; *Klass та інші проти Німеччини*, § 41; *López Ostra проти Іспанії*, § 51; *Margareta і Roger Andersson проти Швеції*, § 72).

б) Обсяг поняття «житло»

332. Поняття житла є автономним, і те, чи конкретне місце проживання становить чи ні «житло», що захищається пунктом 1 статті 8, залежатиме від фактичних обставин, а саме, наявності достатнього та постійного зв'язку з конкретним місцем (*Prokorovitch проти Росії*, § 36; *Gillow проти Сполученого Королівства*, § 46; *McKay-Кореска проти Польщі* (ріш.)). Крім того, термін «житло» в англійській версії статті 8 не повинен тлумачитися вузько, з урахуванням того, що французький еквівалент «домісиль» («*domicile*») має ширше додаткове значення (*Niemietz проти Німеччини*, § 30). Це поняття:

Це поняття:

– поширюється на тимчасове володіння будинком, що належить іншій особі, якщо це відбувається упродовж значних періодів кожного року (*Menteş та інші проти Туреччини*, § 73). Для цілей статті 8 заявникові не потрібно бути власником «житла»;

- не обмежується місцями проживання, що є законно встановленими ((*Buckley проти Сполученого Королівства*, § 54), і на нього може посилається особа, що проживає в квартирі, орендованій іншою особою (*Prokopovitch проти Росії*, § 36);
 - отже, може бути застосовним до соціального житла, яке заявник займає як орендар, навіть якщо право на володіння згідно з національним законом припинилось (*McCann проти Сполученого Королівства*, § 46); або якщо він займав цю квартиру упродовж 39 років без жодних правових підстав (*Brežec проти Хорватії*);
 - не обмежується традиційними місцями проживання і, отже, включає, наприклад, будинки на колесах та інші нефіксовані місця проживання (*Buckley проти Сполученого Королівства*, § 54; *Charman проти Сполученого Королівства* [ВП], §§ 71-74); у тому числі хатини та бунгало, що займають землю, незалежно від того, чи є їх розміщення законним згідно з національним правом (*Winterstein та інші проти Франції*, § 141; *Yordanova та інші проти Болгарії*, § 103);
 - також поширюється на інше житло або дачу (*Demades проти Туреччини*, §§ 32-34);
 - може також застосовуватися до професійних приміщень, якщо відсутнє чітке розмежування між офісом особи та її приватним житловим приміщенням чи між приватною та бізнесовою діяльністю (*Niemietz проти Німеччини*, §§ 29-31);
 - також застосовується до зареєстрованого офісу компанії, її філій чи інших бізнесових приміщень (*Société Colas Est та інші проти Франції*, § 41); та до бізнесових приміщень товариства з обмеженою відповідальністю, яким володіє і управляє приватна особа (*Buck проти Німеччини*, § 32);
 - не поширюється на намір побудувати житло на земельній ділянці або на факт, що особа має корені у конкретному регіоні (*Loizidou проти Туреччини*, § 66); (попередні заперечення)
 - не застосовується до приміщення пральні, яким спільно володіють співвласники багатоквартирного будинку і яке слугує для періодичного використання (*Chelu проти Румунії*, § 45), до артистичної вбиральні (*Hartung проти Франції* (ріш.)) чи до земельної ділянки, на якій власники займаються спортом або дозволяють спортивні заняття (наприклад, полювання, *Friend та інші проти Сполученого Королівства* (ріш.), § 45) або до промислових будинків та споруд (наприклад, млин, пекарня, складське приміщення, що використовуються для суто професійних цілей *Khamidov проти Росії*, § 131).

333. Проте, якщо заявник називає своїм «житлом» приміщення, в якому він ніколи або майже ніколи не мешкав, чи якщо він не мешкав там упродовж значного проміжку часу, може статися так, що зв'язки з цим приміщенням настільки послабшали, що перестали порушувати будь-яке, чи принаймні будь-яке окреме питання за статтею 8 (див., наприклад, *Andreou Papi проти Туреччини*, § 54). Можливість успадкування такого майна не становить конкретного зв'язку, достатнього для того, щоб його можна було тлумачити як «житло» (*Demopoulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП], §§ 136-137).

334. У той час, як поняття "житла" та "майна" в розумінні статті 8 Конвенції можуть значною мірою збігатися, існування "житла" не поширюється на існування права на нерухоме майно або на його частину (*Surugiu проти Румунії*, § 63). Особа може мати майнові права на будинок чи на землю в розумінні статті 1 Протоколу 1 і не мати достатніх зв'язків з цим майном, щоб воно вважалось "житлом" в розумінні статті 8 Конвенції (*Khamidov проти Росії*, § 128).

с) Ситуації, що підпадають під поняття "житло"

335. Приклади можливого втручання в право на повагу до житла особи:

- умисне руйнування житла (*Selçuk i Asker проти Туреччини*, § 86);
- відмова надати дозвіл переміщенням особам повернутися у своє житло (*Chypre [Kınp] проти Туреччини* [ВП], §§ 165-177);
- виселення (*Orlić проти Хорватії*, § 56 та цитовані там посилання), у тому числі ордер на виселення, доручення за яким не було виконано (*Gladysheva проти Росії*, § 91);
- обшуки (*Murray проти Сполученого Королівства*, § 88; *Chappell проти Сполученого Королівства*, §§ 50-51; *Funke проти Франції*, § 48) та інші вторгнення поліції до житла (*Evcen проти Нідерландів* (ріш.); *Kanthak проти Німеччини*, рішення Комісії); співпраця з поліцією не перешкоджає "втручанням" (*Saint-Paul Luxembourg S.A. проти Люксембургу*, § 38); як і той факт, що злочин, який став підставою для обшуку, було вчинено третьою стороною, не є суттєвим (*Buck проти Німеччини*);
- рішення у справах щодо планування будівництва (*Buckley проти Сполученого Королівства*, § 60) та рішення про експропріацію (*Howard проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії);
- вимога до компаній надати дозвіл податковим інспекторам увійти в приміщення, щоб скопіювати дані з їхнього серверу (*Bernh Larsen Holding AS та інші проти Норвегії*, § 106).

336. Стаття 8 може також застосовуватись до сильного забруднення довкілля з безпосереднім впливом на житло (*López Ostra проти Іспанії*, § 51; *Powell i Rayner проти Сполученого Королівства* § 40; *Fadeyeva проти Росії*, §§ 68-69; *Deés проти Угорщини*, §§ 21-24). Сюди можуть включатися шуми, сморід чи інші види забруднення, негативний вплив яких унеможливує користування будинком (наприклад, див. *Moreno Gómez проти Іспанії*, § 53; *Martínez Martínez i Pino Manzano проти Іспанії*, §§ 41 і 45) – що слід відрізняти від загального погіршення стану довкілля та різних видів завдання шкоди, властивих сучасному суспільству. Отже, завдана шкода має досягати певного рівня тяжкості (*Leon and Agnieszka Kania проти Польщі*, § 100). Таке втручання може спричинятися приватними особами або публічними компаніями. .

Стаття 8 може також застосовуватися до ризиків, які ще не матеріалізувались, але які можуть мати безпосередній вплив на житло (*Hardy and Maile проти Сполученого Королівства*, §§ 190-92)

337. Однак деякі заходи, що стосуються користування житлом, слід розглядати у світлі статті 1 Протоколу № 1. Вони можуть включати:

- класичні справи експропріації (*Mehmet Salih i Abdü Çakmak проти Туреччини*, § 22; *Mutlu проти Туреччини*, § 23);
- певні аспекти оренди, зокрема щодо розміру орендної плати (*Langborger проти Швеції*, § 39).

338. Так само, певні заходи, що становлять порушення статті 8, необов'язково призводять до визнання порушення статті 1 Протоколу № 1 (*Surugiu проти Румунії*) і навпаки, (*Önerıldız проти Туреччини* [ВП], § 160).

339. Стаття 2 Конвенції може також застосовуватися до дій, що становлять небезпеку (*ibidem*; *Kolyadenko та інші проти Росії*, §§ 212-213 і 216)

340. Повага до житла може мати наслідком вжиття органами влади заходів з метою забезпечення цього права (позитивні зобов'язання) навіть у сфері стосунків між особами з метою перешкоджання проникненню та втручанню у житло, що виходить поза межі звичайних незручностей, пов'язаних з проживанням з сусідами (*Surugiu проти Румунії*, § 59 з цитованими там посиланнями; *Novosseletski проти України*, § 68).

Однак, це зобов'язання не може бути таким, що покладатиме неможливий чи непропорційний тягар на національні органи (*ibidem*, § 70).

341. Зокрема, у контексті небезпечної діяльності на держави покладається зобов'язання ввести в дію положення, які враховують особливості цієї діяльності, зокрема, щодо потенційно передбачуваного рівня ризику. Такі положення мають забезпечити ефективний захист громадян, життя яких може наражатися на ризик (*Di Sarno та інші проти Італії*, § 106). Той факт, що менеджмент державної служби було делеговано приватній структурі, не звільняє державу від її обов'язку піклуватися про це (*ibidem*).

342. Держава має вживати розумних і належних заходів для захисту житла.

Суд критикував наступне:

- зволікання упродовж кількох місяців і незабезпечення належного функціонування збирання відходів та служби їх утилізації (*ibidem*).

- недбалість відповідних органів, які не забезпечили, щоб будинки, розташовані нижче резервуару, не були затоплені (*Kolyadenko та інші проти Росії*, § 216).

Процесуальні зобов'язання, що впливають зі статті 8, також вимагають, щоб громадськість мала доступ до інформації, яка б надавала їм можливість оцінити небезпеку, на яку вони наражаються (*Giacomelli проти Італії*, § 83).

d) Обсяг поняття «кореспонденція»

343. Право на повагу до кореспонденції в розумінні пункту 1 статті 8 має на меті захист конфіденційності приватного спілкування у таких галузях:

- листування між особами приватного або професійного характеру (*Niemietz проти Німеччини*, § 32 *in fine*), навіть якщо відправник або отримувач є ув'язненим (*Silver та інші проти Сполученого Королівства*, § 84, *Mehmet Nuri Özen та інші проти Туреччини*, § 41, у тому числі пакети, вилучені службовими особами митниці (*X проти Сполученого Королівства*, рішення Комісії від 12 жовтня 1978 р).

- телефонні розмови (*Klass та інші проти Німеччини*, §§ 21 та 41; *Malone проти Сполученого Королівства*, § 64; *Margareta і Roger Andersson проти Швеції*, § 72), у тому числі така інформація щодо них, як дата та тривалість розмов і номери, що набирались (*P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства*, § 42);

- повідомлення по пейджеру (*Taylor-Sabori проти Сполученого Королівства*);

- старі форми електронного зв'язку, такі як телекси (*Christie проти Сполученого Королівства* (рішення Комісії);

- електронні повідомлення та особисте використання Інтернету, у тому числі на робочому місці (*Copland проти Сполученого Королівства*, §§ 41-42); а

також відправлення електронних повідомлень ув'язненому через поштову скриньку в'язниці (*Helander v. Finland* (ріш.), § 48);

– приватне радіо (*X і Y проти Бельгії* (рішення Комісії), але не в тих випадках, коли воно функціонує на публічних частотах і до нього мають доступ інші (*B.C. проти Швейцарії*, рішення Комісії)

– кореспонденція, перехоплена під час професійної діяльності або з бізнесових приміщень (*Kopp проти Швейцарії*, § 50; *Halford проти Сполученого Королівства*, §§ 44-46);

– електронні дані, вилучені під час обшуку адвокатської фірми (*Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії*, § 45).

– електронні дані компаній на сервері (*Bernh Larsen Holding AS та інші проти Норвегії*, § 106).

344. Зміст кореспонденції не має значення для встановлення факту втручання (*A проти Франції*, §§ 35-37; *Frérot проти Франції*, § 54).

345. Не існує мінімального ступеню, щоб вважати, що втручання відбулось: якщо відкрито один лист, це вже є достатнім (*Narinen проти Фінляндії*, § 32); *Idalov проти Росії* [ВП], § 197).

346. На даний час Суд визнав такі позитивні зобов'язання стосовно права на повагу до кореспонденції:

– зобов'язання запобігати розголошенню приватних розмов, вони не повинні ставати здобутком громадськості (*Craxi проти Італії (№ 2)*, §§ 68-76);

– зобов'язання допомагати ув'язненим писати листи, надаючи їм необхідні матеріали (*Cotleț проти Румунії*, §§ 60-65; *Gagiù проти Румунії*, § 91).

– зобов'язання виконати рішення Конституційного суду, згідно з яким було наказано знищити аудіо касети, на яких були записані телефонні розмови між адвокатом та його клієнтом (*Chadimová проти Чеської республіки*, § 146).

е) Приклади втручання

347. Втручання в право на повагу до кореспонденції може включати такі дії, що здійснюються органами влади:

– перевірка кореспонденції (*Campbell проти Сполученого Королівства*, § 33);

– перехоплення різними засобами і записування особистих і пов'язаних з бізнесом розмов (*Amann проти Швейцарії* [ВП], § 45); наприклад, прослуховування телефону (*Malone проти Сполученого Королівства*, § 64), навіть якщо воно здійснюється на лінії третьої сторони (*Lambert проти Франції*, § 21);

– зберігання перехоплених даних стосовно використання телефону, е-мейлів та Інтернету (*Corland проти Сполученого Королівства*, § 44). Той факт, що такі дані можуть отримуватися на законних підставах, наприклад з телефонних рахунків, не перешкоджає визнанню факту "втручання". Той факт, що ця інформація не було розкрито третім сторонам і або використано в дисциплінарних або інших провадженнях проти зацікавленої особи, є так само несуттєвим. (*ibidem*, § 43);

– пересилання кореспонденції третій стороні (*Luordo проти Італії*, § 94);

- копіювання електронних файлів, у тому числі файлів, що належать компаніям (*Bernh Larsen Holding AS та інші проти Норвегії*, § 106);
- систематичне записування керівництвом в'язниці розмов між ув'язненим та його родичами у кімнаті для відвідувачів (*Wisse проти Франції*, § 29);
- відмова керівництва в'язниці переслати лист адресатові (*Mehmet Nuri Özen та інші проти Туреччини*, § 42);
- таємні заходи спостереження у певних справах (*Kennedy проти Сполученого Королівства*, §§ 122-24 та цитовані там посилання).

348. «Суттєве доповнення» з боку адміністрації запису, зробленого приватною особою, прирівнюється до втручання з боку "органів влади" (*Van Vondel проти Нідерландів*, § 49).

349. Оскаржувана ситуація може підпадати під сферу дії пункту 1 статті 8 як в розумінні поваги до кореспонденції, так і в інших сферах, що захищаються статтею 8 (наприклад, *Chadimová проти Чеської Республіки*, § 143 та цитовані там посилання).

5. Поняття «володіння майном»

Стаття 1 Протоколу № 1 – Захист права власності

«1. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном (...)»

а) Майно, що захищається

350. Заявник може стверджувати про порушення статті 1 Протоколу № 1 лише якщо стверджені заходи або рішення стосуються його майна в розумінні цього положення. Поняття «майна» може стосуватися «існуючого майна» та активів, включаючи майнові зобов'язання, щодо яких заявник може заявити про те, що в нього існують принаймні «законні сподівання» на отримання реальної можливості користуватися правом власності (*J.A. Pye (Oxford) Ltd і J.A. Pye (Oxford) Land Ltd проти Сполученого Королівства* [ВП], § 61; *Maltzan та інші проти Німеччини* [ВП] (ріш.), § 74 с); *Koreský проти Словаччини* [ВП], § 35 с)).

«Сподівання» є «законними», якщо вони ґрунтуються на законодавчому положенні або на юридичному акті стосовно майнового інтересу, що розглядається (*Saghinadze та інші проти Грузії*, § 103).

б) Автономне значення

351. Поняття «майна» у першій частині статті 1 Протоколу № 1 має автономне значення, яке не обмежується володінням фізичним майном, а є незалежним від офіційної класифікації у національному праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть розглядатися як «майнові права» і, отже, як «майно» для цілей цього положення. У кожній справі потрібно розглядати питання, чи обставини справи в цілому надають заявникові право на матеріальний інтерес, що захищається статтею 1 Протоколу № 1 (*Depalle проти Франції* [ВП], § 62; *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 63; *Öneryıldız проти Туреччини* [ВП], § 124; *Broniowski проти Польщі* [ВП], § 129; *Beyley проти Італії* [ВП], § 100; *Iatridis проти Греції* [ВП], § 54; *Fabris проти Франції* [ВП], § 51; *Centro Europa 7 S.r.l. і Di Stefano проти Італії* [ВП], § 171).

У випадку справ, що стосуються нематеріальних активів, Суд брав до уваги, зокрема, чи призвела до виникнення фінансових прав та інтересів правова позиція, про яку йдеться, і чи мали вони економічну цінність (*Paeffgen GmbH проти Німеччини* (ріш.)).

с) Існуюче право на володіння майном

352. Стаття 1 Протоколу № 1 застосовується лише до існуючого права на володіння майном (*Marckx проти Бельгії*, § 50; *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 64). Вона не гарантує права на набуття майна (*Slivenko та інші проти Латвії* (ріш.) [ВП], § 121; *Korecký проти Словаччини* [ВП], § 35 b)).

353. Особа, яка скаржитися на порушення її права на повагу до майна, передусім повинна довести існування такого права. (*Pištorová проти Чеської Республіки*, § 38; *Des Fours Walderode проти Чеської Республіки* (ріш.); *Zhigalev проти Russia*, § 131).

354. Якщо існує спір стосовно того, чи має заявник майновий інтерес, що підпадає під захист статті 1 Протоколу № 1, від Суду вимагається визначити правовий статус заявника (*J.A. Pye (Oxford) Ltd і J.A. Pye (Oxford) Land Ltd проти Сполученого Королівства* [ВП], § 61).

д) Вимоги та борги

355. Якщо майновий інтерес стосується характеру вимоги, він може вважатися «цінністю, що успадковується», лише тоді, коли для цього є достатня підстава в національному праві, наприклад, якщо це підтверджується сталою судовою практикою національних судів (*Plechanow проти Польщі*, § 83; *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], § 94; *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 65; *Korecký проти Словаччини* [ВП], § 52; *Draon проти Франції* [ВП], § 68).

356. Якщо судовим рішенням належним чином встановлено, що борг має бути примусово сплаченим згідно з правовою санкцією, такий борг розглядається як «майно» (*Raffineries grecques Stran і Stratis Andreadis проти Греції*, § 59; *Bourdov проти Росії*, § 40; *Kotov проти Росії* [ВП], § 90).

357. Практика Суду не розглядає існування «реального спору» або «вимоги, яку можна довести» як критерій для встановлення існування «законного сподівання», що підпадає під захист статті 1 Протоколу № 1 (*Korecký проти Словаччини* [ВП], § 52; *Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії* [ВП], § 94).

358. Не можна дійти висновку, що таке законне сподівання виникає, якщо наявний спір щодо правильного тлумачення і застосування національного права та подання заявника були в подальшому відхилені національними судами (*Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 65; *Korecký проти Словаччини* [ВП], § 50, *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano проти Італії* [ВП], § 173).

359. Поняття "володіння майном" може поширюватися на конкретні пільги, яких зацікавлені особи були позбавлені завдяки дискримінаційній умові документа про право володіння (стосовно диференціації між чоловіками та жінками щодо вимоги ненакопичувальної соціальної допомоги див. *Stec та інші проти Сполученого Королівства* (ріш.) [ВП], § 55; щодо диференціації на підставі національності при призначенні пенсії за віком див. *Andrejeva проти Латвії* [ВП], § 79; щодо відмови позашлюбним дітям у праві на успадкування див. *Fabris проти Франції*, [ВП], § 50).

е) Повернення майна

360. Стаття 1 Протоколу № 1 не може тлумачитись як така, що покладає будь-які загальні зобов'язання на договірні держави повернути майно, передане їм до ратифікації Конвенції. Також стаття 1 Протоколу № 1 жодним чином не обмежує свободу договірних держав щодо визначення обсягу повернення майна та визначення умов, на яких вони погоджуються поновити майнові права колишніх власників.

361. Зокрема, Договірні Сторони мають широкі можливості на власний розсуд виключати певні категорії колишніх власників з переліку тих, хто має право на повернення майна. Якщо певні категорії власників виключено у такий спосіб, їхні вимоги щодо реституції не можуть бути підставою для «законного сподівання», що підпадає під захист статті 1 Протоколу № 1.

362. З іншого боку, якщо договірна держава після ратифікації Конвенції разом з Протоколом № 1 прийме законодавство, що передбачає повне або часткове повернення майна, конфіскованого під час попереднього режиму правління, можна вважати, що таке законодавство породжуватиме нові майнові права, що підпадають під захист статті 1 Протоколу № 1, для осіб, які відповідають вимогам щодо права на реституцію. Той само принцип може застосовуватися до законодавчих положень стосовно повернення майна або компенсації, прийнятих до ратифікації, якщо ці закони залишились чинними після ратифікації Протоколу № 1 договірними державами. (*Maltzan та інші проти Німеччини* (ріш.) [ВП], § 74 d); *Korecký проти Словаччини* [ВП], § 35 d)).

363. Надія на визнання права володіння майном, яку неможливо ефективно здійснювати, не може вважатися «майном» у розумінні статті 1 Протоколу № 1, так само як і умовна вимога, яка втрачає силу внаслідок нездійснення умови (*Malhous проти Чеської Республіки* (ріш.) [ВП]; *Korecký проти Словаччини* [ВП], § 35 c)).

364. Сподівання, що закон, який був чинним раніше, буде змінено на користь заявника, не може вважатися формою законного сподівання для цілей статті 1 Протоколу № 1. Існує відмінність між просто надією на повернення майна, якою б зрозумілою ця надія не була, та законним сподіванням, яке має носити більш конкретний характер, ніж просто надія, та ґрунтуватися на правовому положенні або на такому правовому акті, як судові рішення (*Gratzinger і Gratzingerova проти Чеської Республіки* (ріш.) [ВП], § 73; *Maltzan та інші проти Німеччини* (ріш.) [ВП], § 112).

f) Майбутній прибуток

365. Майбутній прибуток становить «майно» лише, якщо цей прибуток вже зароблений або якщо існує вимога, яку можна довести в судовому порядку (*Ian Edgar (Liverpool) Ltd проти Сполученого Королівства* (ріш.); *Levänen та інші проти Фінляндії* (ріш.); *Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 64; *N.K.M. проти Угорщини*, § 36).

g) Представники вільних професій та їхня клієнтура

366. Застосування статті 1 Протоколу № 1 поширюється на представників вільних професій та їхню клієнтуру, оскільки йдеться про категорії, що мають певну цінність. З багатьох точок зору це стосується приватного права і, таким чином, становить матеріальну цінність, а, отже, майно в розумінні першого речення статті 1 Протоколу № 1 (*ibidem*; *Lederer проти Німеччини* (ріш.); *Buzescu проти Румунії*, § 81; *Olbertz проти Німеччини* (ріш.); *Döring проти Німеччини* (ріш.); *Van Marle та інші проти Нідерландів*, § 41).

h) Ліцензії на здійснення комерційної діяльності

367. Ліцензія на здійснення комерційної діяльності становить майно, її скасування є порушенням права, гарантованого статтею 1 Протоколу № 1 (*Megadat.com SRL проти Молдови*, §§ 62-63; *Bimer S.A. проти Молдови*, § 49; *Rosenzweig i Bonded Warehouses Ltd проти Польщі*, § 49; *Capital Bank AD проти Болгарії*, § 130; *Tre Traktörer Aktiebolag проти Швеції*, § 53).

368. Інтереси, пов'язані з використанням ліцензії, становлять майнові інтереси, і на них поширюється захист статтею 1 Протоколу 1, а без виділення частот передач ліцензія позбавлена своєї суті (*Centro Europa 7 S.r.l. i Di Stefano проти Італії* [ВП], §§ 177-78).

i) Інфляція

369. Стаття 1 Протоколу № 1 не покладає загального зобов'язання на Договірні Сторони підтримувати шляхом систематичної індексації заощаджень купівельну спроможність грошей, внесених на депозит фінансових інституцій (*Rudzińska проти Польщі* (ріш.); *Gayduk та інші проти України* (ріш.); *Riabykh проти Росії*, § 63). Це само застосовується тим більше до сум, покладених на депозит до інших фінансових інституцій (*Flores Cardoso проти Португалії*, §§ 54-55).

Вона також не зобов'язує Держави підтримувати цінність вимог або застосовувати до приватних вимог відсоткову ставку з простроченого боргу з урахуванням інфляції (*Todorov проти Болгарії* (ріш.)).

j) Інтелектуальна власність

370. Стаття 1 Протоколу №1 застосовується до інтелектуальної власності (*Anheuser-Busch Inc. проти Португалії* [ВП], § 72).

371. Вона є застосовною до заяв про реєстрацію торгової марки (*ibidem*, § 78).

к) Акції компаній

372. Акції компаній, що мають економічну цінність, можуть вважатися майном (*Olczak проти Польщі* (ріш.), § 60; *Sovtransavto Holding проти України*, § 91).

l) Виплата соціального забезпечення

373. Для цілей статті 1 Протоколу № 1 нічим не може бути виправдано розмежування між виплатою соціальної допомоги на підставі залежності від контрибутивної чи неконтрибутивної схеми.

374. Хоча стаття 1 Протоколу №1 не включає право на отримання будь-яких виплат соціального забезпечення, проте якщо чинне законодавство договірної держави передбачає виплату соціальної допомоги – незалежно від попередньої сплати чи несплати внесків – має вважатися, що це законодавство породжує майновий інтерес, який підпадає під дію статті 1 Протоколу № 1 для осіб, що відповідають цим вимогам (*Stec та інші проти Сполученого Королівства* (ріш.) [ВП], §§ 53-55; *Andrejeva проти Латвії* [ВП], § 77; *Moskal проти Польщі*, § 38).

III. НЕПРИЙНЯТНІСТЬ, ЩО ҐРУНТУЄТЬСЯ НА СУТІ

A. Явна необґрунтованість

Стаття 35 § 3 а) – Умови прийнятності

«3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

а) що ця заява (...) явно необґрунтована (...)

1. Загальний вступ

375. Навіть якщо заява є сумісною з Конвенцією і відповідає усім вимогам прийнятності заяв, Суд все ж таки може оголосити її непринятною з підстав, що стосуються розгляду щодо суті. Найпоширенішою серед цих підстав є те, що заява вважається явно необґрунтованою. Насправді використання терміну «явно» у статті 35 пункт 3 а) може призводити до плутанини: у його буквальному розумінні можна подумати, що заяву може бути визнано непринятною на цій підставі лише у тому випадку, якщо пересічному читачеві відразу видно, що вона є надуманою і що їй бракує обґрунтування. Проте, з усталеної та багатой прецедентної практики органів Конвенції (тобто Суду та до 1 листопада 1998 року Європейської комісії з прав людини) випливає, що цей термін слід тлумачити набагато ширше, в аспекті остаточного вирішення справи. Фактично будь-яка заява вважатиметься «явно необґрунтованою», якщо попередній розгляд щодо її суті не розкриє будь-якого підтвердження порушення прав, гарантованих Конвенцією, з тим, щоб її можна було визнати непринятною з самого початку, не переходячи до формального розгляду щодо суті (який зазвичай має наслідком постановлення остаточного рішення).

376. Той факт, що для того, щоб дійти висновку, що заява є явно необґрунтованою, Суд іноді потребує роз'яснень сторін та вступає у тривалу та детальну аргументацію під час прийняття рішення, зовсім не змінює «явно» необґрунтований характер заяви (*Mentzen проти Латвії* (ріш.)).

377. Абсолютна більшість явно необґрунтованих заяв визнається неприйнятними *de plano* суддею одноособово або комітетом у складі трьох суддів (статті 27 і 28 Конвенції). Однак, деякі заяви такого типу розглядаються палатою або навіть – у виняткових випадках – Великою палатою (*Gratzinger і Gratzingerova проти Чеської Республіки* (ріш.) [ВП]; *Demopoulos та інші проти Туреччини* (ріш.) [ВП]).

378. Термін «явно необґрунтована» може застосовуватися до заяви в цілому або до конкретної скарги у ширшому контексті справи. Отже, у деяких випадках частина заяви може відхилитися як така, що має характер «четвертої інстанції», у той час як інша частина визнається прийнятною і може навіть мати наслідком визнання порушення Конвенції. Таким чином, точніше буде говорити про «явно необґрунтовані скарги».

379. Для того щоб усвідомити значення та обсяг поняття «явно необґрунтована», слід пригадати, що одним із основоположних принципів, на якому тримається вся система Конвенції, є принцип субсидіарності. У конкретному контексті Європейського суду з прав людини це означає, що завдання забезпечувати повагу до прав людини, закріплених Конвенцією, їх здійснення та забезпечення дотримання покладається передусім на договірні держави, а не на Суд. Суд може втручатися лише у випадках недотримання національними органами їхніх зобов'язань (*Scordino проти*

Італії (№ 1) [ВП], § 140). Отже, було б найкраще, щоб факти справи розслідувалися і проблеми розглядалися, наскільки це можливо, на національному рівні, а національні органи, які в силу безпосереднього і постійного контакту з важливими органами своїх держав можуть найкраще зробити це, вживали заходів, спрямованих на виправлення ситуації у випадках стверджуваних порушень Конвенції (*Varnava та інші проти Туреччини* [ВП], § 164).

380. Явно необґрунтовані скарги можна поділити на чотири категорії: скарги «четвертої інстанції», скарги, де явно або вочевидь не було порушення, скарги, не підтверджені документально, та, зрештою, заплутані або надумані скарги.

2. «Четверта інстанція»

381. Одна особлива категорія скарг, що подаються до Суду, включає ті, на які зазвичай посилаються як на «скарги четвертої інстанції». Цей термін – який не міститься у тексті Конвенції і який було запроваджено прецедентним правом органів Конвенції (*Kemtasche проти Франції (№ 3)*, § 44) – є дещо парадоксальним, оскільки він зосереджує увагу на тому, чим Суд не є: Суд не є апеляційним судом чи судом, який може скасовувати ухвали судів держав-сторін Конвенції, чи проводити новий розгляд справ, розглянутих судами, і не може переглядати справи, як національний Верховний суд. Отже, заяви четвертої інстанції виходять з помилкового розуміння заявниками ролі Суду та характеру судової діяльності, встановленої Конвенцією.

382. Фактично, попри свої відмінні риси, Конвенція залишається міжнародним договором, який дотримується таких самих правил, як і інші міжнародні договори, зокрема, закріплених у Віденській конвенції щодо права договорів (*Demir і Baykara проти Туреччини* [ВП], § 65). Отже, Суд не може перевищувати межі загальних повноважень, делегованих йому договірними державами на підставі їхньої суверенної волі. Ці межі визначено статтею 19 Конвенції, яка передбачає:

«Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини (...)

383. Відповідно, повноваження Суду обмежуються контролем за дотриманням договірними державами зобов'язань щодо захисту прав людини, які вони взяли на себе під час приєднання до Конвенції (та Протоколів до неї). Більш того, за відсутності у Суду повноважень втручатися безпосередньо в правові системи договірних держав, він має поважати автономію цих правових систем. Це означає, що до юрисдикції Суду не входить розгляд помилок щодо факту чи права, нібито допущеними національними судами, якщо вони не порушили права і свободи, гарантовані Конвенцією. Суд не може сам оцінити факти, які призвели до того, що національний суд постановив одне рішення, а не інше. Якби це було інакше, Суд би діяв як суд третьої або четвертої інстанції та перевищив би межі своїх повноважень (*García Ruiz проти Іспанії* [ВП], § 28; *Perlala проти Греції*, § 25).

384. У світлі вищевикладених міркувань, за загальним правилом, Суд не може піддавати сумніву такі факти, встановлені під час судового розгляду, та висновки національних судів стосовно:

- встановлення фактів справи;
- тлумачення та застосування національного права;
- прийнятності та оцінювання доказів під час судового розгляду;
- матеріально-правової справедливості результату цивільного спору;

–вини чи невинуватості обвинуваченого у кримінальному провадженні.

385. Єдина обставина, за якої Суд може в порядку винятку з правила піддати сумніву факти, встановлені під час судового розгляду, у випадку, якщо вони є вочевидь і явно свавільними, суперечать справедливості та здоровому глузду і самі по собі становлять порушення Конвенції (*Syssoyeva та інші проти Латвії* (вилучення з реєстру) [ВП], § 89).

386. Скарга четвертої інстанції може подаватися згідно з будь-яким матеріальним положенням Конвенції та незалежно від галузі права, до якої належить це провадження на національному рівні. Наприклад, доктрина четвертої інстанції застосовується у таких справах:

–цивільні справи (*García Ruiz проти Іспанії* [ВП], § 28; *Pla i Puncernau проти Андорри*, § 26);

–кримінальні справи (*Perlala проти Греції*, § 25; *Khan проти Сполученого Королівства*, § 34);

–податкові справи (*Dukmedjian проти Франції*, § 71);

–справи стосовно соціальних питань (*Marion проти Франції*, § 22);

–адміністративні справи (*Agathos та інші проти Греції*, § 26);

–справи стосовно виборчих прав (*Adamsons проти Латвії*, § 118);

–справи стосовно в'їзду, проживання та видворення іноземців (*Syssoyeva та інші проти Латвії* (вилучення з реєстру) [ВП]).

387. Однак, більшість скарг четвертої інстанції подається згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції стосовно права на «справедливий судовий розгляд» у цивільних та кримінальних провадженнях. Слід пам'ятати, – оскільки це загальне джерело непорозумінь з боку заявників – що «справедливість», якої вимагає пункт 1 статті 6, не є справедливістю «матеріально-правовою», це поняття, що є частково юридичним, частково етичним і може застосовуватися лише суддею, який розглядає справу в суді. Пункт 1 статті 6 гарантує лише справедливість «процесуальну», яка практично реалізується у змагальному провадженні, в якому заслуховуються подання сторін, що виступають як рівні перед судом (*Star Cate Epilekta Gevmata та інші проти Греції* (ріш..)).

388. Відповідно, скаргу четвертої інстанції згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції буде відхилено Судом на тій підставі, що заявник скористався перевагами змагального провадження, що він міг на різних стадіях цих проваджень наводити аргументи і речові докази, які він вважав такими, що стосуються його справи, що він мав можливість ефективно спростовувати аргументи і докази, що наводились іншою стороною, що всі його аргументи, які, якщо їх розглядати об'єктивно, стосувалися вирішення його справи, були належним чином вислухані та розглянуті судом; що фактичні та правові підстави для оскаржуваного рішення були зрештою викладені, та що, відповідно, провадження в цілому було справедливим (*García Ruiz проти Іспанії* [ВП]; *Khan проти Сполученого Королівства*).

3. Очевидна або явна відсутність порушення

389. Скаргу заявника буде так само визнано явно необґрунтованою, якщо, попри дотримання усіх формальних умов прийнятності, її сумісність з Конвенцією і той факт, що вона не становить скаргу четвертої інстанції, у ній не розкривається підтвердження порушення прав, гарантованих Конвенцією. У таких випадках підхід Суду полягатиме в тому, що він розгляне суть скарги, дійде висновку щодо відсутності

підтвердження порушення і оголосить цю скаргу неприйнятною без подальшого розгляду. Можна виділити три типи скарг, що вимагають такого підходу.

а) Жодного підтвердження свавілля чи несправедливості

390. У відповідності з принципом субсидіарності передусім на національні органи покладається відповідальність забезпечити дотримання основоположних прав, закріплених у Конвенції. Отже, за загальним правилом, встановлення фактів справи та тлумачення національного права є справою виключно національних судів та інших органів, встановлення фактів якими та висновки у цьому відношенні є обов'язковими для Суду. Проте, у відповідності з принципом ефективності прав, властивим усій системі Конвенції, Суд може і повинен переконатися, що процес прийняття рішення, наслідком якого була оскаржувана заявником дія, був справедливим і не свавільним (процес, про який йдеться, може бути адміністративним або судовим, або і те й інше, залежно від справи).

391. Таким чином, Суд може визнати явно необгрунтованою скаргу, яку було розглянуто щодо суті компетентними національними судами під час провадження, яке *a priori* відповідало наступним вимогам (за відсутності доказів протилежного):

- провадження проводилось перед органами, уповноваженими для цієї мети положеннями національного законодавства;
- провадження проводилось у відповідності з процесуальними вимогами національного права;
- зацікавлена сторона мала можливість наводити свої аргументи та долучати докази, які були належним чином вислухані уповноваженим органом;
- компетентні органи розглянули і врахували всі фактичні та правові елементи, які, якщо їх розглядати об'єктивно, мали відношення до справедливого вирішення цієї справи;
- провадження мало наслідком рішення, яке було достатньо умотивоване.

б) Жодного підтвердження непропорційності між цілями та засобами

392. Якщо право, закріплене Конвенцією, не є абсолютним і підлягає обмеженням, які або є експліцитними (чітко закріпленими в Конвенції) або імпліцитними (визначеними в практиці Суду), Суду часто доводиться оцінювати, чи було пропорційним оскаржуване втручання.

393. Серед положень Конвенції, які експліцитно викладають санкціоновані обмеження, слід визначити одну конкретну підгрупу з чотирьох статей: стаття 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), стаття 9 (свобода думки, совісті і релігії), стаття 10 (свобода вираження поглядів), стаття 11 (свобода зібрань та об'єднання). Усі ці статті мають однакову структуру: пункт 1 закріплює основоположне право, у той час як пункт 2 зазначає обставини, за яких держава може обмежувати здійснення цього права. Формулювання не повністю ідентичне у кожному випадку, але структура така сама. Наприклад, стосовно права на повагу до приватного і сімейного життя пунктом 2 статті 8 передбачено:

«Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи

економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

Стаття 2 Протоколу № 4 (свобода пересування) також належить до цієї категорії, оскільки її третій пункт побудовано за таким самим зразком.

394. Якщо від Суду вимагається розглянути втручання державних органів у здійснення одного з вищезазначених прав, він завжди аналізує це питання в три етапи. Якщо це дійсно було «втручання» з боку держави (і це окреме питання, яке має вирішуватися передусім, бо відповідь на нього не завжди очевидна), Суд намагається відповісти на три запитання одне за одним:

– Чи було це втручання згідно з «законом», який був достатньо доступним і передбачуваним?

– Якщо це так, чи переслідувало це втручання принаймні одну з «законних цілей», вичерпний перелік яких наведено (цей перелік дещо змінюється в залежності від статті)?

– Якщо це так, чи було це втручання «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цієї мети? Іншими словами, чи було наявним співвідношення пропорційності між ціллю і обмеженнями, про які йдеться?

395. Лише у випадку стверджувальної відповіді на кожне з цих трьох запитань обмеження вважається сумісним із Конвенцією. Якщо відповідь заперечна, визнається наявність порушення. При розгляді останнього з цих трьох запитань Суд має враховувати межі дозволеного втручання держави, обсяг якого буде значно відрізнятися залежно від обставин, характеру права, що захищається та характеру втручання (*Stoll проти Швейцарії* [ВП], § 105; *Demir i Baykara проти Туреччини* [ВП], § 119; *S. i Marper проти Сполученого Королівства* [ВП], § 102; *Mentzen проти Латвії* (ріш.)).

396. Така сама схема застосовується не лише до вищезазначених статей, а й майже до всіх інших положень Конвенції – у тому числі до імпліцитних обмежень, не закріплених у статті, про яку йдеться. Наприклад, право доступу до суду, що гарантується пунктом 1 статті 6 Конвенції, не є абсолютним, воно може піддаватися імпліцитно дозволеному обмеженню, оскільки право на доступ до Суду за своїм характером підлягає регулюванню з боку держави. Договірні держави мають у цьому відношенні певні межі дозволеного втручання, хоча прийняття остаточного рішення щодо дотримання вимог Конвенції залишається за Судом, який має переконатися в тому, що застосовані обмеження не перешкоджають доступу осіб до Суду таким чином або такою мірою, щоб завдавати шкоди самій суті цього права. Більш того, обмеження права на доступ до Суду не буде сумісним з пунктом 1 статті 6, якщо воно не переслідує законної цілі та якщо немає розумного співвідношення пропорційності між застосованими засобами і метою, якої намагались досягти (*Cudak проти Лумбу* [ВП], § 55).

397. Якщо внаслідок попереднього розгляду заяви Суд переконується, що умови, на які було посилання вище, було дотримано, та що з огляду на всі відповідні обставини справи немає явного браку пропорційності між цілями, які переслідувало втручання держави та застосованими засобами, Суд визнає неприйнятною як явно необґрунтовану скаргу, про яку йдеться. Умотивування рішення щодо неприйнятності такої заяви буде ідентичним або подібним рішенням, які Суд прийняв би щодо суті, дійшовши висновку про відсутність порушення Конвенції (*Mentzen проти Латвії* (ріш.)).

с) Інші порівняно прості матеріально-правові проблеми

398. Крім ситуацій, описаних вище, Суд визнає скаргу явно необґрунтованою, якщо з підстав, що стосуються суті, переконується в тому, що немає підтвердження порушення положення Конвенції, на яке посилається скажчик. Зокрема, це відбувається за наявності однієї з двох обставин:

– якщо існує усталена і поширена практика Суду рішень в аналогічних або ідентичних справах, на підставі яких можна дійти висновку, що у справі, що розглядається, не було порушення Конвенції (*Galev та інші проти Болгарії* (рш.));

– хоча, якщо й немає попередніх ухвал, в яких йдеться конкретно і безпосередньо про це питання, Суд може дійти висновку про відсутність порушення Конвенції на підставі існуючого прецедентного права (*Hartung проти Франції* (рш.)).

399. У кожному з цих двох випадків від Суду вимагається провести детальний та ретельний розгляд фактів справи і всіх інших фактичних елементів, що стосуються справи (*Collins і Akaziebie проти Швеції* (рш.)).

4. Невмотивовані скарги: брак доказів

400. Проведення у Суді має змагальний характер. Отже, сторони – тобто заявник і уряд-відповідач – мають умотивувати свої фактичні аргументи (надаючи Суду необхідні фактичні докази), а також свої правові аргументи, (пояснюючи, чому, на їхню думку, положення Конвенції, на яке було посилення, було чи не було порушено).

401. Відповідні частини Правила 47 Регламенту Суду, яким регулюється зміст індивідуальних заяв, передбачають:

« 1. Заява згідно зі статтею 34 Конвенції має бути написана на апікаційній формі, наданій канцелярією, якщо Суд не вирішить інакше. Вона має містити всю інформацію, що вимагається у відповідних частинах апікаційної форми, і надавати:

(...)

(d) стислий і розбірливий виклад фактів;

(e) стислий і розбірливий виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів; і

(...)

2.(a) Уся інформація, що зазначається у пункті 1 (d) до (f), що викладається у відповідній частині апікаційної форми, має бути достатньою, щоб надати можливість Суду визначити характер і обсяг заяви, не звертаючись до будь-якого іншого документа.

(...)

3.1. Апікаційна форма має бути підписана заявником або представником заявника і до неї має бути додано

(a) копії документів, що стосуються оскаржуваних рішень чи заходів, судових або інших;

(b) копії документів і рішень, які доводять, що заявник дотримався вимоги щодо вичерпання національних засобів правового захисту і часових обмежень, що містяться у пункті 1 статті 35 Конвенції,

(...)

5.1. Недотримання вимог, викладених у пунктах 1-3 цього Правила, матиме наслідком те, що заява не розглядатиметься Судом, якщо

(a) заявник не надав належного пояснення, чому він не дотримався зазначених вимог;

(...)

(c) якщо Суд не вирішить інакше на свій розсуд або за проханням заявника.

(...))»

402. Крім того, згідно з пунктом 1 Правила 44 С Регламенту Суду:

«Якщо сторона не наведе докази або не надасть інформацію, яка вимагається Судом, або не розкриє відповідну інформацію, якою вона володіє і яка стосується справи, або іншим чином не бере ефективної участі у провадженні, Суд може зробити належні висновки.»

403. Якщо вищезазначених умов не дотримано, Суд визнає заяву неприйнятною як явно необґрунтовану. Зокрема, це відбувається за таких обставин:

– якщо заявник обмежується тим, що просто цитує одне або більше положень Конвенції, не пояснюючи, яким чином вони порушені, якщо це не є очевидним із фактів справи (*Trofimchuk проти України* (ріш.); *Baillard проти Франції* (ріш.);

– якщо заявник не надасть або відмовиться надати речові докази на підтримку своїх тверджень (зокрема, рішення судів або інших національних органів, якщо немає виняткових обставин поза межами його контролю, які перешкодили йому зробити це (наприклад, якщо тюремна адміністрація відмовилась переслати документи з досьє заявника до Суду) або якщо сам Суд не постановить вчинити інакше.

5. Заплутані або надумані скарги

404. Суд відхиляє як явно необґрунтовані скарги, які є такими заплутаними, що об'єктивно неможливо зрозуміти факти, на які скаржиться заявник, та які підстави для своїх скарг він наводить Суду. Те саме стосується надуманих скарг, тобто скарг стосовно фактів, які є об'єктивно неможливими, були вочевидь вигаданими або явно суперечать здоровому глузду. У таких випадках відсутність будь-якого підтвердження порушення Конвенції є очевидною навіть для пересічного спостерігача, що не має юридичної освіти.

В. Відсутність суттєвої шкоди

Стаття 35 § 3 b) – Критерій прийнятності

«3. Суд оголошує непринятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

(...)

b) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином.»

1. Контекст прийняття нового критерію

405. Новий критерій прийнятності було додано до критеріїв, закріплених у статті 35, з набранням чинності Протоколом № 14 з 1-го червня 2010 р. У відповідності зі статтею 20 Протоколу це нове положення застосовується до всіх заяв, що знаходяться на розгляді Суду, за винятком тих, що вже були оголошені прийнятними до набрання чинності цим Протоколом. Відповідно, у справі *Vistiņš and Perepjolkins проти Латвії* [ВП], § 66, попереднє заперечення уряду, в якому зазначалось про відсутність суттєвої шкоди, було відхилено тому, що цю заяву було визнано прийнятною у 2006 році, до набрання чинності Протоколом № 14.

Запровадження цього нового критерію вважалось необхідним з огляду на постійно зростаюче навантаження на Суд. Цей критерій надає Суду додатковий засіб, що допоможе йому зосередити увагу на справах, які вимагають розгляду по суті. Іншими словами, він надає Суду можливість відхиляти справи, що вважаються «малозначними», у відповідності з принципом, на підставі якого судді не повинні розглядати такі справи («*de minimis non curat praetor*»).

406. Поняття «*de minimis*» формально не було закріплено в Європейській конвенції з прав людини до 1 червня 2010 р., проте на нього були посилення в декількох рішеннях, до яких докладались окремі думки членів Комісії, що висловлювали свою незгоду з думкою більшості (див. доповіді Комісії по справах *Euoum-Priso проти Франції*; *H.F. K.-F. проти Німеччини*; *Lechesne проти Франції* та суддів Суду (див., наприклад, *Dudgeon проти Сполученого Королівства*; *O'Halloran і Francis проти Сполученого Королівства* [ВП]; *Micallef проти Мальти* [ВП]) і також урядами в зауваженнях до Суду (див., наприклад, *Koumoutsea та інші проти Греції* (ріш.)).

2. Обсяг застосування

407. Пункт 3 b) статті 35 містить три різні елементи. Передусім, сам критерій прийнятності: Суд може оголосити непринятною будь-яку заяву, якщо заявник не зазнав значної шкоди. Далі йдуть два підпункти застережень. По-перше, Суд не може оголосити непринятною заяву, якщо повага до прав людини вимагає розгляду заяви по суті. По-друге, жодна заява не може бути відхилена на підставі нового критерію, якщо її не було належним чином розглянуто національним судовим органом. Слід зазначити, що згідно зі статтею 5 Протоколу № 15, який ще не набрав чинності, що вносить зміни до Конвенції, пункт про друге застереження має бути вилучено⁴. Якщо задоволено ці

⁴ З пункту 3 b) статті 35 Конвенції будуть вилучені наступні формулювання; «а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином».

три умови критеріїв неприйнятності, Суд оголошуватиме скаргу непринятною на підставі пунктів 3(b) і та 4 статті 35 Конвенції.

408. У рішенні *Shefer проти Росії* (ріш.) Суд зазначив, що хоча не існує формальної ієрархії між цими трьома елементами пункту 3(b) статті 35, питання відсутності суттєвої шкоди є ключовим для нового критерію. У більшості справ застосовується ієрархічний підхід, згідно з яким кожен елемент нового критерію розглядається по черзі.

409. Лише Суд має компетенцію тлумачення та застосування цього критерію прийнятності. Упродовж перших двох років після набрання чинності Протоколом 14 застосування цього нового критерію прийнятності заяв перебувало у виключній компетенції палат та Великої Палати (пункт 2 статті 20 Протоколу № 14). Починаючи з 1 червня 2012 року цей критерій застосовується всіма формуваннями Суду.

410. Суд може встановити новий критерій прийнятності на власний розсуд (*Ionescu проти Румунії* (ріш.)) або у відповідь на заперечення, подане урядом (*Gaglione та інші проти Італії*). У деяких справах Суд розглядає можливість застосування нового критерію спочатку, перед тим, як перейти до інших вимог щодо прийнятності (*Korolev проти Росії* (ріш.); *Rinck проти Франції* (ріш.); *Gaftoniuc проти Румунії*; *Burov проти Молдови* (ріш.); *Shefer проти Росії* (ріш.)). У інших випадках Суд переходить до розгляду можливості застосування нового критерію після виключення інших (*Ionescu проти Румунії* (ріш.); *Holub проти Чеської Республіки* (ріш.)).

3. Як визначити, чи зазнав заявник суттєвої шкоди

411. Основним елементом нового критерію є визначення, чи зазнав заявник «суттєвої шкоди». Це поняття ґрунтується на ідеї, що порушення права, яким би реальним воно не було з чисто юридичної точки зору, повинно досягти мінімального рівня тяжкості, аби виправдати його розгляд міжнародним Судом. Порушення суто технічного характеру або незначні, незважаючи на їхній формальний характер, не заслуговують на контроль з боку Європейського суду (*Shefer проти Росії* (ріш.)). Визначення мінімального рівня є відносним і залежить від обставин справи в цілому. Серйозність порушення визначається, виходячи одночасно із суб'єктивної думки заявника і з об'єктивної значущості даної справи (*Korolev проти Росії* (ріш.)). Однак суб'єктивне відчуття заявника само по собі не є достатнім для того, щоб Суд визначив, що останній зазнав суттєвої шкоди. Це суб'єктивне відчуття має виправдовуватися об'єктивними підставами (*Ladygin проти Росії* (ріш.)). Порушення Конвенції може стосуватися важливих принципових питань і, відтак, спричиняти значну шкоду, незалежно від матеріальних інтересів (*Korolev проти Росії* (ріш.)). У рішенні *Giuran проти Румунії*, §§ 17-25, Суд постановив, що заявник зазнав суттєвої шкоди, оскільки його заява стосувалася принципового питання, а саме, права на повагу до його майна і до його помешкання, тоді як у національному провадженні, де розглядалася його скарга на викрадення майна з його приватного помешкання, заподіяну шкоду було визначено у сумі 350 євро.

412. Крім того, щоб оцінити суб'єктивне значення питання для заявника, Суд може розглянути його дії, наприклад, визначити, чи він залишався певний час пасивним під час провадження, засвідчивши, таким чином, відсутність справжньої зацікавленості у вирішенні справи (*Shefer проти Росії* (ріш.)). У справі *Giusti проти Італії*, §§ 22-36, Суд вперше послався на те, що слід взяти до уваги деякі нові факти з метою визначення мінімальної шкоди, яка виправдовує розгляд справи міжнародним

Судом, а саме, природу права, на порушення якого посилається заявник, серйозність стверджуваного порушення і/або потенційні наслідки цього порушення для особистого життя заявника. Щоб оцінити ці обставини, Суд повинен, зокрема, визначити важливість або результати національного провадження.

а) Відсутність суттєвої фінансової шкоди

413. У багатьох випадках суттєвість шкоди визначається, виходячи з фінансових вимірів питання, що розглядається, та з важливості справи для заявника. Фінансовий вимір оцінюється не лише з точки зору моральної шкоди, на яку посилається заявник. У рішенні *Kiousi проти Греції* Суд постановив, що сума у 1000 євро, якої заявник вимагав за моральну шкоду, не була визначальною для оцінки справжньої значущості справи для заявника. Це пояснюється тим фактом, що заявники часто самостійно оцінюють розмір моральної шкоди, виходячи з власних припущень щодо відповідної суми.

414. Якщо йдеться про незначну фінансову шкоду, Суд зробив висновок про відсутність «суттєвої шкоди» у наступних справах, де відповідні суми були меншими або не перевищували 500 євро:

- провадження, де оскаржувана сума дорівнювала 90 євро (*Ionescu проти Румунії* (ріш.)) ;
- справа, у якій мова йшла про несплату органами держави-відповідача суму, що була менше одного євро (*Korolev проти Росії* (ріш.)) ;
- справа, у якій органами влади не було сплачено заявникові суму, що приблизно дорівнює 12 євро (*Vasilchenko проти Росії*, § 49) ;
- штраф за порушення правил дорожнього руху розміром у 150 євро і зняття одного пункту у посвідченні про водійські права (*Rinck проти Франції* (ріш.));
- запізнення у сплаті 25 євро (*Gaftoniuc проти Румунії* (ріш.)) ;
- невідшкодування 125 євро (*Stefanescu проти Румунії* (ріш.)) ;
- несплата державою заявникові 12 євро (*Fedotov проти Молдови* (ріш.))
- несплата державою заявникові 107 євро плюс 121 євро за видатки, тобто всього 228 євро (*Burov проти Молдови* (ріш.)) ;
- штраф розміром у 135 євро, збір у сумі 22 євро і зняття одного пункту у посвідченні про водійські права заявниці (*Fernandez проти Франції* (ріш.)) ;
- справа, у якій Суд визначив, що сума матеріальної шкоди складає 504 євро (*Kiousi проти Греції* (ріш.)) ;
- справа, у якій початкове звернення заявника про повернення йому адвокатом 99 євро було долучено до сплати йому суми, еквівалентної 1515 євро, за тривалість провадження по суті (*Havelka проти Чеської Республіки* (ріш.)) ;
- затримка у сплаті заробітної платні у сумі близько 200 євро (*Guriyan проти Вірменії* (ріш.)) ;
- видатки у сумі 227 євро (*Šumbera проти Чеської Республіки* (ріш.)) ;
- виконання рішення, за яким надавалася сума у розмірі 34 євро (*Shefer проти Росії* (ріш.)) ;
- 445 євро за моральну шкоду через відключення електропостачання (*Bazelyuk проти України* (ріш.)) ;
- адміністративні штрафи у розмірі 50 євро (*Boelens та інші проти Бельгії* (ріш.)) ;

– справа, у якій відшкодування оцінювалося сумами від 98 до 137 євро плюс штрафні відсотки (*Hudecová та інші проти Словаччини* (ріш.)).

415. У рішенні *Havelka проти Чеської Республіки* Суд взяв до уваги той факт, що хоч сума у 1515 євро, власне кажучи, і не являла адекватного і достатнього відшкодування за судовою практикою Суду, ця сума не настільки відрізнялася від наданого справедливого відшкодування, щоб заявник міг зазнати серйозної шкоди.

416. Нарешті, Суд усвідомлює, що наслідки матеріальної шкоди не повинні вимірюватися абстрактно; адже навіть незначна фінансова втрата може бути суттєвою з огляду на конкретний стан особи та економічну ситуацію в країні чи регіоні, де вона проживає. Так, у рішенні *Fernandez проти Франції* Суд, взявши до відома той факт, що заявниця була суддею апеляційного адміністративного суду м. Марсель, зробив висновок, що накладений на неї штраф розміром у 135 євро не становить для неї значної суми.

б) Суттєва фінансова шкода

417. І навпаки, якщо Суд вважає, що заявник зазнав суттєвої фінансової шкоди, він може відмовитися від цього критерію. Див., наприклад, наступні справи:

- справа, у якій мало місце запізнення виконання рішень суду про виплату компенсацій за надмірну тривалість провадження розміром від 200 до 13 749.99 євро на строк від дев'яти до сорока дев'яти місяців (*Gaglione та інші проти Італії*);
- справа стосовно запізнення виплати відшкодування про низку конфіскацій власності, у якій суми виплат досягали десятків тисяч євро (*Sancho Cruz та інші проти Португалії*, §§ 32-35);
- справа стосовно прав найманих робітників з вимогою сплати приблизно 1800 євро (*Živić проти Сербії*);
- справа стосовно тривалості цивільного провадження строком у п'ятнадцять років і п'ять місяців і відсутність можливості апеляції, тоді як скарга стосувалася «значної суми» (*Giusti проти Італії*, §§ 22-36);
- справа стосовно тривалості цивільного провадження, у якій ішлося про виплату як допомоги з інвалідності суми, що не можна було вважати незначною (*De Ieso проти Італії*);
- справа, у якій від заявниці вимагалось сплатити судові витрати, що на 20 % перевищували її місячну зарплатню (*Piętka проти Польщі*, §§ 33-41).

в) Відсутність не фінансової суттєвої шкоди

418. Між тим, застосовуючи критерій відсутності суттєвої шкоди, Суд має на меті не лише справи, у яких ідеться про незначні суми грошей. У справах *Holub проти Чеської Республіки*, *Bratři Zátkové, A.S., проти Чеської Республіки*, *Matoušek проти Чеської Республіки*, *Čavajda проти Чеської Республіки*, *Jirsák Čavajda проти Чеської Республіки* і *Hanzl i Špadrna проти Чеської Республіки*, Суд обґрунтував свої рішення тим, що не повідомлені зауваження інших сторін не містили жодного нового або важливого елемента у справі і що рішення, яке прийняв Конституційний суд у кожній з зазначених справ, не ґрунтувалося на цих зауваженнях. У рішенні *Liga Portuguesa de Futebol Profissional проти Португалії*, Суд виходив з тих самих підстав, що й у рішенні *Holub проти Чеської Республіки*. Він вирішив, що заподіяна шкода не полягає у вимозі

до компанії-заявниці сплатити 19 мільйонів євро. Суду належало з'ясувати, чи той факт, що до відома компанії-заявниці не було доведено повідомлення прокуратури могло спричинити їй суттєву шкоду. Суд ствердив відсутність такої шкоди.

419. Так само, у рішенні у справі *Jančev проти Колишньої Югославської Республіки Македонія* скарга стосувалася відсутності публічного оголошення рішення суду першої інстанції. Суд зробив висновок, що заявник не зазнав жодної суттєвої шкоди, оскільки він не був постраждалою стороною. Суд взяв також до уваги той факт, що вимога зруйнувати стіну і прибрати цеглу, висунута внаслідок незаконних дій заявника, не створювала для нього серйозного фінансового навантаження. В іншій справі, *Savu проти Румунії* (ріш.), заявники також прямо не посилалися на грошове відшкодування, а лише скаржилися на невиконання рішення на їхню користь, за яким їм слід було видати певний сертифікат.

420. У справі *Gagliano Giorgi проти Італії* Суд вперше розглянув проблеми, пов'язані з тривалістю кримінального провадження. Виходячи з того, що за вироком суду строк ув'язнення заявника було скорочено на строк тривалості провадження, Суд визначив, що це скорочення становило достатню компенсацію для заявника або значно зменшувало шкоду, якої він міг зазнати через тривалість провадження. Таким чином, Суд постановив про відсутність суттєвої шкоди. У двох рішеннях *Çelik проти Нідерландів* і *Van der Putten проти Нідерландів*, Суд також розглянув питання тривалості кримінального провадження і відсутність можливості ефективного оскарження. Заявник скаржилися виключно на тривалість провадження у Верховному суді внаслідок подовження апеляційним судом строку на комплектацію матеріалів справи. Однак в обох випадках заявники подали до Верховного суду скаргу на правові норми, не визначивши підстав для апеляції. Ствердивши, що не було подано скарги на рішення апеляційного суду або на будь-який аспект попереднього провадження, Суд вирішив, що в обох справах заявники не зазнали суттєвої шкоди.

421. У справі *Zwinkels проти Нідерландів* (ріш.), єдине порушення права на повагу до свого житла, гарантованого статтею 8 Конвенції, стосувалося недозволеного входу інспекторів до гаражу; суд відхилив цю скаргу, вважаючи, що це мало мінімальний вплив на право заявника на повагу до його житла чи до його приватного життя.

d) Суттєва не фінансова шкода

422. Звертаючись до справ, щодо яких Суд відхилив новий критерій, слід навести рішення у справі *3A.CZ s.r.o. проти Чеської Республіки*, § 34. Суд постановив, що не повідомлені зауваження могли містити певну нову інформацію, невідому компанії-заявниці. Підкресливши відмінність цієї справи від тих, що нагадують справу *Holub проти Чеської Республіки* (ріш.), Суд визначив, що не може зробити висновок про відсутність для компанії суттєвої шкоди. Такі самі висновки він зробив у справах *BE Net Praha, spol. s r.o., проти Чеської Республіки*, § 135, і *Joos проти Швейцарії*, § 20.

423. У справі *Luchaninova проти України*, §§ 46-50, Суд зауважив, що результати провадження, яке заявниця вважала несправедливим і проведеним з порушеннями правил, мали особливо негативний вплив на її професійне життя. Засудження заявниці стало підставою для її звільнення з роботи. Отже, Суд зробив висновок про наявність суттєвої шкоди. У справі *Diacenco проти Румунії*, § 46, принциповим питанням для заявника було визнання його права на презумпцію невинуватості, гарантоване пунктом 2 статті 6 Конвенції.

424. У справі *Van Velden проти Нідерландів*, §§ 33-39, заявник посилався на пункт 4 статті 5 Конвенції, тоді як уряд стверджував, що заявник не зазнав суттєвої

шкоди, оскільки стосовно нього було скорочено строк ув'язнення з урахуванням тривалості попереднього тримання його під вартою. Суд зробив висновок, що багато держав Сторін Конвенції часто вдаються у кримінальному провадженні до врахування періоду попереднього тримання під вартою під час оголошення остаточного вироку; якби Суд постановив, що взагалі будь-яка шкода, спричинена тимчасовим триманням під вартою, *ipso facto* не вважається порушенням Конвенції, це б вивело з-під його контролю значну частину потенційних скарг на порушення статті 5. Він так само вирішив у справі *Bannikov проти Ламвії*, §§ 54-60, де тимчасове тримання під вартою тривало один рік, одинадцять місяців і вісімнадцять днів.

425. У трьох цікавих справах, що стосуються скарг на підставі статей 9, 10 і 11 Конвенції, Суд також відхилив заперечення уряду стосовно відсутності суттєвої шкоди. У справі *Vartic проти Румунії (№ 2)*, §§ 37-41, заявник скаржився на те, що, відмовивши йому у вегетаріанському харчуванні, якого вимагали його буддистські вірування, тюремна влада порушила його право на свободу сповідувати релігію за статтею 9. Суд зазначив, що предмет скарги становить принципово важливе питання. У справі *Eon проти Франції*, § 34, скарга на підставі статті 10 полягала у з'ясуванні, чи образа голови держави може вважатися кримінальним правопорушенням. Суд відхилив заперечення уряду, зазначивши, що це питання мало суб'єктивно важливе значення для заявника і що об'єктивно воно становить громадський інтерес. У справі *Berladir ma інші проти Росії*, § 34, Суд не вважав за можливе, виходячи з пункту 3 b) статті 35 Конвенції, відхилити скарги на підставі статей 10 і 11, оскільки можна було вважати, що вони порушують принципові питання.

4. Два пункти застереження

426. Якщо Суд, керуючись викладеними вище принципами, постановив про відсутність суттєвої шкоди, він має ще перевірити, чи не зобов'язує його один із двох пунктів застереження, викладених у пункті 3 b) статті 35, все ж таки розглянути скаргу по суті.

а) Як визначити, чи вимагає розгляду заяви по суті повага до прав людини

427. Другим елементом є пункт-застереження (див. *Rapport explicatif* [Пояснювальна доповідь] Протоколу № 14, § 81), в силу якого заява не буде оголошена неприйнятною, якщо повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї, вимагає розгляду справи по суті. Формулювання цього елементу виходить із другої частини пункту 1 статті 37 Конвенції, де воно виконує аналогічну функцію у контексті прийняття рішень про вилучення заяв з реєстру. Таке саме формулювання використовується у пункті 1 статті 39 як підстава для забезпечення дружнього врегулювання спору між сторонами.

428. Органи Конвенції завжди тлумачать ці положення як такі, що змушують їх продовжувати розгляд справи, незважаючи на її врегулювання сторонами або на існування будь-якої іншої підстави для вилучення справи з реєстру. Суд вважає за необхідне продовжувати подальший поглиблений розгляд справи, порушуючи питання загального характеру стосовно дотримання Конвенції (*Tyrer проти Сполученого Королівства*, § 24-27).

429. Такі питання загального характеру виникають, наприклад, якщо потрібно уточнити зобов'язання держав згідно з Конвенцією або примусити державу-відповідача

вирішити структурну проблему, яка зачіпає інтереси інших осіб, що знаходяться у такому ж становищі, що й заявник.

430. Саме такого підходу Суд дотримувався у справі *Finger проти Болгарії*, §§ 67-77, де він не визнав за необхідне визначати, чи зазнав заявник суттєвої шкоди, зважаючи на те, що повага до прав людини вимагає, щоб справу було розглянуто по суті (справа стосувалася потенційно комплексної проблеми стосовно надмірної тривалості цивільного провадження і стверджуваної відсутності ефективного засобу захисту).

431. У справі *Živić проти Сербії*, §§ 36-42, Суд також вирішив, що навіть якщо припустити, що заявник не зазнав суттєвої шкоди, справа торкалася питань, що становлять громадський інтерес і потребувала розгляду через невідповідності у судовій практиці районного суду Белграду стосовно права на справедливу заробітну платню і однакову сплату за однакову роботу, тобто права на надання однакового підвищення заробітної платні для всіх поліцейських, які належать до однієї категорії.

432. Так само, у справі *Nicoleta Gheorghe проти Румунії* Суд відмовився від нового критерію, незважаючи на незначну суму грошей, про яку йшлося (17 євро), оскільки національна судова практика мала потребу отримати принципове рішення стосовно цього питання (а саме, презумпції невинуватості і рівноправності сторін у кримінальному провадженні, оскільки мова йшла про перше рішення, постановлене після перегляду національного права). У справі *Juhas Đurić проти Сербії* (перегляд) заявник оскаржував зобов'язання сплати гонорару адвокату захисту, призначеному поліцією під час попереднього кримінального розслідування. Суд зробив висновок, що оскаржувані питання не можуть вважатися тривіальними, тобто такими, що не заслуговують на розгляд по суті, оскільки вони пов'язані з функціонуванням кримінальної юстиції. Суд відхилив заперечення уряду на підставі нового критерію прийнятності через те, що повага до прав людини вимагає розгляду по суті.

433. Як вказано у пункті 39 пояснювальної доповіді до Протоколу № 14, метою застосування нової умови прийнятності є прагнення уникнути відхилення справ, які, незважаючи на свою буденність, порушують серйозні питання застосування або тлумачення Конвенції або важливі питання, що стосуються національного права.

434. Суд уже висловлювався з приводу того, що повага до прав людини не вимагає розгляду заяви, якщо, наприклад, відповідне законодавство було змінено, а подібні питання вже було вирішено в інших справах, які розглянув Суд (*Léger проти Франції* (вилучення) [ВП], § 51 ; *Rinck проти Франції* (ріш.) ; *Fedotova проти Росії*), або якщо відповідний закон було скасовано і скарга мала лише історичний характер (*Ionescu проти Румунії* (ріш.)). Так само, повага до прав людини не вимагає від Суду, щоб він розглядав заяву, якщо Суд або Рада Міністрів вже розглянули це питання як комплексну проблему, як, наприклад, питання про невиконання національних судових рішень у Росії (*Vasilchenko проти Росії*) або у Румунії (*Gafstoniuc проти Румунії* (ріш.) ; *Savu проти Румунії* (ріш.)), у Республіці Молдова (*Burov проти Молдови* (ріш.)) або у Вірменії (*Girguyan проти Вірменії* (ріш.)). Крім того, коли питання стосувалося тривалості проваджень у Греції (*Kiousi проти Греції* (ріш.)) або у Чеській Республіці (*Havelka проти Чеської Республіки* (ріш.)), суд багаторазово розглядав його у своїх попередніх рішеннях. Це стосується також публічного оголошення судових постанов (*Jančev проти Кошицької Югославської республіки Македонія* (ріш.)) або можливості ознайомитися і прокоментувати зауваження або засобів доказу, поданих протилежною стороною (*Bazelyuk проти України* (ріш.)).

б) Стосовно того, чи справа належним чином розглядалася національним судовим органом

435. Нарешті, пункт 3 б) статті 35 не дозволяє відхилити заяву через неприйнятність, якщо справу не розглянув належним чином національний суд. Метою цього правила, яке автори Конвенції назвали «другим застережним пунктом», є гарантія необхідності, щоб кожна справа була розглянута судовою інстанцією, або на національному, або на міжнародному рівні. Як уже зазначалося вище, цей другий пункт застереження буде скасовано з моменту набрання чинності Протоколом № 15, який міститиме поправку до Конвенції.

436. Другий застережний пункт спрямований також на те, щоб не допустити відмови заявнику у правосудді (*Korolev проти Росії* (ріш.), *Gaftoniuc проти Румунії* (ріш.), *Fedotov проти Молдови* (ріш.)). Заявник повинен мати можливість викласти свої аргументи в рамках змагальної процедури, щонайменше, у національному суді (*Ionescu проти Румунії* (ріш.), *Stefanescu проти Румунії* (ріш.)).

437. Цей пункт узгоджується також з принципом субсидіарності за статтею 13 Конвенції, яка вимагає існування права на ефективний засіб юридичного захисту від порушень в національному органі. Суд вважає, що термін «справа» не слід розглядати як ідентичний до терміну «заява», чи то скарга, передана до Страсбурзького Суду. В іншому випадку було б неможливо оголосити неприйнятною заяву, яка містить скарги на порушення з боку органів влади, що постановляли рішення в останній інстанції, оскільки за визначенням їхні дії не можуть розглядатися на національному рівні (*Holub проти Чеської Республіки* (ріш.)). Таким чином, термін «справа» означає скаргу чи вимогу, з якими заявник звернувся до національних судових органів.

438. У справі *Dudek проти Німеччини* (ріш.) національний суд не розглянув належним чином скаргу на надмірну тривалість цивільного судочинства через те, що у німецькому праві ще не існувало ефективного засобу правового захисту, з цієї причини цей критерій не було застосовано. У справі *Finger проти Болгарії*, §§ 67-77, Суд визначив, що головним пунктом у цій справі було з'ясувати, чи скаргу заявниці стосовно тривалості провадження, яку вона вважала надмірною, було належним чином розглянуто на національному рівні. Саме тому цю справу не можна було розглядати у світлі другого пункту застереження. Так сам діяв Суд при розгляді справи *Flisar проти Словенії*, § 28. Суд зауважив, що заявник скаржився саме на те, що його справу не було належним чином розглянуто на національному рівні. Суд також зазначив, що Конституційний суд не розглянув твердження заявника про порушення гарантій, наданих статтею 6 Конвенції. Отже, Суд відхилив заперечення уряду, засновані на вказаному критерії. У справі *Fotin проти Молдови* заявниця, посилаючись на статтю 6 Конвенції, твердила, що національні суди недостатньо умотивували рішення, за якими вона визнавалася винною в адміністративному правопорушенні. Суд долучив до суті справи питання, чи її скаргу було належним чином розглянуто на національному рівні, і в результаті оголосив заяву прийнятною, дійшовши висновку про порушення статті 6 і вирішивши не застосовувати зазначений критерій.

439. Щодо поняття «належним чином», цей критерій не слід тлумачити так само суворо, як вимоги справедливого судового розгляду, передбачені у статті 6 (*Ionescu проти Румунії* (ріш.), *Liga Portuguesa de Futebol Profissional проти Португалії* (ріш.)). Однак, як це було уточнено у справі *Šumbera проти Чеської Республіки* (ріш.), деякі недоліки щодо справедливості провадження можуть за своєю природою та інтенсивністю впливати на з'ясування того, чи справу було «належним чином» розглянуто (цим пояснюється висновок Суду, за яким новий критерій не міг бути застосований до справи *Fotin проти Молдови*).

440. До того ж, поняття, за яким справу слід розглядати «належним чином», не вимагає від держави, щоб вона розглядала по суті кожну скаргу, подану до національного суду, особливо якщо вона не є серйозною. У справі *Ladygin проти Росії* (ріш.), Суд визначив, що коли заявник подає скаргу на порушення, яке очевидно не відображено у національному праві, останній критерій, визначений у пункті 3 b) статті 35, вважається все ж дотриманим.

441. Якщо справа стосується стверджуваного порушення, допущеного у суді останньої інстанції національного судочинства, Суд може не дотримуватися вимоги вивчити, чи цю скаргу було розглянуто належним чином. У протилежному випадку Суд не міг би вважати неприйнятною найменшу скаргу, якщо стверджуване порушення відбулося на стадії провадження в останній інстанції національного судочинства (*Çelik проти Нідерландів* (ріш.)).

ПОКАЖЧИК НАВЕДЕНИХ СПРАВ

Судова практика, викладена у цьому посібнику, містить постанови і рішення Європейського суду з прав людини, а також рішення і звіти Європейської комісії з прав людини.

Якщо інше не вказано після назви справи, наведене посилання відповідає рішенню щодо суті, постановленому палатою Суду. Скорочення «(ріш.)» вказує на рішення щодо прийнятності або рішення про вилучення з реєстру, а скорочення «[ВП]» означає, що справу розглядала Велика Палата.

Гіперзв'язки у справах, наведених в електронній версії посібника відсилають до бази даних HUDOC (<<http://hudoc.echr.coe.int>>), що дає доступ до судової практики Суду (постанови Великої Палати, палати і комітету, рішення, подані справи, юридичні поради і консультації, вміщені в Інформаційному бюлетені судової практики), до Комісії (рішення і звіти) і до Комітету Міністрів (постанови).

Суд постановляє рішення англійською та французькою мовами (дві офіційні мови Суду). Крім офіційних мов, інформаційна база HUDOC також надає доступ до перекладів (на близько двадцяти неофіційних мовах) багатьох важливих рішень Суду. На додачу, вона пропонує лінки до близько ста збірників в форматі онлайн прецедентної практики, здійснених третіми сторонами.

—А—

- A, B і C проти Ірландії* [ВП], № 25579/05, CEDH 2010
- A. проти Франції*, 23 листопада 1993, серія А № 277-В
- A. проти Норвегії*, № 28070/06, 9 квітня 2009
- A. проти Сполученого Королівства*, 23 вересня 1998, *Збірник рішень Суду 1998-VI*
- A. Menarini Diagnostics S.r.l. проти Італії*, № 43509/08, 27 вересня 2011
- A.A. проти Сполученого Королівства*, № 8000/08, 20 вересня 2011
- A.D.T. проти Сполученого Королівства*, № 35765/97, CEDH 2000-IX
- A.N.H. проти Фінляндії* (ріш.), № 70773/11, 12 лютого 2013
- Abdulaziz, Cabales і Balkandali проти Сполученого Королівства*, 28 травня 1985, серія А № 94
- Abdulkhakov проти Росії*, №14743/11, 2 жовтня 2012
- Abdulrahman проти Нідерландів* (ріш.), № 66994/12, 5 лютого 2013

Adam та інші проти Німеччини (ріш.), № 290/03, 1 вересня 2005
Adamsons проти Латвії, № 3669/03, 24 червня 2008
Adesina проти Франції (ріш.), № 31398/96, 13 вересня 1996
Adolf проти Австрії, 26 березня 1982, серія А № 49
Aerts проти Бельгії, 30 липня 1998, *Збірник 1998-V*
Agathos та інші проти Греції, № 19841/02, 23 вересня 2004
Agbovi проти Німеччини (ріш.), № 71759/01, 25 вересня 2006
Ageyevu проти Росії, № 7075/10, 18 квітня 2013
AGOSI проти Сполученого Королівства, 24 жовтня 1986, серія А № 108
Ahmet Sadik проти Греції, 15 листопада 1996, *Збірник 1996-V*
Ahmüt проти Нідерландів, 28 листопада 1996, *Збірник 1996-VI*
Ahrens проти Німеччини, № 45071/09, 22 березня 2012
Ahtinen проти Фінляндії (ріш.), № 48907/99, 31 травня 2005
Air Canada проти Сполученого Королівства, 5 травня 1995, серія А № 316-A
Airey проти Ірландії, 9 жовтня 1979, серія А № 32
Aizpurua Ortiz та інші проти Іспанії, № 42430/05, 2 лютого 2010
Akdivar та інші проти Туреччини, 16 вересня 1996, *Збірник 1996-IV*
Aksoy проти Туреччини, 18 грудня 1996, *Збірник 1996-VI*
Aksu проти Туреччини [ВП], №№ 4149/04 і 41029/04, CEDH 2012
Al-Adsani проти Сполученого Королівства [ВП], № 35763/97, CEDH 2001-XI
Alatulkkila та інші проти Фінляндії, № 33538/96, 28 липня 2005
Alaverdyan проти Вірменії (ріш.), № 4523/04, 24 серпня 2010
Albayrak проти Туреччини, № 38406/97, 31 січня 2008
Albert i Le Compte проти Бельгії, 10 лютого 1983, серія А № 58
Aldrian проти Австрії, № 16266/90, рішення Комісії від 7 травня 1990, Рішення і звіти (P3) 65
Aleksandr Zaichenko проти Росії, № 39660/02, 18 лютого 2010
Alexanian проти Росії, № 46468/06, 22 грудня 2008
Aliiev проти Грузії, № 522/04, 13 січня 2009
Al-Moayad проти Німеччини (ріш.), № 35865/03, 20 лютого 2007
Al-Nashif проти Болгарії, № 50963/99, 20 червня 2002
Al-Saadoon i Mufdhi проти Сполученого Королівства, № 61498/08, CEDH 2010
Aliiev проти Грузії, № 522/04, 13 січня 2009
Al-Jedda проти Сполученого Королівства [ВП], № 27021/08, CEDH 2011
Allan проти Сполученого Королівства (ріш.), № 48539/99, 28 серпня 2001
Allen проти Сполученого Королівства (ріш.), [ВП], № 25424/09, CEDH 2013
Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão та інші проти Португалії, №№ 29813/96 і 30229/96, CEDH 2000-I
Al-Moayad проти Німеччини (ріш.), № 35865/03, 20 лютого 2007
Al-Nashif проти Болгарії, № 50963/99, 20 червня 2002
Al-Saadoon i Mufdhi проти Сполученого Королівства, № 61498/08, CEDH 2010
Al-Skeini та інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 55721/07, CEDH 2011
Amann проти Швейцарії [ВП], № 27798/95, CEDH 2000-II
An та інші проти Кіпру, № 18270/91, рішення Комісії від 8 жовтня 1991
Anayo проти Німеччини, № 20578/07, 21 грудня 2010
Anchugov i Gladkov проти Росії, №№ 11157/04 і 15162/05, 4 липня 2013
Andrášik та інші проти Словаччини (ріш.), №№ 57984/00 та інші, CEDH 2002-IX
Andrejeva проти Латвії [ВП], № 55707/00, CEDH 2009
Andreou Papi проти Туреччини, № 16094/90, 22 вересня 2009
Andronicou i Constantini проти Кіпру, 9 жовтня 1997, *Збірник 1997-VI*

Andronikashvili проти Грузії (ріш.), № 9297/08, 22 червня 2010
Anheuser-Busch Inc. проти Португалії [ВП], № 73049/01, CEDH 2007-I
Aray проти Туреччини (ріш.), № 3964/05, 11 грудня 2007
АРЕН Üldözötteinek Szövetsége та інші проти Угорщини, № 32367/96, CEDH 2000-X
Arinis проти Латвії (ріш.), № 46549/06, 20 вересня 2011
Aquilina проти Мальти [ВП], № 25642/94, CEDH 1999-III
Arat проти Туреччини, № 10309/03, 10 листопада 2009
Armonienė проти Литви, № 36919/02, 25 листопада 2008
Assanidzé проти Грузії [ВП], № 71503/01, CEDH 2004-II
Association 21 Décembre 1989 та інші проти Румунії, №№ 33810/07 і 18817/08, 24 травня 2011
Association Les témoins de Jéhovah проти Франції (ріш.), № 8916/05, 21 вересня 2010
Athanassoglou та інші проти Швейцарії [ВП], № 27644/95, CEDH 2000-IV
Ayuntamiento de Mula проти Іспанії (ріш.), № 55346/00, CEDH 2001-I
Azemi проти Сербії (ріш.), № 11209/09, 5 листопада 2013
Azinas проти Кіпру [ВП], № 56679/00, CEDH 2004-III

—В—

В. проти Франції, 25 березня 1992, серія А № 232-С
V.B. і F.V. проти Німеччини, №№ 18734/09 і 9424/11, 14 березня 2013
V.C. проти Швейцарії (ріш.), № 21353/93, рішення Комісії від 27 лютого 1995
Vagheri і Maliki проти Нідерландів (ріш.), № 30164/06, 15 травня 2007
Vaillard проти Франції (ріш.), № 6032/04, 25 вересня 2008
Balan проти Молдови (ріш.), № 44746/08, 24 січня 2012
Valmer-Schafroth та інші проти Швейцарії, 26 серпня 1997, *Збірник 1997-IV*
Valsytė-Lideikienė проти Литви, № 72596/01, 4 листопада 2008
Vandaletov проти України, № 23180/06, 31 жовтня 2013
Vanković та інші проти Бельгії та інших (ріш.) [ВП], № 52207/99, CEDH 2001-XII
Vannikov проти Латвії, № 19279/03, 11 червня 2013
Barberà, Messegué і Jabardo проти Іспанії, 6 грудня 1988, серія А № 146
Baumann проти Франції, № 33592/96, CEDH 2001-V
Bazelyuk проти України (ріш.), № 49275/08, 27 березня 2012
Bazorkina проти Росії, № 69481/01, 27 липня 2006
Beaumontin проти Франції, 24 листопада 1994, серія А № 296-В
Beer і Regan проти Німеччини [ВП], № 28934/95, 18 лютого 1999
Beganović проти Хорватії, № 46423/06, 25 червня 2009
Behrami проти Франції і Saratati проти Франції, Німеччини і Норвегії (ріш.) [ВП], №№ 71412/01 і 78166/01, 2 травня 2007
Beauri проти Грузії (попередні заперечення), № 14102/02, 10 квітня 2012
Bekirski c. Bulgarie, № 71420/01, 2 вересня 2010
Belilos проти Швейцарії, 29 квітня 1988, серія А № 132
Ben Salah Adraqui і Dhaité проти Іспанії (ріш.), № 45023/98, CEDH 2000-IV
Bendenoun проти Франції, 24 лютого 1994, серія А № 284
Benet Praha, spol. s r.o., проти Чеської Республіки (ріш.), № 38354/06, 28 вересня 2010
VENet Praha, spol. s r.o., проти Чеської Республіки, № 33908/04, 24 лютого 2011
Benham проти Сполученого Королівства [ВП], 10 червня 1996, *Збірник 1996-III*
Bensaid проти Сполученого Королівства, № 44599/98, CEDH 2001-I

Bentham проти Нідерландів, 23 жовтня 1985, серія А № 97
Berdzenichvili проти Росії (ріш.), № 31697/03, CEDH 2004-II
Verić та інші проти Боснії-Герцеговини (ріш.), №№ 36357/04 та інші, 16 жовтня 2007
Berladir та інші проти Росії, № 34202/06, 10 липня 2012
Bernardet проти Франції (ріш.), № 31406/96, 27 листопада 1996
Bernh Larsen Holding AS та інші проти Норвегії, № 24117/08, 14 березня 2013
Berrehab проти Нідерландів, 21 червня 1988, серія А № 138
Beyeler проти Італії [ВП], № 33202/96, CEDH 2000-I
Beugo проти 46 держав членів Ради Європи (ріш.), № 36099/06, 16 червня 2009
Biç та інші проти Туреччини (ріш.), № 55955/00, 2 лютого 2006
Bigaeva проти Греції, № 26713/05, 28 травня 2009
Bijelić проти Чорногорії і Сербії, № 11890/05, 28 квітня 2009
Bimer S.A. проти Молдови, № 15084/03, 10 липня 2007
Blagojević проти Нідерландів (ріш.), № 49032/07, 9 червня 2009
Blečić проти Хорватії [ВП], № 59532/00, CEDH 2006-III
Blondje проти Нідерландів (ріш.), № 7245/09, CEDH 2009
Bock проти Німеччини (ріш.), № 22051/07, 19 січня 2010
Voelens та інші проти Бельгії (ріш.), № 20007/09, 11 вересня 2012
Voicenco проти Молдови, № 41088/05, 11 липня 2006
Voivîn проти 34 держав членів Ради Європи (ріш.), № 73250/01, CEDH 2008
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi проти Ірландії [ВП], № 45036/98, CEDH 2005-VI
Votta проти Італії, 24 лютого 1998, Збірник 1998-I
Vottaro проти Італії (ріш.), № 56298/00, 23 травня 2002
Vouglame проти Бельгії (ріш.), № 16147/08, 2 березня 2010
Vouilloz проти Франції (ріш.), № 34489/03, 28 листопада 2006
Voulois проти Люксембургу [ВП], № 37575/04, CEDH 2012
Bourdov проти Росії (№ 2), № 33509/04, CEDH 2009
Bourdov проти Росії, № 59498/00, CEDH 2002-III
Boyle проти Сполученого Королівства, 28 лютого 1994, серія А № 282-B
Božinovski проти Колишньої Югославської Республіки Македонія (ріш.), № 68368/01, 1 лютого 2005
Brândușe проти Румунії, № 6586/03, 7 квітня 2009
Bratři Zátkové, A.S. проти Чеської Республіки (ріш.), № 20862/06, 8 лютого 2011
Brežec проти Хорватії, № 7177/10, 18 липня 2013
Broca i Texier-Miscault проти Франції, №^s 27928/02 і 31694/02, 21 жовтня 2003
Bronda проти Італії, 9 червня 1998, Збірник 1998-IV
Broniowski проти Польщі (ріш.) [ВП], № 31443/96, CEDH 2002-X
Broniowski проти Польщі [ВП], № 31443/96, CEDH 2004-V
Brown проти Сполученого Королівства (ріш.), № 38644/97, 24 листопада 1998
Brudnicka та інші проти Польщі, № 54723/00, CEDH 2005-II
Brüggemann i Scheuten проти Німеччини, № 6959/75, звіт Комісії від 12 липня 1977
Brumărescu проти Румунії [ВП], № 28342/95, CEDH 1999-VII
Brusco проти Франції, № 1466/07, 14 жовтня 2010
Brusco проти Італії (ріш.), № 69789/01, CEDH 2001-IX
Buchholz проти Німеччини, 6 травня 1981, серія А № 42
Buck проти Німеччини, № 41604/98, CEDH 2005-IV
Buckley проти Сполученого Королівства, 25 вересня 1996, Збірник 1996-IV

Bui Van Thanh та інші проти Сполученого Королівства, № 16137/90, рішення Комісії від 12 березня 1990, P3 65
Buijen проти Німеччини, № 27804/05, 1 квітня 2010
Виж проти Хорватії, № 24661/02, 1 червня 2006
Buldakov проти Росії, № 23294/05, 19 липня 2011
Bulinwar OOD і Hrusanov проти Болгарії, № 66455/01, 12 квітня 2007
Burden проти Сполученого Королівства [ВП], № 13378/05, CEDH 2008
Burghartz проти Швейцарії, 22 лютого 1994, серія А № 280-В
Burov проти Молдови (ріш.), № 38875/03, 14 червень 2011
Buzescu проти Румунії, № 61302/00, 24 травня 2005

—С—

C.A.S. і C.S. проти Румунії, № 26692/05, 20 березня 2012
C.C. проти Іспанії, № 1425/06, 6 жовтня 2009
Çakıcı проти Туреччини [ВП], № 23657/94, CEDH 1999-IV
Çakir та інші проти Кіпру (ріш.), № 7864/06, 29 квітня 2010
Caldas Ramirez de Arrellano проти Іспанії (ріш.), № 68874/01, CEDH 2003-I
Campbell проти Сполученого Королівства, 25 березня 1992, серія А № 233
Campbell і Fell проти Сполученого Королівства, 28 червня 1984, серія А № 80
Sankocak проти Туреччини, №№ 25182/94 і 26956/95, 20 лютого 2001
Cantoni проти Франції [ВП], 15 листопада 1996, Збірник 1996-V
Capital Bank AD проти Болгарії, № 49429/99, CEDH 2005-XII
Carson та інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 42184/05, CEDH 2010
Castells проти Іспанії, 23 квітня 1992, серія А № 236
Catan та інші проти Республіки Молдова і Росії [ВП], №№ 43370/04, 8252/05 і 18454/06, CEDH 2012
Čavajda проти Чеської Республіки (ріш.), № 17696/07, 29 березня 2011
Çelik проти Нідерландів (ріш.), № 12810/13, 27 серпня 2013
Çelik проти Туреччини (ріш.), № 52991/99, CEDH 2004-X
Celniki проти Греції, № 21449/04, 5 липня 2007
Centro Europa 7 S.r.l. і Di Stefano проти Італії [ВП], № 38433/09, CEDH 2012
Chadimová проти Чеської Республіки, № 50073/99, 18 квітня 2006
Chataïev та інші проти Грузії і Росії (ріш.), № 36378/02, 16 вересня 2003
Chataïev та інші проти Грузії і Росії, № 36378/02, CEDH 2005-III
Чарпан проти Бельгії (ріш.), № 39619/05, 5 березня 2013
Чарпан проти Сполученого Королівства [ВП], № 27238/95, CEDH 2001-I
Chappell проти Сполученого Королівства, 30 березня 1989, серія А № 152-А
Chappex проти Швейцарії (ріш.), № 20338/92, 12 жовтня 1994
Charzyński проти Польщі (ріш.), № 15212/03, CEDH 2005-V
Chaudet проти Франції, № 49037/06, 29 жовтня 2009
Chauvy та інші проти Франції, № 64915/01, CEDH 2004-VI
Chavdarov проти Болгарії, № 3465/03, 21 грудня 2010
Cheli проти Румунії, № 40274/04, 12 січня 2010
Chevanova проти Латвії (радіація) [ВП], № 58822/00, 7 грудня 2007
Chevol проти Франції, № 49636/99, CEDH 2003-III
Chiragov та інші проти Вірменії (ріш.) [ВП], № 13216/05, 14 грудня 2011
Christie проти Сполученого Королівства, № 21482/93, рішення Комісії від 27 червня 1994, P3 78-В

Christine Goodwin проти Сполученого Королівства [ВП], № 28957/95, CEDH 2002-VI
Chypre [Kıpr] проти Туреччини [ВП], № 25781/94, CEDH 2001-IV
Çınar проти Туреччини (ріш.), № 28602/95, 13 листопада 2003
Şiobanu проти Румунії (ріш.), № 52414/99, 16 грудня 2003
Şiubotaru проти Молдови, № 27138/04, 27 квітня 2010
Ciulla проти Італії, 22 лютого 1989, серія А № 148
Ciupercescu проти Румунії, № 35555/03, 15 червня 2010
Cocchiarella проти Італії [ВП], № 64886/01, CEDH 2006-V
Colibaba проти Молдови, № 29089/06, 23 жовтня 2007
Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox i Mox проти Франції (ріш.),
 № 75218/01, 28 березня 2006
Collins i Akaziebie проти Швеції (ріш.), № 23944/05, 8 березня 2007
Compagnie de navigation de la République islamique d'Iran проти Туреччини,
 № 40998/98, CEDH 2007-V
Confédération des syndicats médicaux français i Fédération nationale des infirmiers проти Франції, № 10983/84, рішення Комісії від 12 травня 1986, P3 47
Confédération française démocratique du travail проти Європейських Спільнот, № 8030/77, рішення Комісії від 10 липня 1978, P3 13
Connolly проти 15 держав членів Європейського Союзу (ріш.), № 73274/01, 9 грудня 2008
Constantinescu проти Румунії, № 28871/95, CEDH 2000-VIII
Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. проти Нідерландів (ріш.), № 13645/05, CEDH 2009
Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei проти Молдови, № 39745/02, 3 квітня 2007
Copland проти Сполученого Королівства, № 62617/00, CEDH 2007-I
Costa i Pavan проти Італії, № 54270/10, 28 серпня 2012
Costello-Roberts проти Сполученого Королівства, 25 березня 1993, серія А № 247-C
Cotleş проти Румунії, № 38565/97, 3 червня 2003
Craxi проти Італії (№ 2), № 25337/94, 17 липня 2003
Cudak проти Литви [ВП], № 15869/02, CEDH 2010
Cvetković проти Сербії, № 17271/04, 10 червня 2008

—D—

D.V. проти Туреччини, № 33526/08, 13 липня 2010
D.H. та інші проти Чеської Республіки [ВП], № 57325/00, CEDH 2007-IV
D.J. i A.-K. R. проти Румунії (ріш.), № 34175/05, 20 жовтня 2009
Dadouch проти Мальти, № 38816/07, 20 липня 2010
Dalban проти Румунії [ВП], № 28114/95, CEDH 1999-VI
Dalea проти Франції (ріш.), № 964/07, 2 лютого 2010
Dalia проти Франції, 19 лютого 1998, Збірник 1998-I
Dayanan проти Туреччини, № 7377/03, 13 жовтня 2009
De Becker проти Бельгії, № 214/56, рішення Комісії від 9 червня 1958
De Bruin проти Нідерландів (ріш.), № 9765/09, 17 вересня 2013
De Geouffre de la Pradelle проти Франції, 16 грудня 1992, серія А № 253-B
De Ieso проти Італії, № 34383/02, 24 квітня 2012
De Moor проти Бельгії, 23 червня 1994, серія А № 292-A

De Saedeleer проти Бельгії, № 27535/04, 24 липня 2007
De Wilde, Ooms i Versyp проти Бельгії, 18 червня 1971, серія А № 12
Deés проти Угорщини, № 2345/06, 9 листопада 2010
Del Río Prada проти Іспанії [ВП], № 42750/09, CEDH 2013
Demades проти Туреччини, № 16219/90, 31 липня 2003
Demicoli проти Мальти, 27 серпня 1991, серія А № 210
Demir i Baykara проти Туреччини [ВП], № 34503/97, CEDH 2008
Demirbaş та інші проти Туреччини (ріш.), №№ 1093/08 та інші, 9 листопада 2010
Demoroulos та інші проти Туреччини (ріш.) [ВП], №№ 46113/99 та інші, CEDH 2010
Dennis та інші проти Сполученого Королівства (ріш.), № 76573/01, 2 липня 2002
Depalle проти Франції [ВП], № 34044/02, CEDH 2010
Derauw проти Бельгії (ріш.), № 2115/04, 15 травня 2007
Des Fours Walderode проти Чеської Республіки (ріш.), № 40057/98, CEDH 2004-V
Deweer проти Бельгії, 27 лютого 1980, серія А № 35
Di Giovanni проти Італії, № 51160/06, 9 липня 2013
Di Salvo проти Італії (ріш.), № 16098/05, 11 січня 2007
Di Sante проти Італії (ріш.), № 56079/00, 24 червня 2004
Di Sarno та інші проти Італії, № 30765/08, 10 січня 2012
Diacenco проти Румунії, № 124/04, 7 лютого 2012
Dickson проти Сполученого Королівства [ВП], № 44362/04, CEDH 2007-V
Dimitrescu проти Румунії, №№ 5629/03 і 3028/04, 3 червня 2008
Dink проти Туреччини, №№ 2668/07 та інші, 14 вересня 2010
Djokaba Lambi Longa проти Нідерландів (ріш.), № 33917/12, CEDH 2012
Doran проти Ірландії, № 50389/99, CEDH 2003-X
Döring проти Німеччини (ріш.), № 37595/97, CEDH 1999-VIII
Döşemealtı Belediyesi проти Туреччини (ріш.), № 50108/06, 23 березня 2010
Draon проти Франції [ВП], № 1513/03, 6 жовтня 2005
Drijfhout проти Нідерландів (ріш.), № 51721/09, 22 лютого 2011
Drozd i Janousek проти Франції і Іспанії, 26 червня 1992, серія А № 240
Dubus S.A. проти Франції, № 5242/04, 11 червня 2009
Dudek проти Німеччини (ріш.), №^s 12977/09 та інші., 23 листопада 2010
Dudgeon проти Сполученого Королівства, 22 жовтня 1981, серія А № 45
Dukmedjian проти Франції, № 60495/00, 31 січня 2006
Đurđević проти Хорватії, № 52442/09, CEDH 2011
Düringer i Grunze проти Франції (ріш.), №№ 61164/00 і 18589/02, CEDH 2003-II
Durini проти Італії, № 19217/91, рішення Комісії від 12 січня 1994
Dvořáček i Dvořáková проти Словаччини, № 30754/04, 28 липня 2009

—Е—

E.V. проти Франції [ВП], № 43546/02, 22 січня 2008
E.S. проти Німеччини, № 262/57, рішення Комісії від 28 серпня 1957, Щорічник 1
Eberhard i M. проти Словенії, №№ 8673/05 і 9733/05, 1 грудня 2009
Eckle проти Німеччини, 15 липня 1982, серія А № 51
Éditions Périscope проти Франції, 26 березня 1992, серія А № 234-B
Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası проти Туреччини, № 20641/05, CEDH 2012

Église de X. Проти Сполученого Королівства, № 3798/68, рішення Комісії від 17 грудня 1968, Збірник рішень 29
Egmez проти Кіпру, № 30873/96, CEDH 2000-XII
El Majjaoui i Stichting Touba Moskee проти Нідерландів (радіація) [ВП], № 25525/03, 20 грудня 2007
Ellès та інші проти Швейцарії, № 12573/06, 16 грудня 2010
Elli Poluhas Dödsbo проти Швеції, № 61564/00, CEDH 2006-I
El-Masri проти колишньої Югославської Республіки Македонія [ВП], № 39630/09, CEDH 2012
Emesa Sugar N.V. проти Нідерландів (ріш.), № 62023/00, 13 січня 2005
Emine Araç проти Туреччини, № 9907/02, 23 вересня 2008
Enea проти Італії [ВП], № 74912/01, CEDH 2009
Engel та інші проти Нідерландів, 8 червня 1976, серія А № 22
Enukidze i Girgvliani проти Грузії, № 25091/07, 26 квітня 2011
Eon проти Франції, № 26118/10, 14 березня 2013
Erözdemir проти Туреччини (ріш.), № 57039/00, 31 січня 2002
Evans проти Сполученого Королівства [ВП], № 6339/05, CEDH 2007-I
Evsen проти Нідерландів (ріш.), № 32603/96, рішення Комісії від 3 грудня 1997
Euoum-Priso проти Франції, № 24352/94, звіт Комісії від 9 квітня 1997
Ezeh i Connors проти Сполученого Королівства [ВП], №№ 39665/98 і 40086/98, CEDH 2003-X

—F—

Fabris проти Франції [ВП], № 16574/08, CEDH 2013
Fadeïeva проти Росії, № 55723/00, CEDH 2005-IV
Fairfield проти Сполученого Королівства (ріш.), № 24790/04, CEDH 2005-VI
Fakhretdinov та інші проти Росії (ріш.), №№ 26716/09, 67576/09 і 7698/10, 23 вересня 2010
Farcaş проти Румунії (ріш.), № 32596/04, 14 вересня 2010
Fawsie проти Греції, № 40080/07, 28 жовтня 2010
Fayed проти Сполученого Королівства, 21 вересня 1994, серія А № 294-B
Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France проти Франції (ріш.), № 53430/99, CEDH 2001-XI
Fédération hellénique des syndicats des employés du secteur bancaire проти Греції (ріш.), № 72808/10, 6 décembre 2011
Fedotov проти Молдови (ріш.), № 51838/07, 24 травня 2011
Fedotova проти Росії, № 73225/01, 13 квітня 2006
Feldbrugge проти Нідерландів, 29 травня 1986, серія А № 99
Fener Rum Patrikliği (Patriarcat œcuménique) проти Туреччини (ріш.), № 14340/05, 12 червня 2007
Fernandez проти Франції (ріш.), № 65421/10, 17 січня 2012
Fernie проти Сполученого Королівства (ріш.), № 14881/04, 5 січня 2006
Ferrazzini проти Італії [ВП], № 44759/98, CEDH 2001-VII
Ferreira Alves проти Португалії (№ 6), №№ 46436/06 і 55676/08, 13 квітня 2010
Filipović проти Сербії, № 27935/05, 20 листопада 2007
Financial Times Ltd та інші проти Сполученого Королівства, № 821/03, 15 грудня 2009

Finger проти Болгарії, № 37346/05, 10 травня 2011
Fischer проти Австрії (ріш.), № 27569/02, CEDH 2003-VI
Fiume проти Італії, № 20774/05, 30 червня 2009
Flisar проти Словенії, № 3127/09, 29 вересня 2011
Flores Cardoso проти Португалії, № 2489/09, 29 травня 2012
Fogarty проти Сполученого Королівства [ВП], № 37112/97, CEDH 2001-XI
Folgerø та інші проти Норвегії (ріш.), № 15472/02, 14 лютого 2006
Folgerø та інші проти Норвегії [ВП], № 15472/02, CEDH 2007-III
Fomin проти Молдови, № 36755/06, 11 жовтня 2011
Foti та інші проти Італії, 10 грудня 1982, серія А № 56
Frérot проти Франції, № 70204/01, 12 червня 2007
Fressoz i Roire проти Франції [ВП], № 29183/95, CEDH 1999-I
Friend та інші проти Сполученого Королівства (ріш.), №№ 16072/06 і 27809/08, 24 листопада 2009
Funke проти Франції, 25 лютого 1993, серія А № 256-A

—G—

Gäfgen проти Німеччини [ВП], № 22978/05, CEDH 2010
Gaftoniuc проти Румунії (ріш.), № 30934/05, 22 лютого 2011
Gagiu проти Румунії, № 63258/00, 24 лютого 2009
Gagliano та інші проти Італії, № 23563 /07 , CEDH 2012
Gaglione та інші проти Італії, №№ 45867/07 та інші., 21 грудня 2010
Galev та інші проти Болгарії (ріш.), № 18324/04, 29 вересня 2009
Galić проти Нідерландів (ріш.), № 22617/07, 9 червня 2009
Galović проти Хорватії (ріш.), № 54388/09, 5 березня 2013
García Ruiz проти Іспанії [ВП], № 30544/96, CEDH 1999-I
Gardean i S.C. Grup 95 SA проти Румунії (перегляд), № 25787/04, 30 квітня 2013
Gardel проти Франції, № 16428/05, 17 грудня 2009
Garnaga проти України, № 20390/07, 16 травня 2013
Gas i Dubois проти Франції (ріш.), № 25951/07, 31 серпня 2010
Gasparini проти Італії і Бельгії (ріш.), № 10750/03, 12 травня 2009
Gast i Popr проти Німеччини, № 29357/95, CEDH 2000-II
Gayduk та інші проти України (ріш.), №№ 45526/99 та інші, CEDH 2002-VI
Genzari проти Італії (ріш.), № 46956/99, 5 жовтня 2000
Gentilhomme, Schaff-Benhadj i Zerouki проти Франції, №№ 48205/99, 48207/99 і 48209/99, 14 травня 2002
Georgel i Georgeta Stoicescu проти Румунії, № 9718/03, 26 липня 2011
Georgiadis проти Греції, 29 травня 1997, Збірник 1997-III
Geraguyun Khorhurd Patgamavorakan Akumb проти Вірменії (ріш.), № 11721/04, 14 квітня 2009
Giacomelli проти Італії, № 59909/00, CEDH 2006-XII
Gillan i Quinton проти Сполученого Королівства, № 4158/05, CEDH 2010
Gillberg проти Швеції [ВП], № 41723/06, 3 квітня 2012
Gillow проти Сполученого Королівства, 24 листопада 1986, серія А № 109
Giuliani i Gaggio проти Італії [ВП], № 23458/02, CEDH 2011

Giuntarra та інші проти Франції (ріш.), № 61166/00, 12 червня 2001
Giuran проти Румунії, № 24360/04, CEDH 2011
Giusti проти Італії, № 13175/03, 18 жовтня 2011
Gladysheva проти Росії, № 7097/10, 6 грудня 2011
Glass проти Сполученого Королівства, № 61827/00, CEDH 2004-II
Glor проти Швейцарії, № 13444/04, CEDH 2009
Godelli проти Італії, № 33783/09, 25 вересня 2012
Gorou проти Греції (№ 2) [ВП], № 12686/03, 20 березня 2009
Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії, № 62543/00, CEDH 2004-III
Goția проти Румунії (ріш.), № 24315/06, 5 жовтня 2010
Grădinar проти Молдови, № 7170/02, 8 квітня 2008
Grässer проти Німеччини (ріш.), № 66491/01, 16 вересня 2004
Gratzinger i Gratzingerova проти Чеської Республіки (ріш.) [ВП], № 39794/98, CEDH 2002-VII
Grecu проти Румунії, № 75101/01, 30 листопада 2006
Grišankova i Grišankovs проти Латвії (ріш.), № 36117/02, CEDH 2003-II
Groni проти Албанії, № 25336/04, 7 липня 2009
Grossi та інші проти Італії (перегляд), № 18791/03, 30 жовтня 2012
Grzinčič проти Словенії, № 26867/02, 3 травня 2007
Guerra та інші проти Італії, 19 лютого 1998, Збірник 1998-I
Guillot проти Франції, 24 жовтня 1996, Збірник 1996-V
Guisset проти Франції, № 33933/96, CEDH 2000-IX
Gül проти Швейцарії, 19 лютого 1996, Збірник 1996-I
Gülmez проти Туреччини, № 16330/02, 20 травня 2008
Güneş проти Туреччини (ріш.), № 53916/00, 13 травня 2004
Gurguchiani проти Іспанії, № 16012/06, 15 грудня 2009
Guriyan проти Вірменії (ріш.), № 11456/05, 24 січня 2012
Gutfreund проти Франції, № 45681/99, CEDH 2003-VII
Güzel Erdagöz проти Туреччини, № 37483/02, 21 жовтня 2008

—H—

H.F. K.-F. проти Німеччини, № 25629/94, звіт Комісії від 10 вересня 1996
Haas проти Нідерландів, № 36983/97, CEDH 2004-I
Haas проти Швейцарії (ріш.), № 31322/07, 20 травня 2010
Haas проти Швейцарії, № 31322/07, CEDH 2011
Habitants des îles Chagos проти Сполученого Королівства (ріш.), № 35622/04, 11 грудня 2012
Hadrabová та інші проти Чеської Республіки (ріш.), №№ 42165/02 і 466/03, 25 вересня 2007
Hadri-Vionnet проти Швейцарії, № 55525/00, 14 лютого 2008
Hajduová проти Словаччини, № 2660/03, 30 листопада 2010
Halford проти Сполученого Королівства, 25 червня 1997, Збірник 1997-III
Hamer проти Бельгії, № 21861/03, CEDH 2007-V
Hamidović проти Італії (ріш.), № 31956/05, 13 вересня 2011
Hanzl i Špradna проти Чеської Республіки (ріш.), № 30073/06, 15 січня 2013
Harabin проти Словаччини, № 58688/11, 20 листопада 2012
Hardy i Maile проти Сполученого Королівства, № 31965/07, 14 лютого 2012

Naroutyounian проти Вірменії, № 36549/03, CEDH 2007-III
Hartman проти Чеської Республіки, № 53341/99, CEDH 2003-VIII
Hartung проти Франції (ріш.), № 10231/07, 3 листопада 2009
Havelka проти Чеської Республіки (ріш.), № 7332/10, 20 вересня 2011
Helander проти Фінляндії (ріш.), № 10410/10, 10 вересня 2013
Helmerts проти Швеції, 29 жовтня 1991, серія А № 212-А
Hingitaj 53 та інші проти Данії (ріш.), № 18584/04, CEDH 2006-I
Hirsi Jamaa та інші проти Італії [ВП], № 27765/09, CEDH 2012
Hofmann проти Німеччини (ріш.), № 1289/09, 23 лютого 2010
Hokkanen проти Фінляндії (ріш.), № 25159/94, 15 травня 1996
Hokkanen проти Фінляндії, 23 вересня 1994, серія А № 299-А
Holland проти Швеції (ріш.), № 27700/08, 9 лютого 2010
Holub проти Чеської Республіки (ріш.), № 24880/05, 14 грудня 2010
Hornsby проти Греції, 19 березня 1997, Збірник 1997-II
Horsham проти Сполученого Королівства, № 23390/94, рішення Комісії від 4 вересня 1995
Horvat проти Хорватії, № 51585/99, CEDH 2001-VIII
Hotter проти Австрії (ріш.), № 18206/06, 7 жовтня 2010
Howard проти Сполученого Королівства, № 10825/84, рішення Комісії від 18 жовтня 1985
Hristozov та інші проти Болгарії, №№ 47039/11 і 358/12, CEDH 2012
Hudcová та інші проти Словаччини (ріш.), № 53807/09, 18 грудня 2012
Humen проти Польщі [ВП], № 26614/95, 15 жовтня 1999
Hüseyin Turan проти Туреччини, № 11529/02, 4 березня 2008
Hussein проти Албанії і 20 інших держав членів Конвенції (ріш.), № 23276/04, 14 березня 2006
Hutten-Czaparska проти Польщі [ВП], № 35014/97, CEDH 2006-VIII

—I—

I.J.L. проти Сполученого Королівства (ріш.), № 39029/97, 6 липня 1999
I.T.C. Ltd проти Мальти (ріш.), № 2629/06, 11 грудня 2007
Iambor проти Румунії (№ 1), № 64536/01, 24 червня 2008
Ian Edgar (Liverpool) Ltd проти Сполученого Королівства (ріш.), № 37683/97, CEDH 2000-I
Iatridis проти Греції [ВП], № 31107/96, CEDH 1999-II
İçyer проти Туреччини (ріш.), № 18888/02, CEDH 2006-I
Idalov проти Росії [ВП], № 5826/03, 22 травня 2012
Ignats проти Латвії (ріш.), № 38494/05, 24 вересня 2013
Pașcu та інші проти Молдови і Росії [ВП], № 48787/99, CEDH 2004-VII
İlhan проти Туреччини [ВП], № 22277/93, CEDH 2000-VII
Illiu та інші проти Бельгії (ріш.), № 14301/08, 19 травня 2009
Itakaïeva проти Росії, № 7615/02, CEDH 2006-XIII
Imbrioscia проти Швейцарії, 24 листопада 1993, серія А № 275
Ionescu проти Румунії (ріш.), № 36659/04, 1 червня 2010
Iordache проти Румунії, № 6817/02, 14 жовтня 2008

İpek проти Туреччини (ріш.), № 39706/98, 7 листопада 2000
Irlande [Ірландія] проти Сполученого Королівства, 18 січня 1978, серія А № 25
Isaak та інші проти Туреччини (ріш.), № 44587/98, 28 вересня 2006
Issa та інші проти Туреччини, № 31821/96, 16 листопада 2004
Ivan Atanassov проти Болгарії, № 12853/03, 2 грудня 2010
Ivanços та інші проти Молдови і Росії, № 23687/05, 15 листопада 2011

—J—

J.A. Pye (Oxford) Ltd і J.A. Pye (Oxford) Land Ltd проти Сполученого Королівства [ВП], № 44302/02, CEDH 2007-III
James та інші проти Сполученого Королівства, 21 лютого 1986, серія А № 98
Jančev проти колишньої Югославської Республіки Македонія (ріш.), № 18716/09, 4 жовтня 2011
Janowiec та інші проти Росії [ВП], №№ 55508/07 і 29520/09, CEDH 2013
Jasinskis проти Латвії, № 45744/08, 21 грудня 2010
Jeličić проти Боснії-Герцеговини (ріш.) № 41183/02, CEDH 2005-XII
Jenița Мосани проти Румунії, № 11770/08, 17 грудня 2013
Jensen проти Данії (ріш.), № 48470/99, CEDH 2001-X
Jensen і Rasmussen проти Данії (ріш.), № 52620/99, 20 березня 2003
Jian проти Румунії (ріш.), № 46640/99, 30 березня 2004
Jirsák проти Чеської Республіки (ріш.), № 8968/08, 5 квітня 2012
Johansen проти Норвегії, 7 серпня 1996, Збірник 1996-III
Johnston та інші проти Ірландії, 18 грудня 1986, серія А № 112
Johti Sarmelacat Ру та інші проти Фінляндії (ріш.), № 42969/98, 18 січня 2005
Joos проти Швейцарії, № 43245/07, 15 листопада 2012
Jovanović проти Хорватії (ріш.), № 59109/00, CEDH 2002-III
Juhas Đurić проти Сербії (перегляд), № 48155/06, 10 квітня 2012
Jurisić і Collegium Mehrerau проти Австрії, № 62539/00, 27 липня 2006
Jussila проти Фінляндії [ВП], № 73053/01, CEDH 2006-XIII

—K—

K. проти Сполученого Королівства, № 11468/85, рішення Комісії від 15 жовтня 1986
K.H. та інші проти Словаччини, № 32881/04, CEDH 2009
K.S. і K.S. AG проти Швейцарії, № 19117/91, рішення Комісії від 12 січня 1994
Kabirov проти Болгарії (ріш.), № 9035/06, 19 червня 2012
Kadiķis проти Латвії (ріш.), № 47634/99, 29 червня 2000
Kafkaris проти Кіпру (ріш.), № 9644/09, 21 червня 2011
Kalachnikov проти Росії, № 47095/99, CEDH 2002-VI
Kataliyevу проти Росії, № 52812/07, 3 червня 2010
Kanthak проти Німеччини, № 12474/86, рішення Комісії від 11 жовтня 1988
Karakó проти Угорщини, № 39311/05, 28 квітня 2009
Karapanagiotou та інші проти Греції, № 1571/08, 28 жовтня 2010
Karassev проти Фінляндії (ріш.), № 31414/96, CEDH 1999-II
Karner проти Австрії, № 40016/98, CEDH 2003-IX
Karoussiotis проти Португалії, № 23205/08, 1 лютого 2011
Kaur проти Нідерландів (ріш.), № 35864/11, 15 травня 2012
Kaya і Polat проти Туреччини (ріш.), №№ 2794/05 і 40345/05, 21 жовтня 2008
Kearns проти Франції, № 35991/04, 10 січня 2008

Keegan проти Ірландії, 26 травня 1994, серія А № 290
Kefalas та інші проти Греції, 8 червня 1995, серія А № 318-А
Kettache проти Франції (№ 3), 24 листопада 1994, серія А № 296-С
Kennedy проти Сполученого Королівства, № 26839/05, 18 травня 2010
Kérétchachvili проти Грузії (ріш.), № 5667/02, CEDH 2006-V
Kerimov проти Азербайджану (ріш.), № 151/03, 28 вересня 2006
Kerojärvi проти Фінляндії, 19 липня 1995, серія А № 322
Kezer та інші проти Туреччини (ріш.), № 58058/00, 5 жовтня 2004
Khachiev і Akaïeva проти Росії, №№ 57942/00 і 57945/00, 24 лютого 2005
Khadjialiyeв та інші проти Росії, № 3013/04, 6 листопада 2008
Khamidov проти Росії, № 72118/01, 15 листопада 2007
Khan проти Сполученого Королівства, № 35394/97, CEDH 2000-V
Khodorkovskiy і Lebedev проти Росії, №^s 11082/06 і 13772/05, 25 липня 2013
Kiiskinen проти Фінляндії (ріш.), № 26323/95, CEDH 1999-V
Kikots і Kikota проти Латвії (ріш.), № 54715/00, 6 червня 2002
Kiousi проти Греції (ріш.), № 52036/09, 20 вересня 2011
Klass та інші проти Німеччини, 6 вересня 1978, серія А № 28
Klyakhin проти Росії, № 46082/99, 30 листопада 2004
Koç і Tambaş проти Туреччини (ріш.), № 46947/99, 24 лютого 2005
Koç і Tosun проти Туреччини (ріш.), № 23852/04, 13 листопада 2008
Koch проти Німеччини, № 497/09, 19 липня 2012
Kök проти Туреччини, № 1855/02, 19 жовтня 2006
Kokhreidze і Ramishvili проти Грузії (ріш.), №№ 17092/07 і 22032/07, 25 вересня 2012
Kolyadenko та інші проти Росії, №^s 17423/05 та інші., 28 лютого 2012
König проти Німеччини, 28 червня 1978, серія А № 27
Konstantin Markin проти Росії [ВП], № 30078/06, CEDH 2012
Korecký проти Словаччини [ВП], № 44912/98, CEDH 2004-IX
Körke проти Німеччини (ріш.), № 420/07, 5 жовтня 2010
Korр проти Швейцарії, 25 березня 1998, Збірник 1998-II
Korenjak проти Словенії (ріш.), № 463/03, 15 травня 2007
Korizno проти Латвії (ріш.), № 68163/01, 28 вересня 2006
Kornakovs проти Латвії, № 61005/00, 15 червня 2006
Korolev проти Росії (ріш.), № 25551/05, 1 липня 2010
Kotov проти Росії [ВП], № 54522/00, 3 квітня 2012
Koumoutsea та інші проти Греції (ріш.), № 56625/00, 13 грудня 2001
Kozacioğlu проти Туреччини [ВП], № 2334/03, 19 лютого 2009
Kozlova і Smirnova проти Латвії (ріш.), № 57381/00, CEDH 2001-XI
Kroon та інші проти Нідерландів, 27 жовтня 1994, серія А № 297-С
Krušković проти Хорватії, № 46185/08, 21 червня 2011
Kübler проти Німеччини, № 32715/06, 13 січня 2011
Kudła проти Польщі [ВП], № 30210/96, CEDH 2000-XI
Kurić та інші проти Словенії [ВП], № 26828/06, CEDH 2012
Kurt проти Туреччини, 25 травня 1998, Збірник 1998-III
Kutzner проти Німеччини, № 46544/99, CEDH 2002-I
Kwakuе-Nti і Dufie проти Нідерландів (ріш.), № 31519/96, 7 листопада 2000
Kурrianou проти Кіпру [ВП], № 73797/01, CEDH 2005-XIII

—L—

L. проти Нідерландів, № 45582/99, CEDH 2004-IV
L'Erablière A.S.B.L. проти Бельгії, № 49230/07, CEDH 2009

Labsi проти Словаччини, № 33809/08, 15 травня 2012
Laduna проти Словаччини, № 31827/02, CEDH 2011
Ladygin проти Росії (ріш.), № 35365/05, 30 серпня 2011
Laidin проти Франції (№ 2), № 39282/98, 7 січня 2003
Lambert проти Франції, 24 серпня 1998, Збірник 1998-V
Langborger проти Швеції, 22 червня 1989, серія А № 155
Laska i Lika проти Албанії, №№ 12315/04 і 17605/04, 20 квітня 2010
Laskey, Jaggard i Brown проти Сполученого Королівства, 19 лютого 1997, Збірник 1997-I
Latak проти Польщі (ріш.), № 52070/08, 12 жовтня 2010
Lauko проти Словаччини, 2 вересня 1998, Збірник 1998-VI
Le Calvez проти Франції, 29 липня 1998, Збірник 1998-V
Le Compte, Van Leuven i De Mevere проти Бельгії, 23 червня 1981, серія А № 43
Leander проти Швеції, 26 березня 1987, серія А № 116
Leandro Da Silva проти Люксембургу, № 30273/07, 11 лютого 2010
Lechesne проти Франції, № 20264/92, звіт Комісії від 21 травня 1997
Lederer проти Німеччини (ріш.), № 6213/03, CEDH 2006-VI
Léger проти Франції (вилучення з реєстру) [ВП], № 19324/02, 30 березня 2009
Lehtinen проти Фінляндії (ріш.), № 39076/97, CEDH 1999-VII
Lenzing AG проти Німеччини (ріш.), № 39025/97, 9 вересня 1998
Leon i Agnieszka Kania проти Польщі, № 12605/03, 21 липня 2009
Lerojić проти Сербії, № 13909/05, 6 листопада 2007
Les saints monastères проти Греції, 9 грудня 1994, серія А № 301-A
Levänen та інші проти Фінляндії (ріш.), № 34600/03, 11 квітня 2006
Libert проти Бельгії (ріш.), № 44734/98, 8 липня 2004
Lienhardt проти Франції (ріш.), № 12139/10, 13 вересня 2011
Lierājnīeks проти Латвії (ріш.), № 37586/06, 2 листопада 2010
Liga Portuguesa de Futebol Profissional проти Португалії (ріш.), № 49639/09, 3 квітня 2012
Lilly France S.A. проти Франції (ріш.), № 53892/00, 3 грудня 2000
Löffler проти Австрії, № 30546/96, 3 жовтня 2000
Loiseau проти Франції (dec.), № 46809/99, CEDH 2003-XII
Loizidou проти Туреччини (попередні заперечення), 23 березня 1995, серія А № 310
Loizidou проти Туреччини, 18 грудня 1996, Збірник 1996-VI
Lopata проти Росії, № 72250/01, 13 липня 2010
Lopez Cifuentes проти Іспанії (ріш.), № 18754/06, 7 липня 2009
López Ostra проти Іспанії, 9 грудня 1994, серія А № 303-C
Losonci Rose i Rose проти Швейцарії, № 664/06, 9 листопада 2010
Lowe проти Сполученого Королівства (ріш.), № 12486/07, 8 вересня 2000
Luchaninova проти України, № 16347/02, 9 червня 2011
Lüdi проти Швейцарії, 15 червня 1992, серія А № 238
Lukenda проти Словенії, № 23032/02, CEDH 2005-X
Luordo проти Італії, № 32190/96, CEDH 2003-IX
Lutz проти Німеччини, 25 серпня 1987, серія А № 123
Lyons проти Сполученого Королівства (ріш.), № 15227/03, CEDH 2003-IX

—M—

M. проти Данії, № 17392/90, рішення Комісії від 14 жовтня 1992, P3 73

- M. проти Сполученого Королівства*, № 13284/87, рішення Комісії від 15 жовтня 1987, P3 54
- M.V. проти Сполученого Королівства*, № 22920/93, рішення Комісії від 6 квітня 1994
- M.K. проти Франції*, № 19522/09, 18 квітня 2013
- M.S.S. проти Бельгії і Греції* [ВП], № 30696/09, 21 січня 2011
- Maaoiia проти Франції* [ВП], № 39652/98, CEDH 2000-X
- Macedo da Costa проти Люксембургу* (ріш.), № 26619/07, 5 червня 2012
- Maskay і BBC Scotland проти Сполученого Королівства*, № 10734/05, 7 грудня 2010
- Makharadze et Sikharulidze проти Грузії*, № 35254/07, 22 листопада 2011
- Malhous проти Чеської Республіки* (ріш.) [ВП], № 33071/96, CEDH 2000-XII
- Malige проти Франції*, 23 вересня 1998, Збірник 1998-VII
- Malone проти Сполученого Королівства*, 2 серпня 1984, серія А № 82
- Maltzan та інші проти Німеччини* (ріш.) [ВП], №№ 71916/01, 71917/01 і 10260/02, CEDH 2005-V
- Matatkoulov і Askarov проти Туреччини* [ВП], №№ 46827/99 і 46951/99, CEDH 2005-I
- Mann проти Сполученого Королівства і Португалії* (ріш.), № 360/10, 1 лютого 2011
- Mannaї проти Італії*, № 9961/10, 27 березня 2012
- Manoilescu і Dobrescu проти Румунії і Росії* (ріш.), № 60861/00, CEDH 2005-VI
- Manuel проти Португалії* (ріш.), № 62341/00, 31 січня 2002
- Marckx проти Бельгії*, звіт Комісії від 10 грудня 1977, серія В № 29
- Marckx проти Бельгії*, 13 червня 1979, серія А № 31
- Margareta і Roger Andersson проти Швеції*, 25 лютого 1992, серія А № 226-A
- Marion проти Франції*, № 30408/02, 20 грудня 2005
- Markovic та інші проти Італії* [ВП], № 1398/03, CEDH 2006-XIV
- Martínez Martínez s Pino Manzano проти Іспанії*, № 61654/08, 3 липня 2012
- Maskhadova та інші проти Росії*, № 18071/05, 6 червня 2013
- Maslov проти Австрії* [ВП], № 1638/03, CEDH 2008
- Maslova і Nalbandov проти Росії*, № 839/02, 24 січня 2008
- Masson і Van Zon проти Нідерландів*, 28 вересня 1995, серія А № 327-A
- Massuero проти Італії* (ріш.), № 58587/00, 1 квітня 2004
- Matoušek проти Чеської Республіки* (ріш.), № 9965/08, 29 березня 2011
- Matter проти Словаччини*, № 31534/96, 5 липня 1999
- Matthews проти Сполученого Королівства* [ВП], № 24833/94, CEDH 1999-I
- Matveïev проти Росії*, № 26601/02, 3 липня 2008
- Matyjek проти Польщі* (ріш.), № 38184/03, CEDH 2006-VII
- McCann проти Сполученого Королівства*, № 19009/04, 13 травня 2008
- McCann та інші проти Сполученого Королівства*, 27 вересня 1995, серія А № 324
- McElhinney проти Ірландії і Сполученого Королівства* (ріш.) [ВП], № 31253/96, 9 лютого 2000
- McFarlane проти Ірландії* [ВП], № 31333/06, 10 вересня 2010
- McFeeley та інші проти Сполученого Королівства*, № 8317/78, рішення Комісії від 15 травня 1980
- McGinley і Egan проти Сполученого Королівства*, 9 червня 1998, Збірник 1998-III
- McKay-Кореска проти Польщі* (ріш.), № 45320/99, 19 вересня 2006
- McKerr проти Сполученого Королівства*, № 28883/95, CEDH 2001-III
- McLeod проти Сполученого Королівства*, 23 вересня 1998, Збірник 1998-VII
- McMichael проти Сполученого Королівства*, 24 лютого 1995, серія А № 307-B
- McShane проти Сполученого Королівства*, № 43290/98, 28 травня 2002
- Medvedyev та інші проти Франції* [ВП], № 3394/03, CEDH 2010

Meftah та інші проти Франції [ВП], №№ 32911/96, 35237/97 і 34595/97, CEDH 2002-VII

Megadat.com SRL проти Молдови, № 21151/04, CEDH 2008

Mehmet Nuri Özen та інші проти Туреччини, №№ 15672/08 та інші, 11 січня 2011

Mehmet Salih i Abdülsamet Çakmak проти Туреччини, № 45630/99, 29 квітня 2004

Melnik проти України, № 72286/01, 28 березня 2006

Meltex Ltd проти Вірменії (ріш.), № 37780/02, 27 травня 2008

Menteş та інші проти Туреччини, 28 листопада 1997, Збірник 1997-VIII

Mentzen проти Латвії (ріш.), № 71074/01, CEDH 2004-XII

Merger i Cros проти Франції (ріш.), № 68864/01, 11 березня 2004

Merit проти України, № 66561/01, 30 березня 2004

Messina проти Італії (№ 2), № 25498/94, CEDH 2000-X

Micallef проти Мальти [ВП], № 17056/06, CEDH 2009

Michalak проти Польщі (ріш.), № 24549/03, 1 березня 2005

Michaud проти Франції, № 12323/11, CEDH 2012

Mieg de Boofzheim проти Франції (ріш.), № 52938/99, CEDH 2002-X

Migliore та інші проти Італії (ріш.), №№ 58511/13, 59971/13 і 59987/13, 12 листопада 2013

Mihova проти Італії (ріш.), № 25000/07, 30 березня 2010

Mikhailenki та інші проти України, №№ 35091/02 та інші, CEDH 2004-XII

Mikolajová проти Словаччини, № 4479/03, 18 січня 2011

Mikulić проти Хорватії, № 53176/99, CEDH 2002-I

Mileva та інші проти Болгарії, № 43449/02, 25 листопада 2010

Milošević проти Нідерландів (ріш.), № 77631/01, 19 березня 2002

Mirolubovs та інші проти Латвії, № 798/05, 15 вересня 2009

Miszczuński проти Польщі (ріш.), № 23672/07, 8 лютого 2011

Moldovan та інші проти Румунії (ріш.), №^s 8229/04 та інші, 15 лютого 2011

Mólka проти Польщі (ріш.), № 56550/00, CEDH 2006-IV

Monedero Angora проти Іспанії (ріш.), № 41138/05, CEDH 2008

Monnat проти Швейцарії, № 73604/01, CEDH 2006-X

Monory проти Румунії і Угорщини, № 71099/01, 5 квітня 2005

Montcornet de Caumont проти Франції (ріш.), № 59290/00, CEDH 2003-VII

Montera проти Італії (ріш.), № 64713/01, 9 липня 2002

Moon проти Франції, № 39973/03, 9 липня 2009

Mooren проти Німеччини [ВП], № 11364/03, 9 липня 2009

Moreira Barbosa проти Португалії (ріш.), № 65681/01, CEDH 2004-V

Moreno Gómez проти Іспанії, № 4143/02, CEDH 2004-X

Moretti i Benedetti проти Італії, № 16318/07, 27 квітня 2010

Moskal проти Польщі, № 10373/05, 15 вересня 2009

Moskovets проти Росії, № 14370/03, 23 квітня 2009

Mosley проти Сполученого Королівства, № 48009/08, 10 травня 2011

Mouillet проти Франції (ріш.), № 27521/04, 13 вересня 2007

Moustaquim проти Бельгії, 18 лютого 1991, Серія А № 193

MPP Golub проти України (ріш.), № 6778/05, CEDH 2005-XI

Mrkić проти Хорватії (ріш.), № 7118/03, 8 червня 2006

Murray проти Сполученого Королівства, 28 жовтня 1994, серія А № 300-A

Mustafa i Artağan Akın проти Туреччини, № 4694/03, 6 квітня 2010

Mutlu проти Туреччини, № 8006/02, 10 жовтня 2006

—N—

N.K.M. проти Угорщини, № 66529/11, 14 травня 2013
Nada проти Швейцарії [ВП], № 10593/08, CEDH 2012
Nagovitsine i Nalgiev проти Росії (ріш.), №№ 27451/09 і 60650/09, 23 вересня 2010
Narinen проти Фінляндії, № 45027/98, 1 червня 2004
Nassau Verzekering Maatschappij N.V. проти Нідерландів (ріш.), № 57602/09, 4 жовтня 2011
Nayduon проти України, № 16474/03, 14 жовтня 2010
Nekvedavicius проти Німеччини (ріш.), № 46165/99, 19 червня 2003
Nencheva та інші проти Болгарії, № 48609/06, 18 червня 2013
Neves e Silva проти Португалії, 27 квітня 1989, серія А № 153-А
Nicoleta Gheorghe проти Румунії, № 23470/05, 3 квітня 2012
Niemietz проти Німеччини, 16 грудня 1992, серія А № 251-В
Nikolova et Vandova проти Болгарії, № 20688/04, 17 грудня 2013
Nikula проти Фінляндії (ріш.), № 31611/96, 30 листопада 2000
Nizomkhon Dzhurayev проти Росії, № 31890/11, 3 жовтня 2013
Nogolica проти Хорватії (ріш.), № 77784/01, CEDH 2002-VIII
Nolan i K. проти Росії, № 2512/04, 12 лютого 2009
Nold проти Німеччини, № 27250/02, 29 червня 2006
Nölkenbockhoff проти Німеччини, 25 серпня 1987, серія А № 123
Norbert Sikorski проти Польщі, № 17599/05, 22 жовтня 2009
Normann проти Данії (ріш.), № 44704/98, 14 червня 2001
Nourmagomedov проти Росії, № 30138/02, 7 червня 2007
Novinski проти Росії, № 11982/02, 10 лютого 2009
Novosseletski проти України, № 47148/99, CEDH 2005-II
Nylund проти Фінляндії (ріш.), № 27110/95, CEDH 1999-VI

—O—

O'Halloran i Francis проти Сполученого Королівства [ВП], №№ 15809/02 і 25624/02, CEDH 2007-III
ОАО Нефтяная Компания Yukos проти Росії, № 14902/04, 20 вересня 2011
Öcalan проти Туреччини (ріш.), № 5980/07, 6 липня 2010
Öcalan проти Туреччини [ВП], № 46221/99, CEDH 2005-IV
Odièvre проти Франції [ВП], № 42326/98, CEDH 2003-III
Oferta Plus SRL проти Молдови, № 14385/04, 19 грудня 2006
Ohlen проти Данії (радіація), № 63214/00, 24 лютого 2005
Olaechea Sahuas проти Іспанії, № 24668/03, CEDH 2006-X
Olbertz проти Німеччини (ріш.), № 37592/97, CEDH 1999-V
Olczak проти Польщі (ріш.), № 30417/96, CEDH 2002-X
Oleksandr Volkov проти України, № 21722/11, CEDH 2013
Oleksy проти Польщі (ріш.), № 1379/06, 16 червня 2009
Ölmez проти Туреччини (ріш.), № 39464/98, 1 лютого 2005
Olujić проти Хорватії, № 22330/05, 5 лютого 2009
Otkarananda i Divine Light Zentrum проти Швейцарії, № 8118/77, рішення Комісії від 19 березня 1981, P3 25
Önerüldiz проти Туреччини [ВП], № 48939/99, CEDH 2004-XII
Orlić проти Хорватії, № 48833/07, 21 червня 2011
Oršuš та інші проти Хорватії [ВП], № 15766/03, CEDH 2010

Osman проти Сполученого Королівства, 28 жовтня 1998, *Збірник 1998-VIII*
Osmanov i Husseinov проти Болгарії (ріш.), №№ 54178/00 і 59901/00, 4 вересня 2003
Österreichischer Rundfunk проти Австрії (ріш.), № 57597/00, 25 травня 2004
Otto проти Німеччини (ріш.), № 21425/06, 10 листопада 2009
Özpinar проти Туреччини, № 20999/04, 19 жовтня 2010
Öztürk проти Німеччини, 21 лютого 1984, серія А № 73

—P—

P. i S. проти Польщі, № 57375/08, 30 жовтня 2012
P.V. i J.S. проти Австрії, № 18984/02, 22 липня 2010
P.G. i J.H. проти Сполученого Королівства, № 44787/98, CEDH 2001-IX
Raeffgen GmbH проти Німеччини (ріш.), №№ 25379/04, 21688/05, 21722/05 і 21770/05, 18 вересня 2007
Raksas проти Литви [ВП], № 34932/04, 6 січня 2011
Raladi проти Молдови [ВП], № 39806/05, 10 березня 2009
Ralić проти Боснії-Герцеговини, № 4704/04, 15 лютого 2011
Ranjeheighalehei проти Данії (ріш.), № 11230/07, 13 жовтня 2009
Rannullo i Forte проти Франції, № 37794/97, CEDH 2001-X
Rarachelas проти Греції [ВП], № 31423/96, CEDH 1999-II
Paramichaloroulos та інші проти Греції, 24 червня 1993, серія А № 260-B
Paron проти Франції (ріш.), № 344/04, CEDH 2005-XI
Parizov проти «колишньої югославської Республіки Македонія», № 14258/03, 7 лютого 2008
Paroisse gréco-catholique Sâmbata Bihor проти Румунії (ріш.), № 48107/99, 25 травня 2004
Paroisse gréco-catholique Sâmbata Bihor проти Румунії, № 48107/99, 12 січня 2010
Parti travailliste géorgien проти Грузії, № 9103/04, CEDH 2008
Paşa i Erkan Erol проти Туреччини, № 51358/99, 12 грудня 2006
Patera проти Чеської Республіки (ріш.), № 25326/03, 10 січня 2006
Rauger проти Австрії, № 24872/94, рішення Комісії від 9 січня 1995
Paul i Audrey Edwards проти Сполученого Королівства (ріш.), № 46477/99, 7 червня 2001
Paulino Tomás проти Португалії (ріш.), № 58698/00, CEDH 2003-VIII
Peck проти Сполученого Королівства, № 44647/98, CEDH 2003-I
Peers проти Греції, № 28524/95, CEDH 2001-III
Pellegrin проти Франції [ВП], № 28541/95, CEDH 1999-VIII
Pellegriti проти Італії (ріш.), № 77363/01, 26 травня 2005
Peñafiel Salgado проти Іспанії (ріш.), № 65964/01, 16 квітня 2002
Peraldi проти Франції (ріш.), № 2096/05, 7 квітня 2009
Perez проти Франції [ВП], № 47287/99, CEDH 2004-I
Perlala проти Греції, № 17721/04, 22 лютого 2007
Peruzzo i Martens проти Німеччини (ріш.), №^s 7841/08 і 57900/12, 4 червня 2013
Petra проти Румунії, 23 вересня 1998, *Збірник 1998-VII*
Petrina проти Румунії, № 78060/01, 14 жовтня 2008
Pfeifer проти Австрії, № 12556/03, 15 листопада 2007
Philis проти Греції (№ 2), 27 червня 1997, *Збірник 1997-IV*
Philis проти Греції, № 28970/95, рішення Комісії від 17 жовтня 1996
Phillips проти Сполученого Королівства, № 41087/98, CEDH 2001-VII

Piechowicz проти Польщі, № 20071/07, 17 квітня 2012
Pierre-Bloch проти Франції, 21 жовтня 1997, Збірник 1997-VI
Piętka проти Польщі, № 34216/07, 16 жовтня 2012
Pini та інші проти Румунії, №№ 78028/01 і 78030/01, CEDH 2004-V
Pisano проти Італії (радіація) [ВП], № 36732/97, 24 жовтня 2002
Pištorová проти Чеської Республіки, № 73578/01, 26 жовтня 2004
Pla i Puncernaui проти Андорри, № 69498/01, CEDH 2004-VIII
Plechawow проти Польщі, № 22279/04, 7 липня 2009
Płoski проти Польщі, № 26761/95, 12 листопада 2002
POA та інші проти Сполученого Королівства (ріш.), № 59253/11, 21 травня 2013
Pocius проти Литви, № 35601/04, 6 липня 2010
Polanco Torres i Movilla Polanco проти Іспанії, № 34147/06, 21 вересня 2010
Porov проти Молдови, № 74153/01, 18 січня 2005
Poslu та інші проти Туреччини, №^s 6162/04 та інші., 8 червня 2010
Post проти Нідерландів (ріш.), № 21727/08, 20 січня 2009
Powell і Rayner проти Сполученого Королівства, 21 лютого 1990, серія А № 172
Roznanski та інші проти Німеччини (ріш.), № 25101/05, 3 липня 2007
Predescu проти Румунії, № 21447/03, 2 грудня 2008
Predil Anstalt проти Італії (ріш.), № 31993/96, 14 березня 2002
Prencipe проти Монако, № 43376/06, 16 липня 2009
Pressos Compania Naviera S.A. та інші проти Бельгії, 20 листопада 1995, серія А № 332
Pretty проти Сполученого Королівства, № 2346/02, CEDH 2002-III
Preussische Treuhand GmbH & Co. Kg a. A. проти Польщі (ріш.), № 47550/06, 7 жовтня 2008
Price проти Сполученого Королівства, № 12402/86, рішення Комісії від 9 березня 1988
Pridatchenko та інші проти Росії, №№ 2191/03, 3104/03, 16094/03 і 24486/03, 21 червня 2007
Prokorovitch проти Росії, № 58255/00, CEDH 2004-XI
Prystavska проти України (ріш.), № 21287/02, CEDH 2002-X
Puchstein проти Австрії, № 20089/06, 28 січня 2010
Putistin проти України, № 16882/03, 21 листопада 2013
Putz проти Австрії, 22 лютого 1996, Збірник 1996-I

—Q—

Quark Fishing Ltd проти Сполученого Королівства (ріш.), № 15305/06, CEDH 2006-XIV

—R—

R. проти Сполученого Королівства (ріш.), № 33506/05, 4 січня 2007
R.R. проти Польщі, № 27617/04, CEDH 2011
Radio France та інші проти Франції (ріш.), № 53984/00, CEDH 2003-X
Raffineries grecques Stran і Stratis Andreadis проти Греції, 9 грудня 1994, серія А № 301-B
Raimondo проти Італії, 22 лютого 1994, серія А № 281-A
Rambus Inc. проти Німеччини (ріш.) № 40382/04, 16 червня 2009
Ramsahai та інші проти Нідерландів [ВП], № 52391/99, CEDH 2007-II

Raninen проти Фінляндії, 16 грудня 1997, *Збірник 1997-VIII*
Rantsev проти Кіпру і Росії, № 25965/04, CEDH 2010
Rasmussen проти Данії, 28 листопада 1984, серія А № 87
Ravnsborg проти Швеції, 23 березня 1994, серія А № 283-В
Refah Partisi (Партія Процвітання) та інші проти Туреччини (ріш.), №№ 41340/98, 41342/98, 41343/98 і 41344/98, 3 жовтня 2000
Řehák проти Чеської Республіки (ріш.), № 67208/01, 18 травня 2004
Reinprecht проти Австрії, № 67175/01, CEDH 2005-XII
Reklos і Davourlis проти Греції, № 1234/05, 15 січня 2009
Revel і Mora проти Франції (ріш.), № 171/03, 15 листопада 2005
Rezgui проти Франції (ріш.), № 49859/99, CEDH 2000-XI
Rhazali та інші проти Франції (ріш.), № 37568/09, 10 квітня 2012
Riabov проти Росії, № 3896/04, 31 січня 2008
Riabykh проти Росії, № 52854/99, CEDH 2003-IX
Riad і Idiab проти Бельгії, №№ 29787/03 і 29810/03, 24 січня 2008
Riener проти Болгарії, № 46343/99, 23 травня 2006
Rinck проти Франції (ріш.), № 18774/09, 19 жовтня 2010
Ringeisen проти Австрії, 16 липня 1971, серія А № 13
Rizi проти Албанії (ріш.), № 49201/06, 8 листопада 2011
Robert Lesjak проти Словенії, № 33946/03, 21 липня 2009
Roche проти Сполученого Королівства [ВП], № 32555/96, CEDH 2005-X
Romańczyk проти Франції, № 7618/05, 18 листопада 2010
Rosenzweig і Bonded Warehouses Ltd проти Польщі, № 51728/99, 28 липня 2005
Rossi та інші проти Італії (ріш.), №№ 55185/08 та інші, 16 грудня 2008
Rotaru проти Румунії [ВП], № 28341/95, CEDH 2000-V
RTBF проти Бельгії, № 50084/06, 29 березня 2011
Rudzińska проти Польщі (ріш.), № 45223/99, CEDH 1999-VI
Ruiz-Mateos проти Іспанії, 23 червня 1993, серія А № 262

—S—

S. і Marper проти Сполученого Королівства [ВП], №№ 30562/04 і 30566/04, 4 грудня 2008
S.H. та інші проти Австрії, № 57813/00, 1 квітня 2010
S.P., D.P. і A.T. проти Сполученого Королівства, № 23715/96, рішення Комісії від 20 травня 1996
Sabanchiyeva та інші проти Росії, № 38450/05, CEDH 2013
Sablon проти Бельгії, № 36445/97, 10 квітня 2001
Sabri Güneş проти Туреччини [ВП], № 27396/06, 29 червня 2012
Saccoccia проти Австрії (ріш.), № 69917/01, 5 липня 2007
Sadak проти Туреччини, №№ 25142/94 і 27099/95, 8 квітня 2004
Saghinadze та інші проти Грузії, № 18768/05, 27 травня 2010
Şahmo проти Туреччини (ріш.), № 37415/97, 1 квітня 2003
Saint-Paul Luxembourg S.A. проти Люксембургу, № 26419/10, 18 квітня 2013
Sakellaropoulos проти Греції (dés), № 38110/08, 6 січня 2011
Sakhnovski проти Росії [ВП], № 21272/03, 2 листопада 2010
Salabiaku проти Франції, 7 жовтня 1988, серія А № 141-А
Salduz проти Туреччини [ВП], № 36391/02, CEDH 2008
Salesi проти Італії, 26 лютого 1993, серія А № 257-Е
Salman проти Туреччини [ВП], № 21986/93, CEDH 2000-VII

San Leonard Band Club проти Мальти, № 77562/01, CEDH 2004-IX
Sánchez Ramirez проти Франції, № 28780/95, рішення Комісії від 24 червня 1996
Sancho Cruz та 14 інших справ Réforme agraire проти Португалії, №№ 8851/07 та інші, 18 січня 2011
Şandru та інші проти Румунії, № 22465/03, 8 грудня 2009
Sanles Sanles проти Іспанії (ріш.), № 48335/99, CEDH 2000-XI
Sareyan проти Вірменії, № 35738/03, 13 січня 2009
Sargsyan проти Азербайджану (ріш.) [GC], № 40167/06, 14 грудня 2011
Savino та інші проти Італії, №№ 17214/05, 20329/05 і 42113/04, 28 квітня 2009
Savriddin Dzhrayev проти Росії, № 71386/10, CEDH 2013
Savu проти Румунії (дéc.), № 29218/05, 11 жовтня 2011
Scavuzzo-Hager та інші проти Швейцарії (ріш.), № 41773/98, 30 листопада 2004
Schalk i Kopf проти Австрії, № 30141/04, CEDH 2010
Schmautzer проти Австрії, 23 жовтня 1995, серія А № 328-А
Schouten i Meldrum проти Нідерландів, 9 грудня 1994, серія А № 304
Schwizgebel проти Швейцарії, № 25762/07, CEDH 2010
Sciacca проти Італії, № 50774/99, CEDH 2005-I
Scorpola проти Італії (№ 2) [ВП], № 10249/03, 17 вересня 2009
Scordino проти Італії (ріш.), № 36813/97, CEDH 2003-IV
Scordino проти Італії (№ 1) [ВП], № 36813/97, CEDH 2006-V
Scozzari i Giunta проти Італії [ВП], №№ 39221/98 і 41963/98, CEDH 2000-VIII
Sdruženi Jihočeské Matky проти Чеської Республіки (ріш.), № 19101/03, 10 липня 2006
Section de commune d'Antilly проти Франції (ріш.), № 45129/98, CEDH 1999-VIII
Sejdić i Finci проти Боснії-Герцеговини [ВП], №№ 27996/06 і 34836/06, CEDH 2009
Sejdovic проти Італії [ВП], № 56581/00, CEDH 2006-II
Selçuk i Asker проти Туреччини, 24 квітня 1998, Збірник 1998-II
Selmouni проти Франції [ВП], № 25803/94, CEDH 1999-V
Senator Lines GmbH проти quinze Etats membres de l'Union européenne (ріш.) [ВП], № 56672/00, CEDH 2004-IV
Sergueï Zolotoukhine проти Росії [ВП], № 14939/03, CEDH 2009
Şerife Yiğit проти Туреччини [ВП], № 3976/05, 2 листопада 2010
Shefer проти Росії (ріш.), № 45175/04, 13 березня 2012
Shimovolos проти Росії, № 30194/09, 21 червня 2011
Sidabras i Džiautas проти Литви (дéc.), №№ 55480/00 і 59330/00, 1 липня 2003
Sidabras i Džiautas проти Литви, №№ 55480/00 і 59330/00, CEDH 2004-VIII
Sigalas проти Греції, № 19754/02, 22 вересня 2005
Šikić проти Хорватії, № 9143/08, 15 липня 2010
Siliadin проти Франції, № 73316/01, CEDH 2005-VII
Silickienė проти Литви, № 20496/02, 10 квітня 2012
Šilih проти Словенії [ВП], № 71463/01, 9 квітня 2009
Silver та інші проти Сполученого Королівства, 25 березня 1983, серія А № 61
Simitzi-Parachristou та інші проти Греції (ріш.), №^s 50634/11 та інші, 5 листопада 2013
Sindicatul Păstorul cel Bun проти Румунії [ВП], № 2330/09, CEDH 2013
Skorobogatykh проти Росії (ріш.), № 37966/02, 8 червня 2006
Slavgorodski проти Естонії (ріш.), № 37043/97, CEDH 1999-II
Slaviček проти Хорватії (ріш.), № 20862/02, 4 липня 2002
Slivenko проти Латвії [ВП], № 48321/99, CEDH 2003-X
Slivenko та інші проти Латвії (ріш.) [ВП], № 48321/99, CEDH 2002-II
Smirnov проти Росії (ріш.), № 14085/04, 6 липня 2006

Smirnova проти Росії, №№ 46133/99 і 48183/99, CEDH 2003-IX
Société Colas Est та інші проти Франції, № 37971/97, CEDH 2002-III
Söderman проти Швеції [ВП], № 5786/08, CEDH 2013
Soering проти Сполученого Королівства, 7 липня 1989, серія А № 161
Solmaz проти Туреччини, № 27561/02, 16 січня 2007
Sovtransavto Holding проти України, № 48553/99, CEDH 2002-VII
Sporrong i Lönnroth проти Швеції, 23 вересня 1982, серія А № 52
Stamoulakatos проти Греції (№ 1), 26 жовтня 1993, серія А № 271
Stamoulakatos проти Сполученого Королівства, № 27567/95, рішення Комісії від 9 квітня 1997
Stanev проти Болгарії [ВП], № 36760/06, CEDH 2012
Star Cate – Epilekta Gevmeta та інші проти Греції (ріш.), № 54111/07, 6 липня 2010
State Holding Company Luganksvugillya проти України (ріш.), № 23938/05, 27 січня 2009
Stec та інші проти Сполученого Королівства (ріш.) [ВП], №№ 65731/01 і 65900/01, CEDH 2005-X
Steel та інші проти Сполученого Королівства, 23 вересня 1998, Збірник 1998-VII
Stefanescu проти Румунії (ріш.), № 11774/04, 12 квітня 2011
Stegarescu i Bahrin проти Португалії, № 46194/06, 6 квітня 2010
Steininger проти Австрії, № 21539/07, 17 квітня 2012
Stephens проти Кіпру, Туреччини і ООН (ріш.), № 45267/06, 11 грудня 2008
Stephens проти Мальти (№ 1), № 11956/07, 21 квітня 2009
Štitić проти Хорватії, № 29660/03, 8 листопада 2007
Stjerna проти Фінляндії, 25 листопада 1994, серія А № 299-B
Stojković проти «Колишньої Югославської Республіки Македонія», № 14818/02, 8 листопада 2007
Stoll проти Швейцарії [ВП], № 69698/01, CEDH 2007-V
Stukus та інші проти Польщі, № 12534/03, 1 квітня 2008
Suküt проти Туреччини (ріш.), № 59773/00, 11 вересня 2007
Šumbera проти Чеської Республіки (ріш.), № 48228/08, 21 лютого 2012
Sürmeli проти Німеччини (ріш.), № 75529/01, 29 квітня 2004
Sürmeli проти Німеччини [ВП], № 75529/01, CEDH 2006-VII
Surugiu проти Румунії, № 48995/99, 20 квітня 2004
Syssoyeva та інші проти Латвії (радіація) [ВП], № 60654/00, CEDH 2007-I
Szabó проти Швеції (ріш.), № 28578/03, CEDH 2006-VIII
Szott-Medyńska проти Польщі (ріш.), № 47414/99, 9 жовтня 2003
Szücs проти Австрії, 24 листопада 1997, Збірник постанов і рішень 1997-VII

—Т—

Tahsin Acar проти Туреччини [ВП], № 26307/95, CEDH 2004-III
Tănase проти Молдови [ВП], № 7/08, CEDH 2010
Tanrikulu проти Туреччини [ВП], № 23763/94, CEDH 1999-IV
Taşkın та інші проти Туреччини, № 46117/99, CEDH 2004-X
Táatar проти Румунії, № 67021/01, 27 січня 2009
Taylor-Sabori проти Сполученого Королівства, № 47114/99, 22 жовтня 2002
Tchernitsine проти Росії, № 5964/02, 6 квітня 2006
Techniki Olympiaki A.E. проти Греції (ріш.), № 40547/10, 1 жовтня 2013
Ternovszky проти Угорщини, № 67545/09, 14 грудня 2010
Thévenon проти Франції (ріш.), № 2476/02, CEDH 2006-III

Tinnelly & Sons Ltd i autres i McElduff та інші проти Сполученого Королівства, 10 липня 1998, Збірник 1998-IV
Todorov проти Болгарії (ріш.), № 65850/01, 13 травня 2008
Topčić-Rosenberg проти Хорватії, № 19391/11, 14 листопада 2013
Torri проти Італії, 1 липня 1997, Збірник 1997-IV
Transpetrol, a.s., проти Словаччини (ріш.), № 28502/08, 15 листопада 2011
Tre Traktörer Aktiebolag проти Швеції, 7 липня 1989, серія А № 159
Treska проти Албанії і Італії (ріш.), № 26937/04, CEDH 2006-XI
Trofimchuk проти України (ріш.), № 4241/03, 31 травня 2005
Troubnikov проти Росії, № 49790/99, 5 липня 2005
Tuska проти Сполученого Королівства (№ 1) (ріш.), № 34586/10, 18 січня 2011
Tuna проти Туреччини, № 22339/03, 19 січня 2010
Turgut та інші проти Туреччини, № 1411/03, 8 липня 2008
Tyrer проти Сполученого Королівства, 25 квітня 1978, серія А № 26
Tysięc проти Польщі, № 5410/03, CEDH 2007-I

—U—

Ukraine-Tyumen проти України, № 22603/02, 22 листопада 2007
Ülke проти Туреччини (ріш.), № 39437/98, 1 червня 2004
Ulyanov проти України (ріш.), № 16472/04, 5 жовтня 2010
Unédic проти Франції, № 20153/04, 18 грудня 2008
Üner проти Нідерландів [ВП], № 46410/99, CEDH 2006-XII
Užikauskas проти Литви, № 16965/04, 6 липня 2010
Uzun проти Німеччини, № 35623/05, CEDH 2010

—V—

V.C. проти Словаччини, № 18968/07, CEDH 2011
Vallianatos та інші проти Греції [ВП], №^s 29381/09 і 32684/09, CEDH 2013
Van Colle проти Сполученого Королівства, № 7678/09, 13 листопада 2012
Van der Heijden проти Нідерландів [ВП], № 42857/05, 3 квітня 2012
Van der Putten проти Нідерландів (ріш.), № 15909/13, 27 серпня 2013
Van der Tang проти Іспанії, 13 липня 1995, серія А № 321
Van der Ven проти Нідерландів, № 50901/99, CEDH 2003-II
Van Droogenbroeck проти Бельгії, 24 червня 1982, серія А № 50
Van Marle та інші проти Нідерландів, 26 червня 1986, серія А № 101
Van Velden проти Нідерландів, № 30666/08, 19 липня 2011
Van Vondel проти Нідерландів, № 38258/03, 25 жовтня 2007
Vaniane проти Росії, № 53203/99, 15 грудня 2005
Varbanov проти Болгарії, № 31365/96, CEDH 2000-X
Varnava та інші проти Туреччини [ВП], №№ 16064/90 та інші, CEDH 2009
Vartic проти Румунії (№ 2), № 14150/08, 17 грудня 2013
Vasilchenko проти Росії, № 34784/02, 23 вересня 2010
Vasiliy Ivashchenko проти України, № 760/03, 26 липня 2012
Vasilkoski та інші проти колишньої Югославської Республіки Македонія, № 28169/08, 28 жовтня 2010
Vassilios Athanasiou та інші проти Греції, № 50973/08, 21 грудня 2010
Veeber проти Естонії (№ 1), № 37571/97, 7 листопада 2002
Velikova проти Болгарії (ріш.), № 41488/98, CEDH 1999-V

Velikova проти Болгарії, № 41488/98, CEDH 2000-VI
Vera Fernández-Huidobro проти Іспанії, № 74181/01, 6 січня 2010
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) проти Швейцарії (№ 2) [ВП], № 32772/02, CEDH 2009
Veriter проти Франції, № 31508/07, 14 жовтня 2010
Verlagsgruppe News GmbH проти Австрії (ріш.), № 62763/00, 16 січня 2003
Vernillo проти Франції, 20 лютого 1991, серія А № 198
Vijayanathan і Pusrarajah проти Франції, 27 серпня 1992, серія А № 241-B
Vilho Eskelinen та інші проти Фінляндії [ВП], № 63235/00, CEDH 2007-II
Vilnes та інші проти Норвегії, №^s 52806/09 et 22703/10, 5 грудня 2013
Vistiņš і Pererjolkins проти Латвії [ВП], № 71243/01, 25 жовтня 2012
Vladimir Romanov проти Росії, № 41461/02, 24 липня 2008
Voggenreiter проти Німеччини, № 47169/99, CEDH 2004-I
Vojnović проти Хорватії (ріш.), № 4819/10, 26 червня 2012
Von Hannover проти Німеччини(№ 2) [ВП], №^s 40660/08 і 60641/08, CEDH 2012
Von Hannover проти Німеччини, № 59320/00, CEDH 2004-VI

—W—

Waite і Kennedy проти Німеччини [ВП], № 26083/94, CEDH 1999-I
Wakefield проти Сполученого Королівства, № 15817/89, рішення Комісії від 1 жовтня 1990
Weber проти Швейцарії, 22 травня 1990, серія А № 177
Weber і Saravia проти Німеччини (ріш.), № 54934/00, CEDH 2006-XI
Welch проти Сполученого Королівства, 9 лютого 1995, серія А № 307-A
Wendenburg та інші проти Німеччини (ріш.), № 71630/01, CEDH 2003-II
Wieser і Bicos Beteiligungen GmbH проти Австрії, № 74336/01, CEDH 2007-IV
Williams проти Сполученого Королівства (ріш.), № 32567/06, 17 лютого 2009
Winterstein та інші проти Франції, № 27013/07, 17 жовтня 2013
Wisse проти Франції, № 71611/01, 20 грудня 2005
Worm проти Австрії, 29 серпня 1997, *Збірник 1997-V*
Worwa проти Польщі, № 26624/95, CEDH 2003-XI
Woś проти Польщі, № 22860/02, CEDH 2006-VII

—X—

X проти Фінляндії, № 34806/04, CEDH 2012
X проти Франції, 31 березня 1992, серія А № 234-C
X та інші проти Австрії [ВП], № 19010/07, CEDH 2013
X і Y проти Нідерландів, 26 березня 1985, серія А № 91
X, Y і Z проти Сполученого Королівства [ВП], 22 квітня 1997, *Збірник 1997-II*
X проти Німеччини, № 1611/62, рішення Комісії від 25 вересня 1965
X проти Німеччини, № 7462/76, рішення Комісії від 7 березня 1977, P3 9
X проти Бельгії і Нідерландів, № 6482/74, рішення Комісії від 10 липня 1975, P3 7
X проти Франції, № 9587/81, рішення Комісії від 13 грудня 1982, P3 29
X проти Франції, № 9993/82, рішення Комісії від 5 жовтня 1982, P3 31
X проти Італії, № 6323/73, рішення Комісії від 4 березня 1976, P3 3
X проти Нідерландів, № 7230/75, рішення Комісії від 4 жовтня 1976, P3 7
X проти Сполученого Королівства, № 6956/75, рішення Комісії від 10 грудня 1976, P3 8

X. проти Сполученого Королівства, № 7308/75, рішення Комісії від 12 жовтня 1978, P3 16

X. проти Сполученого Королівства, № 8206/78, рішення Комісії від 10 липня 1981, P3 25

X і Y проти Бельгії, № 8962/80, рішення Комісії від 13 травня 1982, P3 28

Xenides-Arestis проти Туреччини, № 46347/99, 22 грудня 2005

—Y—

Y.F. проти Туреччини, № 24209/94, CEDH 2003-IX

Yaşa проти Туреччини, 2 вересня 1998, Збірник 1998-VI

Yatsenko проти України, № 75345/01, 16 лютого 2012

Yerishin проти Росії, № 591/07, 27 червня 2013

Yildirim проти Австрії (ріш.), № 34308/96, 19 жовтня 1999

Yonghong проти Португалії (ріш.), № 50887/99, CEDH 1999-IX

Yordanova та інші проти Болгарії, № 25446/06, 24 квітня 2012

Yorgiyadis проти Туреччини, № 48057/99, 19 жовтня 2004

Yurttas проти Туреччини, №№ 25143/94 і 27098/95, 27 травня 2004

—Z—

Z. проти Фінляндії, 25 лютого 1997, Збірник 1997-I

Z. та інші проти Сполученого Королівства [ВП], № 29392/95, CEDH 2001-V

Zaicevs проти Латвії, № 65022/01, 31 липня 2007

Zalli проти Албанії (ріш.), № 52531/07, 8 лютого 2011

Zana проти Туреччини, 25 листопада 1997, Збірник 1997-VII

Zander проти Швеції, 25 листопада 1993, серія А № 279-B

Zapletal проти Чеської Республіки (ріш.), № 12720/06, 30 листопада 2010

Zastava It Turs проти Сербії (ріш.), № 24922/12, 9 квітня 2013

Zehentner проти Австрії, № 20082/02, 16 липня 2009

Zehnalová і Zehnal проти Чеської Республіки (ріш.), № 38621/97, CEDH 2002-V

Zhigalev проти Росії, № 54891/00, 6 липня 2006

Ziętal проти Польщі, № 64972/01, 12 травня 2009

Živić проти Сербії, № 37204/08, 13 вересня 2011

Znamenskaïa проти Росії, № 77785/01, 2 червня 2005

Zorica Jovanović проти Сербії, № 21794/08, CEDH 2013

Zwinkels проти Нідерландів (ріш.), № 16593/10, 9 жовтня 2012

—3—

3A.CZ s.r.o. проти Чеської Республіки, № 21835/06, 10 лютого 2011